

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İNSAN DOĞASI

Sosyoloji Bilimine Giriş - IV

ROBERT EZRA PARK

Çeviren: Çağla Taşkın

Binhan

Sosyoloji

PİNHAN YAYINCILIK
Litros Yolu, Fatih San. Sitesi No: 12/214-215
Topkapı/Zeytinburnu İstanbul
Tel: (0212) 259 27 60 Faks: (0212) 565 16 74
www.pinhanyayincilik.com
info@pinhanyayincilik.com
Sertifika No: 40676

Kaynak metin: *Introduction to the Science of Sociology, "Human Nature",*
The University of Chicago Press, 1921.

© Pinhan Yayıncılık, 2018
Türkçe çeviri © Çağla Taşkın, 2018

Birinci Basım: Ağustos 2018

Genel Yayın Yönetmeni: Mahmut Sever
Çeviri Editörü: Kasım Akbaş
Kapak Tasarımı: Mahmut Sever
Dizgi: Özlem Sümbül

Teknik Hazırlık, Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 567 80 03
Sertifika No: 11931

Pinhan Yayıncılık: 173 Sosyoloji Dizisi: 13

ISBN: 978-605-9460-56-9

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metnin, gerek görsel malzemenin yayınevinden izin alınmadan herhangi bir yolla çoğaltılması, yayımlanması ve dağıtılması 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturur.

İNSAN DOĞASI

Sosyoloji Bilimine Giriş IV

Robert Ezra Park

Çeviri: Çağla Taşkın

İçindekiler

I. GİRİŞ	7
1. İnsanın İnsan Doğasına İlgisi	7
2. İnsan Doğasının Tanımı	8
3. Okuma Parçalarının Sınıflandırması	12
II. OKUMA PARÇALARI	19
A. İNSANIN ORJİNAL DOĞASI	19
1. Orijinal Doğanın Tanımı	19
2. Orijinal Eğilimler Kataloğu	21
3. İnsan Doğmayan Kişi	23
4. Doğal Adam.....	29
5. Cinsiyet Farklılıkları	34
6. Irksal Farklılıklar	38
7. Bireysel Farklılıklar	42
B. İNSAN DOĞASI VE TOPLUMSAL HAYAT	45
1. İnsan Doğası ve Yeniden Üretimi	45
2. İnsan Doğası, Âdetler ve Töreler	48
3. Alışkanlık ve Gelenek, Bireysel ve Genel İrade	52
4. Hukuk, Vicdan ve Genel İrade.....	54
C. KİŞİLİK VE SOSYAL BENLİK.....	62
1. Kişilik Olarak Organizma	62
2. Kompleks Olarak Kişilik	64
3. Bireyin Rolünü Kavraması Olarak Benlik	68
4. Doğal İnsana Karşı Sosyal ve Geleneksel Benlik	72
5. Bölünmüş Benlik ve Ahlâki Bilinçlilik	75
6. Bireylerin ve Halkların Kişiliği	80

D. BİYOLOJİK VE SOSYAL KALITIM.....	83
1. Doğa ile Çevre.....	83
2. Orijinal Doğanın Kalıtımı.....	86
3. Edinilmiş Doğanın Kalıtımı: Gelenek.....	93
4. Mizaç, Gelenek ve Milliyet.....	95

III. DEĞERLENDİRME VE MESELELER 101

1. Dinsel ve Siyasal Doktrinlerde İçkin Olan İnsan Doğası Anlayışları	101
2. Edebiyat ve İnsan Doğasının Bilimi.....	103
3. Orijinal Doğa Alanındaki Araştırmalar	106
4. İnsan Kişiliğinin Araştırılması.....	107
5. Bireysel Farklılıkların Ölçülmesi.....	108
Seçilmiş Kaynakça.....	111
Yazılı Temalar İçin Konular	119
Tartışma Soruları.....	121

I. GİRİŞ

1. İnsanın İnsan Doğasına İlgisi

İnsanın insan doğasına ilgisi malumdur. Diğer insanların davranışlarıyla ilgilenmek insana özgü bir eğilimdir. Bireyin diğer kişilere yalnızca fiziki varlığı için değil, aynı zamanda sosyal bir hayat için de bağlı kalmak zorunda olması nedeniyle, tecrübe edilen şeyler bu ilgiyi artırır.

Her bir halkın hikâyesi, büyük ölçüde, bu kalıcı ilginin kristalleşmesinden başka bir şey değildir. Her halkın eski atasözleri ve deyişleri, insan davranışına ilişkin zekice genelleştirmeleri nesilden nesle aktarır. Farklı ırk ve çağlardan insanlar; şakalarda ve hicviyede, karikatürde ve parodide, farsta ve komedide davranıştaki alışlagelmiş ve doğal güdüler arasındaki tezaadın güldürüsünden yoğun bir zevk almışlardır. Yunan mitolojisinde insan doğasının bireysel hususiyetleri soyutlaştırılır, idealleştirilir ve tanrılarda kişileştirilir. İskandinav destanlarının ve Cermen efsanelerin kahramanları, temel his ve fikirlerin devasa sembolleridir. Tarihi karakterler, yalnızca siyasi, dinî veya millî hareketlerle özdeşleştikleri için değil, aynı zamanda insani ilişkilerin tipik birer örnekleri haline geldiklerinden toplumsal hafızada tek başlarına yaşamazlar. Damon ve Pythias'ın sadakati, çocukları için gözyaşı döken Rachel'in kederi, egosantrik Neron'un alaycı zalimliği, Benedict Arnold'ın hainliği, Abraham Lincoln'ün kavrayıcı sempatisi meşhurdur ve bu halleriyle, Batılı kültürümüze iştirak eden halkların ortak dilinin birer parçası haline gelmişlerdir.

Şiir, tiyatro ve plastik sanatlar, temel bir insan doğası-

nın değişmeyen niteliklerini yeni ve sürekli değişim halinde olan durumlarda ortaya koydukları sürece ilginç ve önemlidir. İnsanın incelenmesine dair bu safça ve bir düşünce içermeyen ilginin yansımalarına, her birimiz, tecrübe ve gözlem ile aşınayızdır. İnsan hususiyetleri ve insan davranışına gösterilen entelektüel ilgi ve bunların bilimsel incelemesinin kaynağı, bu doğal ilgi ile insanın hemcinsleri tarafından herhangi bir düşünce olmadan gözlemlenmesinde yatar. Tarih, etnoloji, folklor, mesela dil, din ve hukuk gibi tekil kültürel hususiyetlere dair bütün karşılaştırmalı çalışmalar, insanoğlunun içindeki bu evrensel insan merakının daha sistematik arayışlarından başka şeyler değildir.

2. İnsan Doğasının Tanımı

“İnsan doğası” ifadesinin tarihi enteresandır. Kullanım, anlam bakımından ona çeşitli nüanslar kazandırmıştır. Terimi daha belirgin şekilde tanımlarken onu ya yersiz olarak daraltma ya da gereğinden fazla genişletme ve terimin bir veya daha başka farklı anlamlarına aşırı vurgu yapma eğilimi söz konusudur. Bu farklı kullanımların bir incelemesi, ifadenin müşterek ve temel anlamını ortaya koyar.

Sağduyunun insan doğası teriminden istifade ediş şekli manidardır. Çeşitli bağlamlarda, son derece farklı imalarla fakat daima davranışın karakteristik olarak insani olan şeklinde açıklanmasıyla kullanılır. İfade bazen “Eh, işte insan doğası” şeklinde alaycı bir itirazla veya belki de çoğu zaman olduğu gibi “ok insan biri” şeklinde bir takdir ifadesi olarak kullanılır.

Popüler deyişlerde ortaya konuğu şekliyle delillerin ağırlığı, belirgin şekilde insanın doğasının değerini düşürme şeklinde dir.

Bu insan doğasıdır belki de - şayet yleyse,
Of, pek düşüktür insan doğası,

Gilbert'in müzikal komedisi "*Babette's Love*" dan [Babette'in Aşkı] iki dizedir. "Hata yapmak insana mahsustur, affetmek Tanrı'ya" bize tanıdık bir zıtlığı hatırlatır. "İnsan doğası bozuk saat gibidir; arada doğruyu gösterebilir veya kesin saati haber verebilir ama içkin yaradılışı hata yapmaktır" ise insanın davranışının bozuk olana meyilli olduğu şeklindeki yaygın düşünceyi vurgulayan bir mecazdır. Bir İngiliz ilahiyatçı, meseleyi "İnsan doğası bir dolandırıcı ve rezildir, yoksa neden sürekli yasalara ve dine ihtiyaç duysun?" ifadesiyle tayin eder.

Doğal insanda iyilik görenler bile onun doğuştan gelen hata yapma eğilimini kabul eder. Sör Thomas Browne "insan doğası neyin iyi olduğunu doğal olarak bilir ama doğal olarak kötü olanın peşinden gider" der. *Clarendon* Kontu, "doğamızı bozmak için bu kadar zahmete girmeseydik doğamız bizi asla bozmazdı" şeklinde belirsiz bir açıklama yapar. Bir gözlemci, insanın ve tutumlarının bir eleştirmeni olarak mesafeli konumunu koruyan Addison, "insan farklı uçlardan mürekkep bir yaratık olduğundan içinde çok muazzam ve çok kötü bir şeyler vardır" sonucuna varır.

İnsan ile daha düşük hayvanlar arasındaki en yaygın kabul görmüş ayırım, onun akla sahip oluşunda yatar. Yine de bilindik deyişler, entelektüel olanı insani atıfların dışında tutma eğilimindedir. Lord Bacon kurnazca "insan doğasında genellikle akıllıca olandan çok ahmakça olan vardır" der. "O bir doğa çocuğu" ifadesi, toplumsal ilişkilerde davranışın dürtüsel, basit; mütefekkir, karmaşık veya tutarlı olmaktan ziyade doğrudan olduğu anlamına gelir. Wordsworth, "*She Was a Phantom of Delight*" [O Hazzın Aldanışıydı] şiirinde bu insan tipini betimler:

Ne pek zeki ne peki iyi bir yaratık
İnsan doğasının günlük besini için;
Geçici kederler, basit hileler için,
Övgü, suçlama, aşk, buseler, gözyaşları ve gülümsemeler.

Akılci meşgaleler ile dürtüsel davranış arasındaki tutarsızlık, bir genel gözlem meselesidir. “Bu bir mantık, akıl veya felsefe meselesi değil, insan doğası meselesidir.” “İktisadi insan” ile “rasyonel insan” şeklindeki aydınlanmış, kişisel çıkarla harekete geçen daha eski İngiliz anlayışlarının; dürtü, önyargı ve his -kısacası insan doğası- ile eyleme geçen “doğal insan”dan son derece kopuk olduğu artık genel olarak kabul görmektedir. Siyasette reformcu, sanayiye verimlilik uzmanı, din ve ahlâkta ise formalist “insan faktörü” denilen şeyi atladıkları için sık sık genel eleştiri konusu olmuşlardır. Sör Arthur Helps şöyle diyor:

Çok çalışma elbette harika bir emniyet unsurudur; herkes sabahdan akşama kadar çalışsa ve kapılarını dikkatlice kilitleseydi suç kayıtları büyük oranda azaltılabilirdi. Ama insan doğasına ne olurdu? Böylesi bir sistemde gelişime yer olur muydu? İnsanların doğaları keder ve sevinç, bolluk ve yoksunluk, bir dizi tutku, durum ve ayartı, hatta günah ve ıstırapla gelişir.

Yukarıda alıntıladığımız beylik sözler, insanın davranışı kontrol edilecek ise doğasının hafife alınmaması gereken bir hakikat olduğunu ima eder. “İnsan doğasının sınırları vardır” ki bunlar kolaylıkla aşılamaz. Periander’a göre “İnsan doğasını aşmak zordur.” Fakat yine de Swift’le “bir uçtan diğerine koşmanın insanın doğal yeteneği” olduğunu teslim ederiz. Son olarak, hiçbir şey “insan doğası dünyanın her yerinde aynıdır” ifadesi kadar bayat ve klişe değildir. Suni ve yüzeysel kültürel farklılıklara rağmen insan doğasının bu temel benzerliği, Kipling’in “Tenlerinin altında Albay’ın Hanımefendisi ile Judy O’Grady kardeşlerdir” dizesinde klasik şekilde ifade edilmiştir.

O halde insan doğası, bireyin şekli istekleri ve toplumun alışlageldik düzeninden farklı olarak, insan hayatının hafife alınmaması gereken bir yönüdür. Sağduyu uzun süredir bunun farkındadır ama yakın zamana kadar bireyin veya toplumun hayatındaki belirgin şekilde insani fak-

törleri tecrit etmek, tanımlamak ve açıklamak adına sistematik bir girişimde bulunulmamıştır.

Bu konuda yazılanlar arasında en uygun ifade Cooley'e ait olmalıdır. Kendisi, olağandışı bir nüfuz etme ve özel bir içgörü ile grup yaşantısının bir ürünü olarak insan doğasına dair bir yorum geliştirmiştir.

İnsan doğası derken daha düşük hayvanlarınkine üstün olmakla ve aynı zamanda belirli bir ırk veya çağa değil, genel olarak insana ait olduklarından insani olan hissiyat ve dürtüleri anlayabiliriz. Bilhassa sempati ve aşk, içerleme, hırs, kendini beğenme, kahramanlara tapınma ve toplumsal doğru ve yanlış hissi gibi içinde sempatinin olduğu sayısız his anlamına gelir.

Bu anlamda insan doğasına toplumdaki nispeten kalıcı bir unsur olarak bakmak doğru olur. İnsan her zaman, her yerde onurun peşinden gider ve aşağılanmaktan korkar, genel kabullere saygı gösterir, mallarının ve çocuklarının kıymetini bilir ve cesarete, cömertliğe ve başarıya hayranlık duyar. İnsanların beşer olduklarını ve bunun daima böyle olageldiğini kabul etmek her zaman güvenlidir.

İnsan doğası, ayrı olarak bireyde var olan bir şey değil; *toplumun grup doğası veya birincil evresi*, sosyal zihnin görece basit ve genel bir koşuludur. Bir yandan -her ne kadar ona sonradan dâhil olsa da- bizimle doğan salt içgüdüden daha fazladır. Öte yandan kurumları meydana getiren fikirlerin ve hislerin detaylı gelişmişinden de fazla bir şeydir. Bütün toplumlarda az çok benzer olan basit, yüz yüze gruplarda -aile grupları, okul bahçesi ve mahalle- gelişen ve ifade edilen doğadır. Tecrübede yani bunların esaslı benzerliğinde, insan zihnindeki benzer düşünceler ve hislerin temeli bulunur. İnsan doğası her yerde bunlarda varlık kazanır. İnsan buna doğuştan sahip değildir; bunu yalnızca cemaat vasıtasıyla edinebilir ve tecrit halinde bu çürür.¹

¹ Charles H. Cooley, *Social Organization* [Toplumsal Örgütlenme], ss. 28-30.

3. Okuma Parçalarının Sınıflandırması

Biyologların, psikologların ve sosyologların insan davranışını doğal bir fenomen olarak üstü kapalı şekilde kabul etmeleriyle birlikte insan doğası hakkındaki çalışmalar hızlı bir artış göstermiştir. Elde edilen materyallerin zenginliği ve çeşitliliği, alanda çalışanların meselenin üstüne atıldığı esnadaki bakış açılarının çeşitliliği dolayısıyla perçinlenmiştir. Bu çalışmaların sonuçlarının değeri, bir araya getirilip sınıflandırıldıklarında ve birbirleriyle karşılaştırıldıklarında artacaktır.

Okuma parçaları doğal olarak iki bölüme ayrılıyor: (a) "İnsanın Orijinal Doğası" ile (b) "İnsan Doğası ve Toplumsal Hayat". Bu ayrım, doğuştan gelen özellikler ile toplumsal olarak edinilen nitelikler arasındaki bir ayrıma -bu alanda çalışanların gerekli buldukları bir ayrım- dayanıyor. Üçüncü başlık olan "Kişilik ve Sosyal Benlik" altındaki seçimler, bireyin toplumsal etkilerle "içgüdü" şeklindeki hammadde "kişi" şeklindeki toplumsal ürüne doğru gelişim şeklini gösteriyor. "Biyolojik ve Sosyal Kalıtım" başlıklı dördüncü bölümdeki okuma parçaları, insana özgü eğilimlerin genetik aktarımı ile sosyal mirasın eğitim aracılığıyla aktarımını karşılaştırıyor.

a) İnsanın orijinal doğası - İnsan doğasındaki iki faktörün, (a) orijinal doğada temellenen tepki verme eğilimleri ile (b) haricî ve sosyal çevrenin uyarılarının birikimli etkileri olduğunu, hiç kimse Thorndike kadar açık şekilde ortaya koymamıştır. İnsan, doğduğunda, tepki vermeye yönelik rastgele eğilimlerden oluşan bir bütündür. Deneyim yoluyla, huy ve karakter mekanizmaları vasıtasıyla içgüdüsel tepkiler kontrol altına alınır. Başka şekilde ifade edilecek olursa, insanın orijinal doğası Comte'un söylediği gibi bir soyutlamadır. Yalnızca doğum öncesi hayatın ruhani boşluğunda veya belki de yalnızca genetik aktarım potansiyelinde mevcuttur. Gözlemin ulaştığı sonuç, verilen karşılıkların yapısının uyarana gösterilen tepki süre-

cinde geri dönölmez şekilde değiştiğidir. *Biography of a Baby* [Bir Bebeğin Biyografisi] biğim verilebilir bebeğin toplumsal grup ortamındaki gelişimine dair somut bir tablo sunar. Cinsiyetler, ırklar ve bireyler arasındaki farklılıklara ilişkin üç araştırma, davranışın orijinal doğada mevcut olan yönlerini toplumsal deneyim yoluyla edinilenlerden ayırt etmeye giriş işlevi görüyor. Erkek ve kadın, beyaz ve siyah, John ve James arasındaki bariz farklılıklar genetik kalıttan mı yoksa eğitim ve kültürel temaslardan doğan farklılıklar mı? Burada seçmece olarak verilen metinlerin konu hakkında son sözü söyledikleri düşünölmemelidir. En iyi ihtimalle, yalnızca üç araştırmacının vardığı sonuçları temsil etmektedirler. Orijinal doğa ya da eğitim lehine pozitif farklılıkları gösterme adına sık sık peşin hükümlü kanaatler dile getirilir. Bilim söz konusu olduğunda sorun, orijinal doğanın sosyal örneklere yanıt noktasında ne gibi sınırlılıklar getirdiğini ve doğuştan gelen potansiyellerin farklı sosyal ortamlarda nasıl ifade edildiğini veya bastırıldığını keşfettir.

b) İnsan doğası ve toplumsal hayat - Orijinal doğa, insanların tepkilerinde, bu tepkiler *bireysel organizmanın doğuştan gelen yapısı tarafından* belirlendikleri ölçüde temsil edilir. Bu başlık altında toplanan okuma parçaları, doğuştan gelen ancak toplumsal örgütlenmenin yapısı tarafından etkilenen, değiştirilen ve yeniden inşa edilen tepkileri ele almaktadır.

İnsan doğasının mevcut yeniden örgütlenişi, grubun örf ve âdetlerine, geleneklerine ve törelerine göre gerçekleşmiştir. Fakat doğal insan potansiyel olarak sosyal hayat için o denli uygundur, biçimlendirilebilir orijinal eğilimlerin ifade şekilleri o kadar çeşitlidir ki, içgüdü alışkanlık, teamül, kişisel tabu ve adab-ı muaşeret ile ikame edilir. İnsan doğasının bu yeniden oluşturulmuş yapısı, Hegel'in ifadesiyle nesnel akıl; örf ve âdetler, toplumsal ritüel, yani Almancasını söylemek gerekirse *Sittlichkeit*, ve geleneklerde belirlenip aktarılır.

c) *Kişilik ve sosyal benlik* - "Kişilik ve Sosyal Benlik"teki seçmeler, terimin farklı tanımlarını bir araya getirip, birbiriyle karşılaştırıyor. Bu tanımlar üç başlıkta toplanıyor:

(1) *Kişilik olarak organizma*: Bu biyolojik bir ifadedir; bir tanım olarak yalnızca daha ileri analize hazırlık kabilinde kabul edilmelidir.

(2) *Kompleks olarak kişilik*: Zihinsel yaşamın bütünlüğü çerçevesinde tanımlanan kişilik, yakın zamanlı "bireysel psikoloji" içerisinde oluşmuş bir kavramsallaştırmadır. Bu durumda kişilik, yalnızca bireyin anıları ile bilinç akışını değil, aynı zamanda zihinsel kompleksler ile akımların bir süperkompleks olarak düşünülebilecek karakteristik örgütlenmesini de içine alır. Çift ve çoklu kişilikler fenomeni, bu birlik altüst olduğunda ortaya çıkar. Kompleks grupların kontrol dışı kalmasındaki düzensizlik bağımsız örgütlerin oluşturulmasına dahi müsaade edebilir. Morton Prince'in *The Dissociation of a Personality* [Bir Kişiliğin Çözülümü] kitabı, çoklu kişiliğe dair klasik niteliğinde bir araştırmadır. "Tabii İnsana Karşı Toplumsal ve Töresel İnsan" ile "Bölünmüş Benlik ve Ahlâki Bilinçlilik" bölümlerinden alınan metinler, kişiliğin örgütlenmesi içinde karşılıklı his ve çıkarların daha genel ve daha az aşırı çatışmalarını ortaya koymaktadır.

(3) *Bireyin gruptaki rolü olarak kişilik*: Kişilik [*personality*] kelimesi Latince *persona*'dan türetilmiştir ve bunun anlamı da aktörlerin kullandığı maskedir. Kelimenin etimolojisi, anlamının, bireyin toplumsal gruptaki rolünde bulunacağını düşündürür. Kullanım bakımından kişilik, davranışın toplumsal ifadesi imasını taşır. O halde kişilik, bireyin gruptaki rolünü belirleyen niteliklerin toplamı ve teşekkülü olarak tanımlanabilir. Aşağıda, bir kimsenin toplumsal statüsü ve etkinliğine etki eden niteliklerin bir sınıflandırması yer almaktadır:

- (a) vücut yapısı, fizyonomi vs. gibi fiziksel nitelikler;
- (b) mizaç;

(c) karakter;

(d) yüz ifadesi, jest, tavır, konuşma, yazma vs. vasıtasıyla toplumsal ifade;

(e) doğum, geçmiş başarılar, statü vs. vasıtasıyla prestij;

(f) bireyin rolüne dair kavrayışı.

Bu niteliklerin önemi, toplumsal ortamında bireyin rolüne dâhil olma şekillerine dayanır. Bunlar arasından, bireyin hemcinsleri arasında oynadığı role ilişkin kavrayışı esas sayılabilir. Cooley'nin "ayna benlik"e ilişkin ayırt edici tanımı, kişinin, kendisini başkalarının ona karşı tutumlarına göre tasarlama sürecine dair bir tablo sunar.

Yansımalı veya ayna benliğin üç ana unsuru var gibidir: Diğer kişiye görünüşümüze dair tasavvur, o kişinin bu görünüşe yönelik hükmüne dair tasavvur ve gurur veya riyazet gibi bir tür öz-his. Bir ayna benlikle mukayese, son derece hayati olan muhayyel kanıyı pek düşündürmez. Bizi gurur veya utanca sevk eden şey yalnızca kendimize dair mekanik düşünce değil; isnat edilen bir hissiyat, bu düşüncenin bir diğer kimsenin zihnindeki muhayyel etkisidir. Bu, kendimizi zihninde gördüğümüz o ötekinin karakteri ve ağırlığının hissiyatımızdaki bütün farklılığı ortaya çıkarmasından bellidir.²

Veblen, "haksız kıyaslama" ve "gösterişçi tüketim" analizinde davranışın, bireyin toplumsal rolüne ilişkin mefhumu tarafından nasıl denetlendiğine ilişkin ince bir tahlil yapmıştır.³

d) Biyolojik ve sosyal kalıtım - Ünlü biyolog J. Arthur Thomson "*Nature and Nurture*" [Doğa ve Çevre] başlıklı okuma parçasında biyolojik ve sosyal kalıtım arasında kesin bir ayırım yapmıştır. "Edinilmiş karakterler" olarak adlandırılan şey veya orijinal doğanın deneyim vasıtasıyla

² Charles H. Cooley, *Human Nature and the Social Order* [İnsan Doğası ve Toplumsal Düzen], ss. 152-53.

³ *The Theory of the Leisure Class* (New York, 1899) [Türkçesi: *Aylak Sınıfın Teorisi*, Çev.: Eren Kırmızıaltın ve Hüsnü Bilir, Ankara: Heretik, 2015.

değiştirilmesi, der Thomson, yalnızca genetik olarak değil, iletişim yoluyla aktarılır.

Thorndike'in "*Inventory of Original Tendencies*" [Orijinal Eğilimler Kataloğu] metninde biyolojik olarak aktarılan niteliklere ilişkin ayrıntılı bir sınıflandırma bulunur. Edinilmiş niteliklere dair mütekabil özellikli analiz olmadığından, aşağıdaki sosyal kalıtım türlerine ilişkin kısa katalog sunulmuştur.

SOSYAL KALITIM TÜRLERİ

- (a) dil, jest vs. gibi iletişim yöntemleri;
- (b) toplumsal tutumlar, alışkanlıklar, arzular vs.;
- (c) karakter;
- (d) âdetler, gelenekler, töreler, idealler vs. gibi sosyal örüntüler;
- (e) teknik;
- (f) kültür (teknik, resmî teşekkül ve makinesel düzenden farklı olarak);
- (g) sosyal örgütlenme (temel grup yaşantısı, kurumlar, tabakalar, ikincil gruplar vs.).

Biyologlar, Mendel'in çalışmaları üzerine inşa ederek orijinal doğanın temel niteliklerini belirlemede kayda değer gelişim göstermişlerdir. Önde gelen Amerikalı kalıtım ve öjenik araştırmacısı C. B. Davenport'un "*Inheritance of Original Nature*" [Orijinal Doğanın Kalıtımı] başlıklı metni, doğuştan gelen bireysel niteliklerin kalıtımının tahmininin yapıldığı kesinlik ve isabete işaret eder.

Biyolojik mirasa kıyasla gözleme daha açık olmakla birlikte sosyal kalıtımın aktarım mekanizması o kadar yoğun araştırmaya tâbi tutulmamıştır. Sosyal mirasın aktarımı, Keller'ın belirttiği üzere, iletişim yoluyla, çeşitli hislerin ortamı aracılığıyla gerçekleştirir. Çeşitli türde sosyal miraslar iki şekilde aktarılır: (a) nesilden nesle gelenek yoluyla ve (b) gruptan gruba kültürlenme yoluyla.

Sosyal mirasın gelenek veya kültürlenme yoluyla akta-

rımında sürece dair iki unsur ayırt edilebilir: (a) Grup üyelerinin mizacı, ilgisi ve dikkat seyri nedeniyle -ister bir kelime olsun, ister bir beceri eylemi, ister toplumsal tutum-miras seçilebilir, uyarlanabilir ve kültür kapsamına alınabilir. Bu *taklit* yoluyla aktarımdır. (b) Öte yandan miras, yetki ve rutin vasıtasıyla, tabu ve baskılamayla grubun üyelerine kabul ettirilebilir. Bu *telkin* yoluyla aktarımdır. Herhangi bir somut durumda bir sosyal mirasın aktarımı, her iki sürece dair unsurlar içerebilir. Terimin etimolojisinin düşündürdüğü üzere eğitim, orijinal eğilim kültürüne işaret eder; yine de bir okul sisteminin rutini sıklıkla ilgi, doğuştan yetenek ve dikkat etrafında şekillenmekten ziyade formel disiplinle düzenlenir.

Tarihsel olarak, biyolojik ve sosyal kalıtım meselesine yönelik bilimsel ilgi bir yandan fiziki kalıtım, diğer yandan sosyal mirasa atfedilmesi gereken ağırlık gibi kısır sorunları konu edinmiştir. “*Temperament, Tradition, and Nationality*” [Mizaç, Gelenek ve Milliyet] başlıklı metin, bundan daha önemli bir araştırmanın bir ırksal grubun veya toplumsal sınıfın davranış örüntüleri ile kültürünün, orijinal doğa ile toplumsal geleneğin etkileşimiyle nasıl belirlendiğinin tespit edilmesi olduğunu öne sürmektedir. Bu yaklaşıma göre ırksal mizaç aktif seçici bir aktördür; ilgi ile dikkatin yönünü belirler. Öte yandan grup mirası, yalnızca yanıt ortaya çıkardıkları sürece etkili olan bağımsız bir harici toplumsal ortam, bir uyaranlar kompleksini temsil eder. Bir grubun kültürü, grubun ırksal mizacı ve tarihsel yaşantısı nedeniyle sosyal bir anlam kazanmış sosyal mirasın genel toplamı ve teşekkülüdür.

II. OKUMA PARÇALARI

A. İNSANIN ORİJİNAL DOĞASI

1. Orijinal Doğanın Tanımı¹

Bir insanın doğası ve onda meydana gelen değişimler; - düşünce, duygu, edim ve tutum gibi- gösterdiği karşılıklar ve bunların yaşamın sunduklarıyla ilişkisi çerçevesinde tanımlanabilir. Zekâ, karakter veya yetenek; belirli bir duruma belirli bir şekilde karşılık vermek anlamına gelir; içinde insanı etkileyen bir *durum* veya gidişat, bir *yanıt* yahut gidişat ve sayesinde ikincinin birincinin bir sonucu olduğu bir bağlantılılık veya bağ bulundurur.

Her insan hayatının hemen başlangıcında -yani kendisini meydana getirecek yumurta ve sperm hücresi bir araya geldiklerinde- gelecekteki davranışına ilişkin bir dizi iyi tanımlanmış eğilime sahiptir. Karşı karşıya kalacağı durumlar ile onlara vereceği yanıtlar arasında önceden oluşturulmuş bağlar bulunur. Bu iki hücrenin bir araya gelmesiyle birlikte, belirli koşullar altında belirli şekillerde göreceği, duyacağı, hissedeceği ve davranacağı hâlihazırda belirlenmiştir. Organları ve hareketlerinin yanı sıra zekâsı ve ahlâkı kısmen embriyonun, hayatının ilk anındaki doğasının sonucudur. Bir kimsenin kim olduğu ve hayatı boyunca ne yaptığı, başlangıçta sahip olduğu bileşim ile doğumdan önce ve sonra bu bileşime etki eden kuvvetlerin bir sonucudur. İlki için "orijinal doğa", ikincisi için de "çevre"

¹ Edward L. Thorndike, *The Original Nature of Man* [İnsanın Orijinal Doğası] (Teachers College, Columbia Üniversitesi, 1913. Yazarnın telif hakkı), ss. 1-7'den alınmıştır.

terimlerini kullanacağım. O halde insanın orijinal doğası kendisinin ortaya çıktığı birleşik üreme hücrelerinin adı, çevresi ise kendisini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyecek evrenin geri kalanının adıdır.

Üç terim -refleksler, içgüdüler ve kalıtsal kabiliyetler- bu öğrenilmemiş eğilimleri adlandırma işini keser. Eğilim son derece basit duyuşsal bir duruma verilen çok belirli ve yeknesak bir karşılıkla ilgili olduğunda ve durum ile karşılık arasındaki bağlantıyı değiştirmeyi çok zor ve neredeyse kaçınılmaz kılacak kadar güçlü olduğunda bağlantı veya ortaya çıkardığı tepkiye refleks denir. Dolayısıyla dizkapağı refleksi, belirli bir noktaya uygulanan ani, sert baskı şeklindeki basit duyu uyaranına verilen son derece belirli ve yeknesak bir tepkidir.

Yanıt daha belirsiz, durum daha karmaşık ve bağlantı daha değiştirilebilir olduğunda mutlak terim içgüdüdür. Dolayısıyla bir kimsenin azarlandığı için duyduğu aşağılanma, fazla karmaşık olan bir duruma gösterilen fazla belirsiz bir tepkidir ve refleks olarak adlandıramayacak kadar kolay değiştirilebilirdir. Eğilim aşırı derecede belirsiz bir yanıt veya son derece karmaşık bir duruma verilen bir dizi yanıtla yönelik olduğunda -bağlantının nihai kuvvet derecesinin nedeni genellikle eğitimden gelen katkılar nedeniyle olduğunda- refleks ve içgüdüğü kapasite, eğilim veya potansiyel gibi bir terimle ikame etmek daha uygun görülmüştür. Dolayısıyla okul eğitiminin koşullarına, sanat ve bilim öğrenmekte başarı göstererek yanıt verme şeklindeki bir orijinal eğilime akademik kapasite denir.

Elbette refleksler ve içgüdüler veya içgüdüler ve tanımlanması daha az kolay olan orijinal eğilimler arasında bir uçurum yoktur. Aslında orijinal eğilimler, tepkilerin doğası bakımından bireyde tekil, basit, kesin, yeknesak olan ile bireyler arasında yalnızca biraz değişkenden bir bireyin hayatı ve bireyler arasında son derece bileşik, karmaşık, belirsiz ve değişken olana doğru farklılık gösterir.

Tipik bir refleks veya içgüdü veya kapasite bütün ola-

rak belirli bir duruma karşı hassas olma yetisini, belirli bir karşılık verme yetisini ve sayesinde o karşılığın o duruma verildiği bir bağ veya bağlantılılığın mevcudiyetini içinde barındırır. Örneğin genç civciv kendi türünün diğer mensuplarının yokluğuna karşı hassastır, cıkıkleyebilir ve türünün diğer mensuplarının yokluğu kendisini cıkıkletecek şekilde teşekkül edilmiştir. Fakat belirli bir duruma karşı hassas olma eğilimi bunun daha başka münhasır bir karşılıkla bağlantısı olmadan mevcut olabilir ve belirli bir karşılık verme eğilimi de o karşılığı münhasıran tek bir durumla sınırlayan bir bağlantı olmadan mevcut olabilir. Üç yaşında bir çocuk, kalıtsal doğası nedeniyle diğer insanların varlığı ve eylemlerine karşı belirgin şekilde hassastır ama tepkisinin mutlak doğası farklılık gösterir. Ağlamak şeklindeki orijinal eğilim son derece güçlüdür ama münhasıran bağlı olduğu tek bir durum yoktur. Orijinal doğa bireyin ne yapacağını belirlemekten ziyade, belirli durumlara nasıl tepki vereceğini belirler gibidir. Keza bazı tepkileri, kişinin kendisinin ne zaman göstereceğini belirlediğinden daha sık belirler gibidir. Dolayısıyla insan öğrenilmemiş ekipmanı hakkında düşünürken kolaylık sağlaması adına bu tek bir duruma çoklu karşılık vermesi ile aynı karşılığın çoklu nedeni aşağı yukarı olgu olarak kabul edilebilir.

2. Orijinal Eğilimler Kataloğu²

I. *Duyusal kapasiteler*

II. *Orijinal dikkatlilik*

III. *Toplam bedensel kontrol*

IV. *Yiyecek edinme ve barınma*

A. *Yiyecek edinme*

1. *Yemek yeme.* 2. *Uzanma, kavrama, ağza koy-*

² Edward L. Thorndike, *The Original Nature of Man* [İnsanın Orijinal Doğası] (Teachers College, Columbia Üniversitesi, 1913. Yazının telif hakkı), ss. 43-194'ten derlenmiştir.

ma. 3. Edinme ve sahiplik. 4. Avlanma (a) kaçan küçük bir objeyi, (b) saldırgan görünüşte olmayan, kendisinden uzağa giden veya yanından geçen küçük veya orta boyutlu bir objeyi. 5. Muhtemel uzmanlaşmış eğilimler. 6. Toplama ve biriktirme. 7. Kaçınma ve tiksinti. 8. Rekabet ve işbirliği

B. Barınma

1. Sınırlanmaya yönelik tepkiler. 2. Göç ve aile hayatı

V. *Korku, karşı koyma ve öfke*

A. Korku

1. Nahoş beklenti ve dehşet. 2. Anksiyete ve kaygı. 3. Hoşlanmama ve kaçınma. 4. Şok. 5. Kaçma, paraliz vs.

B. Karşı koyma

1. Kısıtlanmadan kaçış. 2. Hareket eden bir engeli aşma. 3. Karşı atak. 4. Acıya irrasyonel tepki. 5. Rekabette mücadele. 6. Kur yapmada diğer erkeklerin varlığına içerleme. 7. Israrcı engellemeye sinirli tavır

C. Öfke

VI. *Diğer insanların davranışlarına yanıtlar*

A. Anaya özgü davranış

B. Evlada özgü davranış

C. İnsanların mevcudiyeti, onaylaması ve aşağılamasına verilen yanıtlar

1. Girginlik. 2. İnsanlara dikkat. 3. Dikkat çekme. 4. Tasdik ve tahkire yanıtlar. 5. Tasdik ve tahkirle yanıtlar

D. Amirane ve itaatkar davranış

1. Teşhir. 2. Çekingenlik. 3. Mahcup davranış

E. Diğer toplumsal içgüdüler

1. Cinsiyet davranışı. 2. Ağzı sıkılık. 3. Rekabet. 4. İşbirliği. 5. Telkine açıklık ve muhalefet. 6. Gıpta eden ve kıskanç davranış. 7. Açgözlülük. 8. Sahiplik. 9. İyilik. 10. Sataşma, eziyet etme ve zorbalık yapma
F. Taklit

1. Genel taklitçilik. 2. Belirli davranış türlerinin taklidi

VII. Orijinal tatmin ediciler ve rahatsızlık vericiler

VIII. Minör bedensel hareketler ve beyinsel bağlantılar

A. Seslendirme

B. Görsel keşif

C. Manipülasyon

D. Diğer muhtemel uzmanlıklar

1. Yapıcılık. 2. Temizlik. 3. Bezeme ve sanat

E. Merak ve zihinsel kontrol

1. Merak. 2. Çok biçimli zihinsel aktivite içgüdü-sü. 3. Çok biçimli fiziksel aktivite içgüdü-sü. 4. Zanaat içgüdü-sü ve mükemmeliyet arzusu

F. Oyun

IX. Duygular ve ifade edilişleri

X. Bilinç, öğrenme ve hatırlama

3. İnsan Doğmayan Kişi³

Kişi insan doğmaz. İnsan doğasının ayırt edici niteliklerini yalnızca yavaşça ve emek vererek, verimli temaslarla, işbirliğiyle ve hemcinsleriyle çatışmayla elde eder. Doğum öncesi hayatı boyunca hayvan atalarının bütün tarihinin içinden kabaca geçmiş veya biyologların dediği gibi onu "tekrarlamıştır". Doğumda, çoğu hayatı boyunca devam eden ve çoğu yalnızca G. Stanley Hall'ın yabancı ecdadının "artakalan izleri" dediği şeyler olan -ki bunların artık işe yaramaması ve kısa süre sonra ortadan yok olmaları bunu gösterir- çok sayıda içgüdü ve eğilimi beraberinde getirir.

Bebekliğin ilk evreleri ile sonra çocukluğa ait bu iradi olmayan hareketler (bir şeyleri yalamak, dili şaklatmak, dişleri gıcırdatmak, tırnakları yemek, omuz silkmek, düğmeleri çekmek, kıyafet, iplik vs. gibi şeyleri bükme, kalem dön-

³ Robert E. Park, *Principles of Human Behavior* [Beşeri Davranışın İlkeleri] (The Zalaz Corporation, 1915), ss. 9-16'dan alınmıştır.

dürmek vs. gibi) şu anda özünde işe yaramaz hale gelmiş eski faydalı davranışların kalıntılarıdır. Hareket kabiliyeti, kavrayış, dengede tutma, savunma, taarruz, kösnüllük ve benzerlerinin kadim usullerinin hepsi -bazıları son derece etraflıca ve bazıları yalnızca en zayıf taklitçi telkin; uçuşan kasımlı gerilimler, el-kol işaretleri veya yüz ifadeleriyle- prova edilmiştir.

Dolayısıyla insan doğasına bir bütün olarak, uzun bir insan ve hayvan atalar nesebinden miras alınmış içgüdüler, yaradılışlar ve eğilimler üzerinde temellenen bir üst-yapı olarak bakılabilir. Kuvvetlerin daha üst bir teşekkülüne; kudretin Thorndike'ın "insanın orijinal doğası" olarak adlandırdığı şeyde saklı olan daha zarıf bir şekilde incelmesine bağılıdır.

İnsanın orijinal doğası; kabaca aletler, barınaklar, kıyafetler, mobilya, kelimeler, inançlar, dinler, yasalar, bilimler ve sanatlara dair adaptasyonlar dışında her insanda müşterek olandır ve diğeri insanların davranışlarının nedeni, bunlara ilişkin adaptasyonlarıdır. Bulduğumuz şekliyle insan doğasından öncelikle Avrupalıda olan ama Çinlide olmayan, Fiji adalıda olan ama Eskimo'da olmayan, yerel veya geçici olan her şeyi alın. Daha sonra insan sanatının bütün ürünlerinin etkisini alın. İnsan zekâsı ve karakterinden geriye kalan büyük oranda orijinaldir; tamamen değıl, çünkü fikirler ve hükümler dediğimiz bütün bilgi unsurlarının insanın yanıtlarından çıkarılması gerekir. İnsan orijinal olarak yalnızca -belirli miktarda eğitimden sonra- fikirler ve hükümler üretecek kapasiteye sahiptir.

Genel olarak insanların doğası, o doğa deneyim tarafından değıştirilmeden ve hemcinsleriyle temas ve ilişkinin eğitimi ve disipliniyle biçimlendirilmeden bu şekildedir.

Aralarında William James'in de olduğı birçok yazar insanların doğumda sahip oldukları özel içgüdüsel eğilimlerin kabaca bir listesini çıkarmaya çalışmıştır. Öncelikle "ağlamak, hapşırma, horlamak, öksürmek, iç çekmek,

hıçkırarak ağlamak, öğürmek, kusmak, harekete geçmek; gıdıklanması, dokunulması veya üflenmesine tepki olarak uzvu hareket ettirmek; dokunulması, gıdıklanması veya ayak tabanının okşanmasına tepki olarak ayak parmaklarını ayırmak, ani duyuşal uyarana karşısında kolları uzatmak ve kaldırmak veya göz kırpmak" gibi daha basit refleksler vardır.

Sonra bir de emmek, çiğnemek, dik oturmak ve bir şey içerken lıkırdatmak gibi daha karmaşık orijinal eğilimler söz konusudur. Çocukların daha genel öğrenilmemiş yanıtları arasında korku, öfke, kavgacılık, gıpta etme, kıskançlık, merak, ağzı sıkılık vs. vardır. Bunu uzun uzadıya alıntılan Thorndike, bahsedilen davranışın tepki niteliği taşıdığı durumu açıkça tanımlamak ve karakterini ayırt etmek suretiyle tanımlarına kesinlik kazandırmaya çalışmıştır. Örneğin "yabancı insan veya hayvan, yalnızlık, kara şeyler; karanlık yerler, delikler ve köşeler, bir insan cesedi" gibi şeylere gösterilen, doğuştan gelen, öğrenilmemiş tepki, korkudur. İnsanın yalnız olmaya verdiği orijinal tepki bir rahatsızlık deneyimi; bir kalabalık algılamaya verdiği orijinal tepki ise "onlara katılmak ve yaptıklarını yapmak eğilimi ile ayrılıp eve gitmeye isteksizlik"tir. Âşık olduğunda aşk ilişkilerini gizlemek ve benzerleri, insanın orijinal doğasının bir parçasıdır.

Orijinal doğayla kastedilenin doğuştan gelen davranışlarla sınırlı olmadığı ve bireyin deneyiminde ortaya çıktıkça durumlara kendiliğinden, hiçbir yerden öğrenilmeden verilen karşılıkları da kapsadığı, bu listede açıktır.

Çocukların incelenmesine olan yaygın ilgi, son yıllarda ortaya, insan doğasının orijinal ve miras alınmış eğilimlerine ilişkin kayda değer bir literatür çıkarmıştır. Kayda geçirilen davranışlar içerisinde, orijinal olan ve edinilen arasında ayırım yapmanın zorluğu ile tanımlanan davranışın kendilerine yönelik bir karşılık olduğu durumlara ait kesin tanımlar elde etmenin zorluğu, bu literatürün büyük bölümünü bilimsel amaçlar için şüpheli değerde kılmıştır.

Yine de bu çalışmalar insan doğasına ilişkin kavramsallaştırmalarımızda radikal bir değişiklik ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. İnsan zihni ile daha düşük hayvanların zihni arasındaki ayrımın bir zamanlar varsaydığımız kadar geniş veya derin olmadığını göstermişlerdir. İnsan doğasının hayvan doğasına dayandığını ve birbirinden farklı kazanımlarına rağmen, birinden diğerine geçişin belli belirsiz merhaleler şeklinde olduğunu vurgulamışlardır. Aynı şekilde, kültür ve bireysel başarıdaki farkların altında bütün ırkların ve bireylerin ortak bir paya sahip oldukları, yayılcı ve görece değişmeyen bir insan doğasının ana hatlarını ortaya çıkarmışlardır.

İnsan doğası araştırmaları tanımla başlar. Ardından açıklamalar gelir. İnsan doğasına ilişkin şu ana kadar elde ettiğimiz tanımlar ne kadar kusurlu ve eksikse, şimdiye kadar ortaya konan açıklamalar da genel olarak aynı derecede yetersizdir. Bunun bir nedeni, işin zorluğudur. İnsan davranışını kontrol eden mekanizmalar -bekleneceği üzere- son derece karmaşıktır ve onları temel formlarına kadar analiz etme ve çeşitli tezahürlerini kesin ve vazih formüllere indirgeme sorunu hem girift hem kafa karıştırıcıdır.

Her halükarda, insan doğasının açıklanmasının temeli, hayvanlardaki davranışa ilişkin araştırmalar ve sinir sisteminin fizyolojisine ilişkin karşılaştırmalı araştırmalarla atılmıştır. Bir yandan sinirsel reaksiyonlardaki kesin psikokimyasal sürecin aranması, diğer yandan da bütün yüksek zihinsel süreçlerin tropizmler ve refleks eylemlerce temsil edilen temel formlara indirgenmesiyle mesafe kat edilmiştir.

Bilim bu noktada insan davranışına ilişkin yorumlamalarında sağduyu temelinde kayda değer gelişim göstermiştir ama ortaya yeni bir ilke koyamamıştır; yalnızca ifadelerini daha ayrıntılı ve kesin hale getirmiştir. Örneğin sağduyu “yanan çocuk ateşten kaçınır”, “güveler alevi arar” gibi gözlemlerde bulunmuştur. Bunların ikisi de su götürmez genelliğe ilişkin olgusal ifadelerdir. Fakat onlara

bilimsel gerçeklik geçerliliği kazandırmak için işin içindeki süreçlerin doğasında, çocuğun ateşten kaçınmasını ve güvenin alevi aramasını kaçınılmaz kılanın ne olduğunu bilmemiz gerekir. Bu terimlere hatasız ve kesin anlamlar veremediğimiz takdirde -kısacası bu reaksiyonların ortaya çıkmasını sağlayan mekanizmalara kesin olarak işaret edemediğimiz takdirde- bir durumdaki eylemin içgüdüsel, diğerinin ise zihinsel olduğunu söylemek yeterli değildir. Aşağıda, Loeb'ün beyin karşılaştırmaları fizyolojisine ilişkin kitabından alınan örnek, sağduyu ile insanlar ve daha düşük hayvanlardaki davranışların daha kesin bilimsel açıklaması arasındaki ayrımı ortaya koyacaktır.

Bir karınca yuvasından alınıp sonra geri konulacak olsa ona saldırılmayacağı iyi bilinen bir gerçektir; öte yandan bir başka yuvaya ait bir karıncaya saldırılacak olması ise neredeyse değişmezdir. Bu gerçeği tanımlarken hafıza, düşmanlık, dostluk kelimelerinin kullanılması âdet olmuştur. Bethe şu deneyi yapmıştır: Bir karınca, yuvadaki arkadaşlarının vücutlarından sıkılan sıvıların (kan ve akkan) içine yerleştirilmiş ve sonra yuvasına geri konmuştur; kendisine saldırılmamıştır. Daha sonra "düşman" bir yuvanın sakinlerinden alınan sıvıların içine konmuş ve anında saldırılıp öldürülmüştür. Bethe, özel deneyler vasıtasıyla karıncaların bu reaksiyonlarının deneyimle öğrenilmediğini, kalıt alındığını kanıtlayabilmiştir. Karıncalar arasındaki "dost ile düşmanı" "bilme" durumu dolayısıyla kimyasal uyarının doğasına bağlı olan ve hiçbir şekilde hafızaya bağlı olmayan farklı reaksiyonlara indirgenir.

Burada da sağduyu ile karıncanın davranışının bilimsel açıklaması arasında hayati bir fark söz konusu değildir; yalnız bilimsel açıklama daha kesindir, "dost ile düşman" tanımının sayesinde ortaya çıktığı mekanizmaları ve tâbi olduğu kısıtlamaları tam olarak ifade eder.

İnsan ile daha aşağı hayvanların davranışının karşılaştırmaları incelemesinin bir diğer sonucu, araştırmacıları

önceden zekâ ile ilişkili ve içgüdüsel davranış olarak adlandırılan şeyler arasında temel bir fark olmadığına; bunların -söylenildiği gibi- hayvanlarda basit refleks ve bitkilerde tropizmle temsil edilen basit reaksiyon türüne indirgenebileceklerine ikna etmek olmuştur. Loeb şöyle der:

Önde gelen bir psikolog, reflekslerin eski nesillerin istençli eylemlerinin mekanik etkisi olarak düşünülmesi gerektiğini söylemiştir. Lenf bezi hücresi, bu türden mekanik etkilerin biriktirilebileceği tek yermiş gibi gözükmektedir. Dolayısıyla refleks mekanizmasının en hayati unsuru olarak görülmüş, sinir liflerine ise -muhtemelen doğru şekilde- yalnızca konduktörler olarak bakılmıştır.

Hem refleks hareketin amaçlılığını vurgulayan yazarlar hem de onda yalnızca fiziki bir süreç görenler değişmez olarak lenf bezi hücresine, refleks hareketteki karmaşık koordineli hareketlerin yapılarının birincil hamili olarak bakmışlardır. Hayvanlar ve bitkilerin ışığa reaksiyonlarının niteliğinin tesisi bu görüşün savunulamazlığını kanıtlayıp aynı zamanda reflekslere ilişkin farklı bir kavramsallaştırma sunmasaydı ben de bu kavramın doğruluğundan şüphe etmeye herhangi bir başka psikolog kadar az eğilimli olurdum. Güvenin aleve uçması tipik bir refleks sürecidir. Işık, periferik duyu organlarını uyarır; uyarı merkezî sinir sistemine, buradan kanatların kaslarına geçer ve pervanenin aleve uçmasına neden olur. Bu refleks süreci her bakımdan ışığın bitki organları üzerindeki helyotropik [ışığa yönelten -ç.n.] etkisiyle bağdaşır. Bitkilerin sinirleri olmadığından bu hayvan helyotropizminin bitki helyotropizmiyle özdeşliği yalnızca tek bir netice sunabilir: Bu helyotropik etkilerin hem hayvanlarda hem bitkilerde müşterek olan koşullara bağlı olmaları gerekir.

Öte yandan Watson, *Introduction to Comparative Psychology* [Karşılaştırmalı Psikolojiye Giriş]'te refleks "içgüdü'nün bir analiz birimi" olarak tanımlar ve bunun anlamı, insanlardaki ve hayvanlardaki eylemlerin basit refleks hareketlerinin kombinasyonları -yani "daha düşük ve daha yüksek organizmaların uyaranlara verdikleri oldukça ke-

sin ve genellikle tahmin edilebilir ama öğrenilmemiş yanıtların bir kombinasyonu- olarak görülebileceğidir. Bu refleks yanıtların çoğu, önceden varsayılanın aksine sabit değil, “son derece dengesiz ve belirsiz”dir. Bu gerçek, miras alınan tepkilerin bir araya getirilmesi ve sabitlenmesi yoluyla alışkanlık oluşmasını mümkün kılar.

Loeb ve Watson tarafından ifade edilen radikal şekilleriyle bu görüşler doğal olarak hem bilimsel hem duygusal nedenlerle dikkate alınmaya karşıtlıklar doğurmuştur. İnsan davranışını bir kimyasal ve fiziksel reaksiyonlar sistemine indirgeyip hayattan bütün manevi değerlerini alıyor gibi gözüktürler. Öte yandan insanların, diğer doğa formları gibi, bu mekanik yönlerinin olduğu ve bunları ortaya koymanın tam olarak doğa bilimlerinin işi olduğu da unutulmamalıdır. Kendimiz ve başkaları üzerinde kontrolü yalnızca bu şekilde elde edebiliriz. Alışkanlıklar geliştirmemiz ile eğitim ve sosyal kontrolün büyük oranda kendimizde ve başkalarında alışkanlık tesis etme becerimize bağlı olması, bir müşterek deneyim meselesidir. Alışkanlık esasen burada kullanıldığı anlamıyla “mekanizma” derken ne kast edildiğinin karakteristik bir örneğidir. “Orijinal doğamız” üzerinde kontrolü, alışkanlığın sabitlenmesi vasıtasıyla elde ederiz ki bu bizi yabancıların üzerinde konumlandırır ve insan doğasına insan olarak ayırt edici niteliğini verir. Karakter, alışkanlık adını verdiğimiz ve daha aşağı hayvanlarla büyük ölçüde paylaştığımız miras alınmış ve içgüdüsel eğilimler ve temayül temelinde şekillenen mekanizmaların toplamı ve koordinasyonundan başka bir şey değildir.

4. Doğal Adam⁴

“İlk eylemi ne Kant’ın dediği gibi hiddetten ne de

⁴ Milicent W. Shinn, *The Biography of a Baby* [Bir Bebeğin Biyografisi] (Houghton Mifflin Co., 1990, Yazarın telif hakkı), ss. 20-77’den uyarlanmıştır.

Schwartz'ın düşündüğü gibi sevinçten bir ağlama değil; bir burun çekme, ardından uzun, ince, bir İskoç gaydasının tınısıyla tamamen otomatik ama rahatsızlıktan ortaya çıkan gözyaşsız bir ağlama çığlığıdır. Bu monoton ve kasvetli ağlama ile; kırmızı, buruşmuş, yarı haşlanmış teniyle (zira çocuk genellikle ilk birkaç gün kilo kaybeder), gözleri kısık, şaşı, şişkin karınlı ve çarpık bacaklı haliyle -şayet anne Froebel'in tembihlerini dinlememiş ve çocuğunu doğumdan önce sevmeye başlamamışsa- annelik içgüdüğü tam anlamıyla ortaya çıkmadan önce çocuk için bazen tehlikeli olabilecek kısa bir fasıla söz konusudur."

Yeni doğan bebekte görülen maymun özelliklerinin en enteresan olanı Dr. Louis Robinson'ın incelediğidir. *The Luck of Roaring Camp* [*Roaring Camp*'in Şansı]'nda öne sürülmüştür. Sohbet arasında, kafasını çaresiz küçük boynunun üzerinde tutamayan gevşek ve yumuşak dokulu bir bebeğin, Kentuck'ın parmağıyla "güreşme" gibi bir şey yapıp yapamayacağı sorusu sorulur; orada mevcut bulunan daha bilgili kişiler bir bebeğin esasen iyi ve sıkı bir şekilde el tutabileceğinde ısrar ederler. Dr. Robinson, bunun doğru olması halinde son derece güzel bir Darwinci unsur olacağını fark eder. Zira sıkıca tutmak ve kollardan sallanmak -şayet ağaçlarda maymun benzeri bir hayat yaşamışlarsa- atalarımızın doğal olarak bir hususiyetidir. Ağaçlar üzerinden en iyi zamanda atlamak veya kıtlık zamanında daha erişilebilir meyve ve yumurtalara erişmek için ellerini, ayaklarını ve kuyruğunu kullanırken annesine en iyi tutunan bebek, niteliklerini soyundan gelenlere miras bırakan bebektir. Dolayısıyla bizim evlerdeki ve beşiklerdeki insan bebeklerimiz tutunma kuvvetlerini bugüne dek vahşi ağaç tepesi günlerimizin bir hatırası olarak muhafaza ederler.

Sık sık refleksle karıştırılan bir diğer hareket sınıfı vardır ki bu da içgüdüsel hareketlerdir. (Refleks kavrayışından farklı olarak) gerçek kavrayış, ısırma, ayakta durma, yürüme bu sınıfa ait örneklerdir. Bunlar ırk hareketleridir,

hayvanın ait olduğu türün alışkanlıklarıdır ve türün her normal mensubu onlara sahip olmaya mecburdur; yine de bedensel mekanizmada, refleks hareketler kadar sabit değildirlerdir.

İnsan yavrusunun dünyaya her zaman hâlihazırda gelişmiş şekilde getirdiğı tek içgüdü kısmen salt bir refleks hareketidir: Emme. Bir nesnenin -kalem, parmak, meme ucu olabilir- dudakların arasına dokunmasıyla refleks gibi başlar ama bundan sonra refleks gibi davranmaz. Devam eder ve bu harici uyarana atıf olmadan durur, kısa bir süre sonra genellikle o olmadan başlar veya uyaran verildiğinde başlamaz. Orijinal olarak refleks karakterine sahipse, bu karakter silinir ve onu saf içgüdü olarak bırakır.

Küçük yeğenim anlaşılan daha ilk andan itibaren aydınlık ve karanlık arasında bir fark hissetmiş çünkü yüzü hafif ışığa maruz kalınca ağlamayı bırakmış. İki veya üç kişi aynı zamanda ilk hafta içinde yüzünü ışığa doğru döndüğünü bildiriyor. Akıllı ve gerçekçi biri olan hemşire de yeğenim için bu durumu gördüğünü düşünüyor. Ben görmedim ama onun yerine gözlerini sürekli olarak kendisine doğru gelen birine, yani ışığa sekte vuran büyük, karanlık bir kütleye doğru çevirdiğini gördüm. İlk iki hafta boyunca ufaklıkta başka bir görüş işareti ortaya çıkmadı. Gözler bir şeye çevrilmiyor, bir şeyde sabitlenmiyordu. Birileri onlara baktığında kırpılmıyorlardı. Yakın veya uzak görme için odak değişimi söz konusu değildi.

Bebek, kendisinden yaklaşık sekiz fit uzaklıkta yırtılan kâğıt sesine sert bir şekilde irkildiğı üçüncü güne kadar bir duyma emaresi göstermedi. Bundan sonra arada sırada çıkan sert veya ani sesler -diğer her şeyden daha sık olarak kâğıt hışırdaması- onu irkiltebiliyor veya ağlatabiliyordu. Çok sayıda fizyoloğun özenli testleri, bebeklerin doğumdan sonra birkaç saat ile birkaç gün kadar sürebilen bir dönem boyunca sağır olduklarını iyice tespit etmiştir.

Tat ve koku, bebeğın çok sonralara dek sahip olduğuna dair bir emare göstermediğı duyulardı. Açlığın tatmini,

emzirilirken gösterdiği memnuniyeti açıklamak için oldukça yeterliydi ve aç olmadığında da en tatsız nesneyi bile herhangi bir diğer nesne kadar neşeyle emiyordu.

Bebeğimiz ilk andan itibaren dokunulduğunda farkında olduğunu gösterdi. Kucaklandığında veya pırpışlandığında ağlamayı bırakıyordu. Küvette rahatlık -kısmen kıyafetlerin temasından özgürleştiği için olabilir- ve suyun yumuşak dokunuşlarına karşı hoşlanma gösterdi. Meme ucunun dudağına ilk dokunuşuna emme hareketleriyle yanıt verdi.

Her ne kadar bunu geriye bakmak dışında göremesek de bebeğimiz ilk günden itibaren -neyse ki uyumlu ve neşeli türden- bir mizaç gösterdi. Yirmi beşinci günün akşamına doğru, bebek ateşin yanında büyükannesinin dizinde iyi ve memnun bir halde yatıp büyükannesinin yüzüne dikkatle bakarken gelip yakınına oturdum, bebeğin üzerine eğildim; yüzüm görüş açısının dolaylı menzili içine girmiş olmalı. Buna karşılık olarak gözlerini yüzüme çevirdi ve aynı dikkatle, hatta kaşların ve dudakların hafif gerilmesiyle görüldüğü üzere biraz gayretle bana baktı, ardından gözlerini büyükannesinin yüzüne çevirdi, sonra tekrar bana baktı ve bunu birkaç defa tekrarladı. Son defasında üzerine lambadan yüksek ışığın geldiği omzumu görmüş gibiydi ve gözlerini hareket ettirmekle kalmadı, daha iyi görebilmek için kafasını geriye attı ve bir süreliğine yüzünde yeni bir ifadeyle -notlarım “bir tür belirsiz ve iptidai heves” diyor- uzun uzun baktı. Yalnızca boş bakmıyor, gerçekten görüyordu.

Bebeğin görmeye olan artan ilgisi bilhassa memnun bir ilgiyle baktığı etrafındaki yüzlere odaklanıyordu. Yalnızca gözünü dikip bakma anlarında bile gözü en sık yüzlere takılıyordu, bunun nedeni de muhtemelen onların diğer açık yüzeylere kıyasla bebeğin en yakın görme menzili içine girmesiydi. (Preyer’in belirttiği üzere) büyük, aydınlık ve hareket eden insan yüzü parçasının görme alanı içine girip çıkması ve sıklıkla diğer herhangi bir nesneye kıyasla en

net görme noktasında gezinme fırsatı bulması -yanaklar, dişler ve gözlerdeki ışıkların oyunuyla bezendiğinde- bir bebeğin bir aylıkken muktedir olduğu heyecanı en yüksek perdeden ortaya çıkarır. Dolayısıyla ilk andan itibaren -bebek daha annesini bile gerçekten görmeden önce- onun yüzü ve diğer en yakınındakilerin yüzü, bebeğin gelişiminin en aktif aktörleri ve deneyiminin en ilginç unsurları haline gelirler.

Bebeğimiz bu anda birliktelik ve yalnızlık arasındaki ayrımın bir şekilde farkındaydı. İlk ayın son günlerinde içinde insanların olduğu bir odada memnuniyetle yatıyor ama yalnız bırakılırsa huysuzlanıyordu. Fakat ayın sonunda bir koltuk veya kanepeye yatırıldığında huysuzlanmaya ve yalnızca kucağa alındığında memnun olmaya meyilli oldu. Bu henüz belirgin şekilde anı ve istek değildi ama kucakla birlikte zevk çağrışımları oluştuğunu gösteriyordu ve bebek bunlar olmadığı zaman belli belirsiz bir rahatsızlık hissediyordu.

Doğa, yukarıdan ona yaklaşan, gülümseyen, gülen, baş sallayan annenin yüzündeki ışığın vurduğu kısımlardaki bütün hoş değişimlerde; binlerce anlamsız küçük okşama sesleri ile ondan ortaya çıkan şarkı söyleme, konuşma ve seslenmede; pışpışlama, kucaklama, kaldırma ve bebeğin ona bakarken hissettiği ve onunla ilişkilendirdiği bütün ihtimamlarda bunlar nihayet bir araya gelip bir bütün olarak annesine dair bir fikir meydana getirecek kadar çocuğun duyu konumuna neredeyse ideal olarak uyumlanmış bir eğitim gereci temin etmiştir.

Bebeğimizin annesi, bebeği için bir anadan ziyade yalnızca birbirinden kopuk fenomenler toplamı olma düşüncesine içerliyordu ama üzerinde daha fazla düşündüğünüzde böyle olmak; unsurlarınıza ayrılmak ve bebeğinizin zihinsel yaşamının temellerine birim birim dâhil olmak daha gurur okşayıcıdır. Burada kişilik felsefesinin büyük bölümü sezinlenir ve Profesör Baldwin, esas olarak bebekler ve küçük çocukların gelişiminden hareketle diğer bü-

tün insanların hepsinin bizim bir parçamız olduğunu ve hepimizin diğer bütün insanların birer parçası olduğumuzu ve dolayısıyla ayrı bir kişilik olmadığını, biz bilmesek de hepimizin tek bir ruh olduğunu göstermek için sağlam bir kitap yazmıştır.

5. Cinsiyet Farklılıkları⁵

Çocuklar cinsiyet bakımından fiziki olarak farklılaştıkça, bunu bir zihinsel farklılaşma izler. Meşgaleler, oyunlar, hareketler ve sayısız diğer ayrıntı noktasında farklılıklar gözlemlenir. Hayatta aktif rolü erkek oynadığından erkek çocuklar özellikle dışarıda oynanan sert oyunlardan keyif alırlar. Öte yandan kızlar, gelecekteki meşgalelerine teka-bül edecek oyunları tercih ederler. Onların kendilerinden daha küçük çocuklara annelik yapma ve oyuncak bebeklerle oynama eğilimi bundandır. Küçük bir kız çocuğunun oyuncak bebeğiyle nasıl ilgilendiğini, onu yıkadığını, giydirdiğini ve soyduğunu izleyin. Yalnızca altı veya yedi yaşlarındayken genellikle muhteşem bir bakıcıdır. Kendisini bu türden aktivitelerle oyalama ihtiyacı genellikle o kadar fazladır ki bebeği hastaymış gibi yapar.

Her şekilde küçük kızın kendisini gelecekteki varlığının aktiviteleri ve eğilimleriyle meşgul ettiğini görürüz. Ev işlerinin pratiğini yapar; içinde kendisi ve oyuncak bebeği için yemek yaptığı küçük bir mutfağı vardır. Dikiş işi hoşuna gider. Kendisine bakmayı ve daha da önemlisi kendisini beğenmeyi unutmaz. “Yeni kıyafetler!” diye haykırarak büyüklerinin konuşmasını bölen ve daha sonra bu yeni kıyafetleri yeterince beğenilinceye kadar susmayan üç yaşında bir kız çocuğu gördüğümü hatırlıyorum. Kendini beğenme sevgisi neredeyse yalnızca kız çocuklarına özgüdür; öte yandan erkek çocuklar kaslarının aktif olarak kul-

⁵ Albert Moll, *Sexual Life of the Child* [Çocuğun Cinsel Yaşamı], Almanca-dan çeviren: Dr. Eden Paul, (The Macmillan Co. tarafından 1902 yılında yayımlanmıştır. İzin ile yeniden basılmıştır.) ss. 38-49’dan alınmıştır.

lanıldığı hırsız oyunu, asker oyunu gibi dışarıda oynanan sert oyunları tercih ederler. Ve her ne kadar ilk çocuklukta iki cinsiyet de çok gürültülü oyunlardan hoşlansa da bunlara düşkünlük, kızlarda erkeklere kıyasla daha erken kaybolur.

Cinsiyetler arasındaki farklılıklar aynı zamanda çok sayıda vaka incelenmesine dayalı deneysel psikoloji yoluyla da ortaya konmuştur. Berthold Hartmann, bir dizi deneyle çocukların düşünce çerçevesini incelemiştir. Yaşları altıya ve yediye yakın, okula giden 660 erkek çocuk ile 652 kız çocuk incelemeye tâbi tutulmuştur. Üçgen, küp ve daire gibi belirli kavramlar söz konusu olduğunda kızların erkeklere büyük oranda üstün geldiğini, erkeklerin ise hayvanlar, madenler, toplumsal fikirler söz konusu olduğunda kızlardan daha bilgili olduğunu görmek son derece çarpıcıydı. Bu ayrıntıların bazılarını ve sonraki ayrıntıların bir kısmını aldığım Meumann'a göre cinsiyetler arasındaki farklılıkların karakteristik niteliği, "evlilik" düşüncesi 227 kıza kıyasla yalnızca 70 erkek tarafından bilinirken "bebek vaftizi" düşüncesinin 220 kıza kıyasla 180 erkek tarafından biliniyor olmasıdır. "Zevk" kavramı da erkeklere nazaran kızlar tarafından çok daha iyi anlaşılıyordu. Hafızanın incelenmesi de çocuklukta cinsiyetler arasında farklılıkların mevcudiyetini tayin etmiştir. Erkeklerde eşya hafızası başta en çok gelişmiş hafıza gibi durmaktadır, bunu görsel bir içeriği olan kelime hafızası izler; kızlarda ise bunun tam tersi gözlemlenir. Çeşitli ayrıntılar söz konusu olduğundaysa uzmanlar farklı görüştedirler. Çok sayıda araştırmacının hemfikir olduğu kızların renk bilgisinin üstün olduğu gerçeği son derece çarpıcıdır.

Çocuklukta cinsiyetler arasındaki farklılıklara ilişkin ilave psikolojik veriler mevcuttur. Stern'ün, tanık psikolojisine ilişkin kızların erkeklere kıyasla daha fazla yanıldığını gösteren araştırmalarını hatırlatabilirim.

Büyük ölçüde, cinsiyetler arasındaki bu psikik farklılıkların doğuştan gelmediği, eğitimden kaynaklandığı varsa-

yılmıştır. Fakat diğerleri, cinsiyetlerin farklılaştığı psişik niteliklerin yalnızca eğitimdeki bireysel farklılıklardan kaynaklandığını varsayarlar. Stern, en azından hususiyet gösteren bir örnekte, cinsiyetler arasında eğitim konusunda yüzyıllardır bir fark olmadığını kanıtlayabileceğine inanır; bu nitelik, çizim becerisidir. Kerschensteiner bu yeteneğin gelişimini incelemiştir ve sonuçlarının, kızların bu konuda yaşıtları erkeklerden büyük oranda aşağıda olduklarını tartışmasız bir şekilde tayin ettiğini düşünür. Stern bu noktada yetiştirilmenin yetilerde bir cinsiyet temelinde farklılığa neden olduğu meselesinin söz konusu olamayacağına altını çizer, zira diğerlerini dışarıda tutmak pahasına bir cinsiyetin mensuplarına teknik ressamlığı genel ve sistematik olarak öğretme girişimi söz konusu değildir.

Şu anda çok sayıda psişik nitelikte kendini gösteren cinsiyet farklılıklarının doğrudan mirasın bir sonucu olduğunu ileri sürmekte haklı olduğumuza inanıyorum. Bu farklılıkların her bireyde eğitimin bir sonucu olarak ortaya çıktığını varsaymak son derece hatalı olacaktır. Kalıt alınmış eğilimlerin bireysel eğitim yoluyla artırılabilirliği ve ortadan kaldırılabilirliği ve dahası kalıt alınan eğilim çok kuvvetli olmadığında bu şekilde bastırılabilirliği bana hakikaten doğru geliyor.

Yapı ve işlev arasındaki sık, yakın ilişkiyi unutmamamız gerekir. Dışarıda oynanan sert oyunlar ve güreş, erkek çocuğunun fiziki gelişimine tekabül eder. Dolayısıyla aynı zamanda leğen kemiği ve kalçaları, gelişimleri itibarıyla cinsel olarak olgun kadının üstün işlevlerine uyum gösterdiğini işaret etmeye başlayan küçük kızın, mukadder anelik meşgalesine karşı anlaşılması zor bir dürtüyü tecrübe etmesi ve eğilimleri ile eğlencelerinin bu şekilde belirlenmesi hiçbir şekilde olasılıksız değildir. Çok sayıda kişi ve bilhassa kadın haklarının uç savunucuları, bu türden cinsiyet bakımından farklılaşan eğilimlerin yalnızca bireysel eğitimdeki farklılıklardan ortaya çıktığını düşünmeyi tercih ediyor. Erkek çocuk oyuncak bebekler ve yemek yap-

maya daimi bir ilgi duymuyorsa bunun nedeni annesi ve başkalarının kendisine belki de alaycı bir şekilde bu türden eğlencelerin bir erkek çocuğuna uygun olmadığını söylemiş olmalarıdır. Keza kız çocuk da erkeklerin sert sporlarından caydırılır. Bu türden bir varsayım, iradenin faaliyetine, zekâyâ hizmet eden organlar ile ikincil olarak vücudun diğer organlarının gelişimine baskın şekilde kuvvetli bir etki isnat eden genel psikolojik ve eğitimsel eğilimin ifadesidir. İradenin etkinliğinin belirli sınırlar içerisinde - özellikle bu şekilde etkisiz hale getirilen eğilim görece zayıf olduğunda- etkili olabileceği gerçeğine itiraz edemeyiz ama yalnızca belirli sınırlar içerisinde. Dolayısıyla bazı durumlarda eğitim yoluyla çocuğun normalde cinsiyetine yabancı olan özelliklerin etkisi altına girdiğini anlayabiliriz; normalde yalnızca karşı cinsten bir çocukta ortaya çıkan nitelikler ve eğilimler bu şekilde gelişir. Fakat bireyin faaliyetinin bu şekilde işleyebileceğini kabul etmek durumunda olsak da yine de belirli eğilimlerin doğuştan geldiğini varsaymak zorunda kalırız. Bu türden doğuştan gelen eğilimlerin eğitim vasıtasıyla etkisiz hale getirilmesine yönelik sayısız girişimin başarısızlığı, bireysel iradenin faaliyetinin kısıtlılığına güçlü şekilde ışık tutar ve aynısını çok sayıda diğer deneyim için de söylemek gerekir.

Kriminolojik deneyimler de hem çocuklarda hem yetişkinlerde miras alınmış bir cinsiyet farklılığı nosyonunu tasdikler. Yalnızca çocukluk değil, gençlik dönemini de kapsayan çeşitli istatistiklerden kızların, genç suçluların yalnızca beşte birini teşkil ettiklerini öğreniyoruz. Bu orantısızlığı açıklamak için bir dizi farklı açıklama geliştirilmiştir. Dolayısıyla örneğin, bir kızın fiziki zayıflığı nedeniyle şiddetli saldırılara girişemeyeceği ve bunun kızların neden bu türden suçları nadiren işlediklerini açıklayacağına dikkat çekilmiştir. Dolandırıcılık, hırsızlık vs. gibi bedensel kuvvetin daha az gerekli olduğu suçlar söz konusu olduğunda -her ne kadar benzer suçlardan cezalandırılan erkeklere kıyasla sayıları burada da daha az olsa da- genç

kadın suçluların sayısı belirli oranda daha fazladır. Mahkemedede kızların erkeklere kıyasla daha fazla sempati topladıkları ve bunun, kızların erkeklere kıyasla daha yumuşak cezalar almalarının nedeni olduğu iddia edilmiştir; dolayısıyla buradan çıkarılacak sonuç, görünürde kızların suçluluğunun erkeklerinkinden daha az olduğudur. İki cinsiyetin genç mensupları arasındaki suçluluk oranı farklılıklarını yine eğitim ve genel çevrenin etkilerine bağlayanlar vardır. Fakat Morrison, bir araya gelen bütün bu etkilerin cinsiyetler arasındaki büyük orantısızlığı açıklamada yetersiz olduğunu savunur ve hem gençlik hem yetişkinlik hayatında, büyük oranda zihinsel ve fiziki nitelikteki biyolojik farklılıklara dayanan spesifik bir cinsiyet farklılaşması olduğunda ısrar eder.

Yetişkin kadın ile yetişkin erkek arasındaki gibi belirgin bir farklılık elbette çocuklukta söz konusu değildir. Benzer şekilde hem bedensel hem zihinsel çok sayıda diğer nitelikler bakımından, çoğu eğilim ve sayısız faaliyet bakımından çocuklukta cinsel farklılaşmanın yetişkin hayatında olduğundan daha az belirgin olduğunu görürüz. Yine de çocuklukta birtakım cinsel farklılıklar olduğu gösterilebilir ve diğer farklılıklar söz konusu olduğunda -her ne kadar bunlar henüz belirgin olmasalar da- yine de bunların çocuğun organlarında potansiyel olarak var olduklarını varsaymak zorundayız.

6. Irksal Farklılıklar⁶

Torres Boğazi'na yapılan Cambridge seferinin sonuçları, bu halkların görme, duyma, koku alma vs. keskinliği konusunda kendi halklarımızdan fark edilir şekilde farklı olmadıklarını göstermiştir. Çeşitli seyyahların aksine buna

⁶ *Papers of Inter-racial Problems* [Irklararası Sorunlara İlişkin Makaleler], ed. G. Spiller içinde C. S. Myers, "On the Permanance of Racial Differences" [Irksal Farklılıkların Kalıcılığı] (P.S. King & Son, 1911), ss. 74-76'dan alınmıştır.

ilişkin dikkat çekici hikâyelerin, duyu değil, yorumlama becerisi ile açıklanabileceğini düşünüyoruz. Yabanıl insanı kalabalık bir şehrin sokaklarına koyun ve kendisine bir anlam ifade etmediklerinden görülecek ve duyulacak ne çok şeyi görmezden geleceğine bakın. Ufukta bir gemiyi tespit etme becerisi kara insanına son derece olağanüstü gelen gemiciyi alın ve ona bir mikroskopta mikroorganizmaları tespit etme görevi verin. Bu durumda yabanıl insanın uzaktaki en ufak zerrelere veya en zayıf sesler, kokular veya izlerden yabancıya müthiş gelen çıkarımlarda bulunması şaşırtıcı mıdır? Bu türden davranış yalnızca yabanıl insandaki kendisinin işine yarayan ve dolayısıyla ilgisini çeken şeylere yönelik olağanüstü gözlem kuvvetlerine delalet etmeye yarar. Aynı kuvvetler, bu insanın aynı nesneyi -mesela gelişiminin farklı evrelerinde bir ağacı- adlandırmak için kullanacağı çok sayıdaki kelimede de kendini gösterir.

O halde yabanıl ve medenileşmiş topluluklar arasında duyuşal keskinlik veya duyuşal ayırt etme arasında temel bir fark olmadığı sonucuna vardık. Dahası, bunların arasında -belki yabanıl insanların akılcı öğrenmeye kıyasla mekanik öğrenmeyi daha fazla kullanma ve onda daha iyi olma eğilimleri dışında- hafızaya dair bir farklılığa delalet eden kanıtlar da yoktur. Fakat bu elbette aynı zamanda Avrupa köylüsünün de karakteristik niteliğidir. Eğer bir şeyleri alışkanlık yoluyla öğrenebiliyorsa hiçbir zaman anlamlarını düşünerek hafızaya almaz.

Mizaç söz konusu olduğunda hem medenileşmiş hem yabanıl toplumlarda aynı farklılıklarla karşılaşırız. Her yabanıl toplumda delişmen, ağırbaşlı, enerjik, tembel, neşeli, suratsız, hatta fevri, düşüncesiz, felsefi bireylere rastlanır. Aynı zamanda yabanıl halklar arasındaki ortalama farklılıklar, ortalama Alman ile ortalama İtalyan arasındaki farklar kadar çarpıcıdır.

Yabanıl insanın, daha özgür oluşu ve davranışının daha az kontrole tâbi olması bakımından medeni köylüden ay-

rıldığını varsaymak yaygın ve açık bir hatadır. Aksine, vahşi insan muhtemelen bize kıyasla toplumsal düzenlemelere daha fazla bağlıdır. Onun hayatı, örf-âdetin gerekliliklerine olan bir bağlılıktır. Örneğin yeni doğan çocuklarını başkalarına teslim etmek zorunda bile olabilirler; akrabalarından bazılarıyla konuşması yasak olabilir; eş tercihi, son derece katı bir şekilde geleneksel yasalarla kısıtlanmış olabilir; talihsizliği def edilsin diye her defasında yerine getirilmesi gereken törenler ve verilmesi gereken hediyeler söz konusudur. İlkel insanın davranışları üzerindeki kontrolüne gelince, bu farklı halklar arasında muazzam farklılıklar gösterir ama eğer istersem önünüze en medenileşmiş topluluklarımızın mensuplarını bile utandıracak çok sayıda öz-kontrol örneği getirebilirim.

Şimdi, bu çeşitli zihinsel nitelikler söz konusu olduğunda yabanıl ve gelişmiş topluluklar arasında kayda değer bir fark söz konusu olmadığından, bunlar arasındaki en önemli ayrımın ne olduğu sorusu ortaya çıkıyor. Bana mantıksal ve soyut düşünme yetisinde denecektir. Fakat Avrupa köylüsü, yabanıl kardeşine oranla mantıksal ve soyut düşünme konusunda ne ölçüde üstündür? Ülkemizin halk kültürünü inceleyin, bugün her Avrupa köylü topluluğunda hâkim olan şifa ve din âdetlerini inceleyin, hangi esas farklılıklar keşfedilebilir? Elbette, bu âdetlerin düşünmeden devam ettirildiği, onların yalnızca bir zamanlar inanıldıkları ve anlam dolu oldukları bir dönemin kalıntıları olduğunda ısrar edilecektir. Fakat ben, bunun genel anlamda doğru olmaktan çok uzak olduğuna kâniyim ve bu kesinlikle aynı zamanda ilkel halkların törenleri ve âdetleri için de geçerlidir.

Avrupa köylüsü ekseriyetle daha mantıksal ve soyut düşünmese bile yine de onun ortaya çıkması için gerekli koşulların -eğitim ve benzeri- verilmesi halinde bu türden düşünce potansiyeline sahip olduğu söylenecektir. Kendisi gibi olanlardan Avrupa'nın dâhileri çıkmıştır: En alt tabakalardan yükselen uzun bir sanatkârlar ve mucitler kuşağı.

Bu itirazı daha sonra değerlendireceğim. Amaçlarım doğrultusunda şu anda Avrupa köylülerinin bir bütün olarak zihinsel kuvvetlerini, yabanıl halklara kıyasla daha mantıksal veya soyut biçimde kullanmadıkları kabulünü tesis etmek kâfidir. Sahip oldukları üstünlüğün (1) çevre ve (2) değişkenlik bağlamındaki farklılıklar nedeniyle olduğunu düşünüyorum.

Avrupa köylüsünün (az çok) medenileşmiş bir çevrede büyüdüğünü; soyut düşünce için daha kolay bir araç ve daha güçlü bir saik işlevi gören (az çok) iyi gelişmiş ve yazılı bir dil öğrendiğini; (az çok) gelişmiş bir dinin içine doğduğunu unutmamamız gerekir. Avrupa köylüsü, yetenek ve medeniyet söz konusu olduğundaki üstünlüklerini tüm bunların yanı sıra daha karmaşık bir eğitim avantajına sahip olmaya da borçludur. Bu fırsatlar köylüden alınıp yabanıl insanın toplumsal ortamına sunulduğunda aralarında düşünce gücü bakımından ne fark kalır?

Bu sorunun yanıtı, beni bahsettiğim ikinci farklılık noktasına getiriyor: Değişkenlik farklılığı. Her ilkel topluluğun mensupları arasında bulunan mizaç uyumsuzluklarından hâlihazırda üstü kapalı olarak bahsetmiştim. Fakat bu farklılıklar ne kadar belirgin olsalar da ben bunların yabanıl insanlar arasında, daha gelişmiş insanlar arasında olduğundan daha az önemli olduklarından şüphe duyuyorum. Bu değişken farklılığı -şayet gerçekten varsa- muhtemelen medenileşmiş topluluklardaki daha sık ırksal karışım ile daha karmaşık toplumsal çevrenin sonucudur. Bir başka anlamda, yabanılın değişkenliğini gösteren, belirli psikolojik araştırmalarla temin edilen karşılaştırmalı veridir. Medenileşmiş bir topluluk, belirli bir karakterin ortalaması veya averajı bakımından ilkel bir topluluktan çok fazla ayrılmayabilir ama o ortalamadan gösterdiği uç sapmaların sayısı daha fazla ve bu sapmalar daha belirgin olacaktır. Bu türden değişkenliğin muhtemelen başka bir kaynağı vardır. Yabanıl bir topluluğun mensupları uygulamalı bir sınavda, A olarak adlandıracağımız bir zihinsel

süreç kullanmak vasıtasıyla en basit şekilde davranış gösterirken daha gelişmiş bir medeniyetin mensupları A'ya ilaveten örneğin B, C, D veya E şeklinde ilave zihinsel süreçler kullanırlar. Her birey, bunları tek ve aynı testin performansı için farklı derecelerde kullanır. Son olarak, kaynağı son kertede çevresel olan ve sinir uçları istikrarsızlığı ile kendini gösteren muhtemelen üçüncü bir değişkenlik türü vardır. İstisnai olarak kusurlu olanlar ile istisnai olarak dâhi olanlar, medenileşmiş halklar arasında muhtemelen yabanıl halklar arasında olduğundan daha fazladır.

Benzer nitelikler, kuşkusuz cinsiyet farklılıklarının incelenmesinde de karşımıza çıkar. Kadın ve erkeklere tatbik edilen çeşitli zihinsel kabiliyet testlerinin sonuçları genel olarak iki cinsiyet için çok farklı değildir ama erkekler her zaman kadınlara kıyasla daha fazla bireysel değişkenlik gösterir. Ve bu noktada, her ne olursa olsun iki cinsiyetteki zihinsel eksiklik ve deha sıklığı arasındaki ilişki su götürmez. Dehanın kadınlarda erkeklere kıyasla belirgin şekilde daha az sık olmasının bir telafisi olarak akıl hastanelerimizdeki erkeklerin sayısı kadınların sayısından dikkat çekecek kadar fazladır.

7. Bireysel Farklılıklar⁷

Bir insanın hayatı ikili bir zincirdir; dünyanın geri kalanının kendisinde ortaya çıkardığı etkiler dizisi ile kendisi tarafından o dünyada ortaya çıkarılan etkiler dizisi. Bir insanın yapısı veya doğası, onun dünya tarafından belirli şekillerde etkilenme eğilimi ile o dünyaya belirli şekillerde reaksiyon verme eğilimlerine eşittir.

Dolayısıyla bir milyon insanın her birini yeterince belirleyebilseydik -her biri için, hayattaki her muhtemel duruma verecekleri yanıtın ne olacağını kestirebilseydik- bu bir milyon insanın birbirinden büyük oranda farklılaştığını

⁷ Edward L. Thorndike, *Individuality* [Bireysellik] (Houghton Mifflin Co.'nun izni ve özel düzenlemesiyle, 1911.), ss. 1-8'den alınmıştır.

görürdük. Muhtemelen bir milyon arasından, zihinsel doğalarında, doğalarının tamamını bilen birisi tarafından ayırt edilemeyecek kadar benzer iki kişi olmazdı. Her kişinin onu diğer insanlardan ayıran bir bireyselliği vardır. Bir insanı müşterek insanlığı bakımından veya bireyselliği bakımından inceleyebiliriz. Başka şekilde ifade edilecek olursa, bütün insanlarda, tür olarak insanlarda müşterek olan akıl ve karakter niteliklerini inceleyebiliriz veya tek tek insanları ayırt eden akıl ve karakter farklılıklarını inceleyebiliriz.

Bireylerin genel olarak bu türden nitelikler söz konusu olduğunda ya derece ya tür olarak niteliksel veya niceliksel olarak farklılaştıkları düşünülür. Niceliksel bir fark, bireyler aynı niteliğe farklı oranlarda sahip olduklarında ortaya çıkar. Dolayısıyla "John, öğretmenine James'e oranla daha fazla dikkat gösteriyor", "Mary, oyuncak bebekleri Lucy'den daha az seviyor" ve "A'nın ülkesine bağlılığı, B'ninkinden daha fazlaydı" hep niceliksel fark; aynı tür şey olduğu varsayılanın miktarındaki farka dair ifadelerdir. Niteliksel bir fark, bir bireyin sahip olduğu bir nitelik veya özellik bir diğerinde mevcut olmadığına ortaya çıkar. Dolayısıyla "Tom Almanca biliyor, Dick bilmiyor", "A sanatsaldır, B bilimsel" ve "C düşünce adamıdır, D eylem adamı" ifadeleri Tom'un "Almanca bilgisi" özelliğine pozitif bir miktar veya derecede sahipken Dick'te bunun hiç olmadığına; A, sanata kabiliyet ve ilgiye pozitif bir miktarda sahipken B'de bunun sıfır olduğuna; B, bilime kabiliyete pozitif bir miktarda sahipken A'da bundan hiç olmadığına vs. ilişkin ifadelerdir.

Dolayısıyla zekâ veya karakterdeki niteliksel bir farklılık gerçekte bir terimin sıfır veya iki veya daha fazla niceliksel farklılığın bir bileşimi olduğu niceliksel bir farklılıktır. Her türlü anlaşılabilir farklılık, son kertede niceliksel-dir. Herhangi iki birey arasındaki fark -şayet tanımlanabiliyorsa- A'nın çeşitli özelliklere ne miktarda sahip olduğu ile B'nin aynı özelliklere ne miktarda sahip olduğu muka-

yese edilerek tanımlanır. Zekâ ve karakter söz konusu olduğunda bir birey ile öteki arasındaki tür farklılıklarının -şayet tanımlanırlarsa- bileşik derece farklılıkları olarak tanımlanabildikleri ortaya çıkar.

Eğer her biri insan doğasının bir karakteristik niteliğini temsil eden bütün özellikleri sıralayabilseydik ve bir insanın onlardan hepsine ne kadar oranda sahip olduğunu hesaplayabilseydik, o kişinin doğasını büyük bir denklem içinde temsil edebilir, karakterini okuyabilirdik. John Smith eşittir şu kadar birim şundan artı bu kadar birim bundan vs. Bu türden zihinsel bir döküm, kişinin bireyselliğini muhtemelen bütünlüğü içinde ve büyük kesinlikle ortaya koyardı. Herhangi bir kimse için bu türden bir liste yapılmamıştır; sahip olduğu her özelliğin tam olarak miktarı da ölçülmemiştir. Fakat bazı özellikler için çok sayıda birey ölçülmüştür ve hepsi çok sayıda özellik için olmak üzere belirli bireyler ölçülmüştür.

İnsanların farklılaştıkları tespit edilen özellikleri sayıp dökmek faydasızdır. Zira farklılaşmadıkları hiçbir özellik yoktur. Elbette bireylerin ölçüldüğü ölçek son derece kabaca bölünürse, farklılıkları gizli kalabilir. Örneğin öğrenme yetisi yalnızca iki bölümü olan -(1) "ortalama kedi yavrusundan daha az öğrenme yetisi" ve (2) "ortalama kedi yavrusundan daha fazla öğrenme yetisi"- bir ölçekte ölçülürse, bütün insanlar ikinci sınıf içine yerleştirilebilir. Tıpkı boyları bir yarda [yaklaşık 91 cm'ye denk gelen bir uzunluk birimi -ç.n.], iki yarda veya üç yarda ölçeğinde ölçülecek olsaydı neredeyse bütün insanların iki yarda uzunluğunda olduğunun söyleneceği gibi. Fakat ölçümün ölçeği yeterince incelikli kılındığında, farklılıklar birdenbire ortaya çıkmaya başlar. Mevcudiyetleri, herhangi bir tarafsız gözlemci için şüphe götürmezdir. Erken dönem psikologlar, tam olarak erken dönem psikolojisi taraflı olduğundan bunları görmezden gelmiş veya görememiştir. Her türlü zihnin, tipik veya örüntüsel bir zihnin işleyiş şeklinden ortaya çıkarılmış ve bu tipik zihinden ancak pek nadir du-

rumlarda sapılabildiğine inanmışlardır. “Zihni” incelemiş ama tek tek zihinleri görmezden gelmiştir. “İnsanın” “iradesini” gerçek insanların ilgilerini, dürtülerini ve alışkanlıklarını görmezden gelerek incelemiştir.

Farklılıklar doğuştan gelir ve yetişkinliğe doğru ilerlendikçe genellikle artarlar. Henüz okul çağındaki çocuklarda bireysellik kendini açıkça gösterir. Bu durum farklı tepkiler ortaya çıkarır; aynı görev, farklı hızlarda ve farklı başarı derecelerinde tamamlanır; aynı tedavi farklı sonuçlar doğurur. Rastgele seçilmiş on yaşındaki bin çocuk arasından bazılarının diğerlerine kıyasla dört kat daha enerjik, gayretli, hızlı, cesaretli veya dürüst olacağından veya dört kat daha fazla gelişmeye, aritmetik bilgisi, öz-kontrol gücü, sempati ve benzerlerine sahip olacağından pek şüphe edilemez. Aynı yaşta olan ve temel bakımlardan aynı evde eğitim ve okul avantajlarına sahip olan çocuklar arasından bazılarının aynı süre içinde altı kat daha fazla şey yaptığı veya aynı miktarda işi yalnızca onda bir oranda hatayla yaptıkları bulunmuştur.

B. İNSAN DOĞASI VE TOPLUMSAL HAYAT

1. İnsan Doğası ve Yeniden Üretimi⁸

Karşımıza çıktıkları şekliyle insanlar yapay ürünlerdir ve iyi ya da kötü her zaman böyle olmak zorundadırlar. Doğa bizi meydana getirmiştir; toplumsal eylem ve kendi çabalarımızın sürekli olarak bizi yeniden meydana getirmesi gerekir. “Doğa”nın maharetini reddetmeye yönelik herhangi bir çaba yalnızca yapay doğallıkla sonuçlanabilir ki bu gerçek doğa eserine kıyasla çok daha az hakiki ve daha az zevk vericidir.

Dahası, öz farkındalık arttıkça bu yeniden meydana ge-

⁸ W. E. Hocking, *Human Nature and Its Remaking* [İnsan Doğası ve Yeniden Üretimi] (Yale University Press, 1918), ss. 2-12’den alınmıştır.

tirmerinin miktarı veya derecesi de değişiklik gösterecektir. İnsanlık tarihinin sorgusuz sualsiz ilerleme gösterdiği son derece az sayıdaki birkaç unsur arasına öz farkındalığın derecesini ve menzilini dâhil etmemiz gerekir. Psikolojinin bir bilim olarak tedrici gelişimi ile edebiyat ve bütün güzel sanatlardaki öznel veya içebakışçı unsurun direşken gelişimi, bu değişimin andaçlarıdır. Ve daha ileri bir gösterge ve sonuç olarak, insanın yeniden üretimi sanatı kesin karakter kazanmış, rastlantısal başlangıçlarını son derece geride bırakmış; bir kurum, kurumlar grubu haline gelmiştir.

Bir müesses anlamlar cephaneliği olarak bir dilin mevcut olduğu her durumda, bu toplumsal sürecin hem sonuçları hem araçları olan bir övgü ve suçlama sıfatları repertuarı bulunacaktır. Bu türden bir sözcük hazinesinin varoluşu, kalıcı bir kuvvet işlevi görür fakat kamusal din gibi tutarlı bir aktör, en büyük nüfuzlu toplumsal ilkelerin korumasını üstlenip onlara bütün zamanların, bütün yerlerin, bütün hayranlıkların ve bütün korkuların ağırlığını yüklediğinde mevcut ideallerin etkisi artar. Zira din, birçok yüzyıl boyunca insan zihninin olgunlaşan öz bilgisi ile öz disipliniyi kendi içinde barındırmıştır. Şimdi, bu orijinal aktörlüğün yanında onun yan ürünleri olan siyaset, eğitim, ceza sanatı olan yasalara da sahibiz. Ve psikoloji ve etik dâhil olmak üzere felsefe bilimleri de bu sanatların mahsus hizmetkârlarıdır.

Yapı söz konusu olduğundaysa insan doğası yaşayan dünyanın kuşkusuz en biçimlendirilebilir, en uyarlanabilir, en eğitilebilir kısmıdır. Bütün canlılar arasında kalıtımın en az, bilinçli biçimlendirici kuvvetlerin en fazla etki ettiği hayvan insandır. Bebekliğinin ne kadar uzun, içgüdülerinin ne kadar sabit, beyninin doğumda ne kadar tamamlanmamış, alışkanlık edinme ve alışkanlık değiştirme güçlerinin ne kadar belirgin, toplumsal etkilere duyarlılığının ne kadar şiddetli olduğunu düşünün. Yönlendirici bir kuvvet olarak doğanın, ona kendini ikame için bir şeyler temin ettiği açık hale gelir. Temel içgüdüler ve tutkuları

ortaya ilk olarak kontrol edici kuvvetler olarak değil, bir oyunun unsurları olarak çıkar ve oyun yaşam boyu sürer. Diğer varlıkların sonu doğaya bağlıdır; insanı ise ancak kendisi sonlandıracaktır.

Tarih söz konusu olduğunda insanın kendisini şekillendirme gayretlerinin sonuçlarının, tıynetinde vaat edilen özgürlükle çeliştiği söylenemez. Doğal kabuğunu yalnızca statü ve zenginliğe ilişkin değil, mizaç ve zevk dâhil olmak üzere sayısız nüansı ifade etmeye -muhafazakârlık veya atılganlık, ciddiyet, neşelilik, savurganlık, renklilik, haysiyet, kayıtsızlık veya geçici hevesler- muktedir kıyafet denilen bir alet için bırakmışsa, dâhili özüne eşit derecede çeşitli karakter ve âdet usulleri kazandırmakta başarısız olmamış demektir. Bu, başarısının insan doğasında bir değişim gerektireceğine işaret etmekten müteşekkil tehlikeli bir sosyalizm yozlaşmasıdır. Daha saf bir diğerkâmlık ve saf olmayan iktisadi ahmaklık çağrısı yaptığı sürece sosyalizmin gerektirdiği değişime bağlı olarak insan doğasından bekledikleri önemsiz olanlara kıyasla manastır toplulukları belirli düşüncelerin büyüü altında gelişmiştir. Bir dogma olarak “İnsan doğası asla değişmez” diyenlere “Kendini değiştirmek insanın doğasıdır” diye yanıt verilebilir.

Kişi ırksal ve milli özelliklerin ne dereceye kadar fiziki kalıttan ziyade toplumsal kalıtımla belirlenen zihin biçimleri olduğu üzerine düşündüğünde -bu esnada bedensel özellikler küçük oranda önce deneysel, sonra taklitsel, sonra alışkanlığa bağlı cinsel tercihlere bağlı olabilir- insanın kendini değiştirme kapasitesini hafife alma eğiliminde olmaz. Yine de hakikaten istekli olarak gerçekleşen değişimlerin derinliğine ve kalıcılığına karşı şüpheli olmak mümkündür. Bireyler veya topluluklar tarafından bir anlığına gerçekleştirilemeyecek kadar doğaya aykırı olan çok az davranış ilkesi, çok az yasa vardır. Platon’un *Devlet*’i hiçbir zaman tam anlamıyla denenmiş değildir ama bu ve diğer ütopyalar tarihte karşımıza yeterince sık çıkar. Kimse insanoğlunun deneyebileceklerini sınırlamaya yeltenmez;

kişi yalnızca kalıcı olanı belirleyen sessiz kuvvetlerin neler olduğunu araştırır.

Açık olmak gerekirse boşanma, savaş, siyasi yozlaşma, fahişelik ve batıl inançlarla başa çıkmanın gelecekteki muhtemel şekilleri nedir? Varlığımızın kavgacılık, açgözlülük, seks ve korku kelimeleriyle işaret edilen kalıcı muhteviyatını tanımak suretiyle onu sahte gayretlerden koruyabilirsek, coşkun idealizm harcanamayacak kadar değerli bir enerjidir. Machiavelli, kendisine ket vurulmamış bir yöneticinin idaresi altındakilere neler yapabileceğini küçümsemek eğiliminde değildi; yine de bunlar gibi tutkularla *Prens'in* gücünün belirli bir sınırı olduğunu gördü. "Hasis olması ve halkının -ikisinden de imtina etmek zorunda olduğu- malları ve kadınlarının mütecavizi olması ondan her şeyin üzerinde nefret edilmesine neden oluyor." Şayet Machiavelli'nin despotizmi insan içgüdüsünün dip akıntılarında efendisiyle karşılaşacak olursa daha az belirlenmiş türden hükümetler -ister devletlerin olsun ister kişilerin- bu nihai verilere daha az saygılı davranmakla pek de iyi etmezlerdi.

2. İnsan Doğası, Âdetler ve Töreler⁹

Genellikle insanın, hayvan atalarından kılavuzluk edici birtakım içgüdüler miras aldığı varsayılır ve bu -hiçbir zaman kanıtlanmamış olsa da- doğru olabilir. Bu türden miraslar söz konusuysa bunlar ihtiyaçları gidermeye yönelik ilk gayretleri belirlemiş; buna hizmet etmiştir. Kıyasen, hayvanların yöntemlerinin, becerilerin ve diğer psiko-fiziksel aktivitelerin rahatlıkla uzanabileceği bir alışkanlık ve yatkınlık kanalı ortaya çıkardıkları varsayılabilir. Yeni doğan hayvanlarla yapılan deneyler, araçların amaçlarla ilişkililiğine dair deneyim noksanlığında, ihtiyaçları giderme gayretlerinin beceriksizce ve hantal olduğunu gös-

⁹ William G. Sumner, *Folkways* [Âdetler] (Ginn & Co., 1906), ss. 2-8'den alınmıştır.

termiştir. Yöntem, mükerrer acı, kaybetme ve hayal kırıklığı ortaya çıkaran deneme-yanılma yöntemidir. Yine de bu kaba deney ve seçim yöntemidir. İnsanoğlunun ilk gayretleri bu türdendi. İhtiyaç, zorlayıcı kuvvetti. Bir yanda biri diğer yanda diğeri olmak üzere zevk ve acı, bu gayretlerin üzerinde ilerlemek durumunda oldukları hattı belirleyen ilkel kısıtlamalardı. Zevk ve acıyı ayırt etme kabiliyeti, varsayılabilir tek fiziksel güçtür. Dolayısıyla, elverişli olan eylem şekilleri seçiliyordu. Bunlar amaca diğer usullere kıyasla daha iyi veya daha az zahmet ve acıyla hizmet ediyordu. Gayretlerin üzerinde ilerlemesi gereken yolda alışkanlık, rutin ve beceri gelişti. Varoluşu devam ettirme mücadelesi bireysel olarak değil, gruplar halinde devam ettirildi. Herkes bir diğerinin deneyiminden faydalandı; dolayısıyla, en elverişli olduğu ortaya çıkana doğru muvafakat söz konusuydu. Sonunda herkes aynı amaç için aynı yolu benimsedi; böylece bu yollar örflere dönüştü ve kitle-sel fenomenler haline geldi. İçgüdüler bunlarla bağlantılı olarak gelişti. Gelenekler bu şekilde ortaya çıkar. Gençler örfler, taklit ve otorite yoluyla öğrenir. Âdetler, bir anda hayatın bütün gereksinimlerini karşılar hale gelir. Yeknesaktırlar, grup için evrenseldirler, mecburidirler ve değişmezdirler. Âdetlerin ortaya çıkarıldığı işleyiş, genellikle birbiriyle uyum içinde hareket eden veya en azından aynı ihtiyaçla karşı karşıya olduğunda aynı şekilde hareket eden genellikle çok sayıdaki cüzi eylemin sıklıkla tekrarına dayanır. İlk güdü, çıkardır. Bireyde alışkanlık, grupta gelenek ortaya çıkarır. Dolayısıyla en yüksek derecede orijinal ve ilkeldir. Usulün her bir tekrarının kapsadığı bilinçsiz deneyden zevk veya acı, daha sonra da -insan tefekkürü ne kadar kabiliyetliyse- usulün toplumsal refaha mucip olduğu şeklindeki kanılar ortaya çıkar. Refahla ilişki noktasındaki bu kanaat âdetlere eklendiğinde bunlar törelere dönüşür ve kendilerine eklenen felsefi ve etik unsur sayesinde yararlılık ve önem kazanıp yaşama ilmi ve sanatının kaynağı haline gelirler.

İnsanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere yerine getirdiği edimlerden her birinin kendi başına var olduğunun ve hemen tatminden başka bir şey aramadığının farkına varmak, birincil öneme sahiptir. Tekerrür eden ihtiyaçlardan birey için alışkanlıklar ve grup için gelenekler ortaya çıkar ama bu sonuçlar, hiçbir zaman bilinçli olmayan ve hiçbir zaman öngörülmemiş ve niyetlenilmemiş sonuçlardır. Uzun süredir var olmadıkça farklarına varılmaz ve takdir edilmeleri ise daha da uzun sürer. Baskıları öngörülebilir sorunlarla gelecekte başa çıkabilmek için kuralların çıkar-sanacağı bir temel olarak kullanılabilmesi için yine uzun bir süre geçmesi ve daha üst seviye bir zihinsel gelişime ulaşılması gerekir. O halde âdetler, insan ereğinin ve zekâsının yaratıları değildir. İnsanın bilinçsiz olarak harekete geçirdiği doğal kuvvetlerin ürünleri veya hayvanların deneyimle gelişen, bir çıkara azami uyum sağlama şeklinde nihai bir form kazanan, gelenekle aktarılan ve istisna veya farklılık kabul etmeyen ama yine de yeni koşullara uyum sağlamak için yine aynı sınırlı yöntemlerle ve mantıksal tefekkür veya amaç olmadan değişen içgüdüsel yöntemleri gibidirler. Bu noktadan, insanların kültürün her çağı ve aşamasındaki hayatlarının tamamının öncelikli olarak ırkın ilk varoluşundan miras alınan geniş bir âdetler bütünü tarafından kontrol edildiği, diğer hayvanların yalnızca en üst katmanlarının değişim ve kontrole tâbi olduğu yöntemlerin doğasına sahip olduğu ve insani felsefe, etik ve din veya diğer tefekkür eylemlerince bir nebze değiştirilmiş olduğu sonucu ortaya çıkar. Yabanıl insanlarla ilgili bize “Yabanıl bir halkın gelenekleri ve küçük törensel usullerini tüketmek zordur. Gelenekler, bir insanın bütün eylemlerini -yıkamasını, yıkamasını, saçını kesmesini, yemesini, içmesini, oruç tutmasını- düzenler. Kişi, beşikten mezara kadar kadim usullerin kölesidir. Hayatında hür, orijinal, kendiliğinden hiçbir şey yoktur; daha iyi ve daha yüksek bir hayata doğru ilerleyiş yoktur ve durumunu zihinsel, ahlâki veya ruhani olarak iyileştirme gayreti yok-

tur" denir. İnsanlar, yalnızca biraz daha geniş bir gönüllü dönüşüm sınırları içerisinde, bu şekilde hareket ederler.

Dolayısıyla âdetler (1) uyum sağlama, acı ortaya çıkarcak kadar defolu olduğu sürece araçların amaçlara daha iyi uyum göstermesine doğru bir iyileşme özelliğine tâbidir. Aynı zamanda (2) birbirleriyle tutarlılık özelliğine tâbidirler çünkü birbirleriyle işbirliği yaptıklarında ve birbirlerine destek verdiklerinde hepsi çok sayıda amaca daha az sürtüşme ve çatışmayla tepki verir. Üretim türleri, aile türleri, mülk kavramı, hakların inşası ve din türlerinin hepsi, medeniyetin bütün tarihi boyunca birbiriyle tutarlı olma özelliğini gösterir. İnsan ırkının iki büyük kültürel ayrımı Doğulu olan ile Batılı olandır. İkisi de bu ayrım içerisinde tutarlıdır; ikisinin de kendi felsefesi ve ruhu vardır; farklı töreler, farklı bakış açıları, farklı yöntemler ve hangi toplumsal düzenlemelerin avantajlı olduğuna dair farklı kavramlarla tepeden tırnağa birbirlerinden ayrılırlar. Zıtlıklarında, insan hayatının büyük sorunlarının çözümü ile hayat idaresinin kontrol edilebileceği dünyasal varoluş bakış açılarındaki muhtemel farklılık menzilini zihnimizde tutarlar. İki gezegen bir olsa, sakinleri neyin peşinden gitmenin en iyi olduğu veya iyi yaşamak için neyin en elverişli olduğu noktasında birbirlerinden daha fazla farklılaşamazdı. Gelenek, zaman içindeki kesişen eylemin ürünüdür. Araştırmalarımızın eriştiği son noktada, mevcut ve kontrol halinde olduğunu görürüz. Nereden başlar ve nasıl meydana gelir? "Başlangıçta" nasıl kılavuzluk edebilir? Bütün kitle eylemleri, kitle birlikte hareket etmek istediği için başlıyor gibi görünür. Yapılacak en iyi ve en doğru şeyin ne olduğunu ne kadar az bilirlerse, doğadaki bir olayın veya bir tesadüfün veya mevcut hayalet hikâyelerinin telkinlerine o kadar açık olurlar. Daha sonra düzeltilmeye tâbi olan kesişmeli bir sürüklenme başlar. Durum böyle olduğundan geleneklerin kılavuzluğundaki içgüdüsel eylemin, bütün toplumsal meselelerde öncelikli önemi haiz bir işleyiş olduğu açıktır. Gelenek hiçbir zaman bütün ey-

lemelerin öncülü olamayacağından, en çok istememiz gereken şey bunun ilk eylemlerden çıktığını görmektir ama ne kadar imkânsız olsa da eylemin başladıktan sonraki yol haritası bizim araştırma alanımızdır. İlkel geleneklerin kaynağı her daim gizem içinde kaybolur çünkü eylem başladığında insanlar, tarihsel eylemin veya yaptıkları şeyin tarihsel öneminin hiçbir zaman farkında değillerdir. Eylemlerinin tarihsel öneminin bilincine vardıklarında ise kaynak, çoktan geride kalmıştır.

3. *Alışkanlık ve Gelenek, Bireysel ve Genel İrade*¹⁰

Sitte [töre] terimi alışkanlık ve kullanım, âdetler ve gelenekler ama aynı zamanda usul, görgü kuralları, uygulama ve benzerlerinin eşanlamlısıdır. Müzmin olanı karakterize eden bu kelimelerin genellikle özünde tartışmasız anlamları olduğu kabul edilir. Hakikat şudur ki dil, daha temel ayrımlardan bağımsız olarak, son derece farklı çağrışımları birbirine karıştırır. Örneğin ben -bu son derece yaygın ifadeye dönük gerekirse- geleneğin üç yönlü bir anlamı olduğunu düşünüyorum, şöyle ki:

1. *Basit nesnel bir olgunun anlamı*—Bu manada erken kalkma veya belirli bir zamanda kalkma ya da öğleden sonra kestirme alışkanlığı olan insandan bahsederiz. Bununla kast ettiğimiz yalnızca onun bunu yapmaya alışık olduğu, bunu düzenli olarak yaptığı, bunun onun yaşam şeklinin bir parçası olduğudur. Bu anlamın bir sonraki anlama nasıl geçtiği kolaylıkla anlaşılır:

2. *İnsanın kendisi için teşkil ettiği bir kuralın, bir normun anlamı*—Örneğin kişinin şunu veya bunu gelenek haline getirdiğini ve benzer bir anlamda onu bir kural, hatta bir yasa kıldığını söyleriz ve kast ettiğimiz şey, bu alışkanlığın bir yasa veya kaide gibi işlediğidir. Bunun aracılığıyla bir kimse kendisini idare eder ve alışkanlığın mübrem bir

¹⁰ Ferdinand Tönnies, *Die Sitte* (Literarische Anstalt, Rütten und Loening, 1909), ss. 7-14'ten tercüme edilmiş ve uyarlanmıştır.

buyruk, nesnel şekli ve tanınırlığı olan öznel türden bir yapı olarak düşünür. Kaide açık ve kesin olarak belirtilecek, orijinal olan kopyalanacaktır. Bir kural emredilmiş, üzerinde ısrar edilmiş, buyruk olarak zorunlu kılınmış şekilde ifade edilebilir ki bu da alışkanlığın üçüncü anlamını ortaya çıkarır:

3. *İstenen bir şey veya bir istek için bir ifade*—Genellikle üzerinde en az düşünülen anlam olan bu üçüncü anlam, en önemlisidir. Şayet alışkanlık gerçekten insanın iradesiyse, o halde yalnızca bu onun gerçek isteği olabilir. Bu anlamda alışkanlığa ikinci doğa denilen darbimesel ile insanın bir alışkanlık mahlûku olduğu şeklindeki darbimesel önem taşır. Alışkanlık esasen belirli bir eyleme yönelten ve ona doğru dürtten ruhani bir temayüldür ve bu da karar veya “sabit” amaç olarak iradenin en sıra dışı türüdür.

Alışlagelmiş olan belli belirsiz şekilde içgüdüsel ve dürtüsel olana dönüşür. Yapmaya alıştığımız şeyi “otomatik olarak” yaparız. Benzer şekilde, otomatik olarak el-kol işaretleri, hiçbir zaman öğrenmediğimiz ama “doğal olarak” yaptığımız memnuniyetle karşılama ve isteksizlik hareketleri yaparız. Bunların eylem kaynakları benliği koruma içgüdüğü ile onunla bağlantılı hislerdir. Fakat alışkın olduğumuz şeyi öncelikle öğrenmiş ve pratik etmiş olmamız gerekir. Eylemi “kendiliğinden”, bir refleks gibi hızla ve kolaylıkla ortaya çıkaran şey, o pratik, o sık tekrardır. İp cambazı ipte yürüyebilir çünkü buna alışkındır. Alışkanlık ve pratik yalnızca bir kimsenin bir şeyi yapabilmesinin nedeni değil, aynı zamanda onu görece az çaba ve dikkatle yapabilmesinin de nedenidir. Alışkanlık yalnızca bir şeyi bilmemizin değil, aynı zamanda onu gerçekten yapmamızın temelidir. Alışkanlık bir tür uyaran ve denebilir ki bir zorunluluk gibi işler. “Alışkanlığın gücü” sıklıkla tanımlanmış ve çoğunlukla kınanmıştır.

Bir kaide olarak fikirler (zihinsel tutumlar), kendilerini koşullayan ve sınırlayan alışkanlıklara bağlıdır. Yine de fikirler elbette alışkanlıkla bağlarını koparabilir ve onun üstüne çıkabilir ve bu, onlar genel fikirler, ilkeler, kanılar ha-

line geldiklerinde başarıyla gerçekleşir. Bu halleriyle alışkanlığı parçalayıp ona galip bile gelebilecek bir kuvvet kazanırlar. Umulan şeylerin teminatı şeklindeki geleneksel dinî anlamıyla inanç, ilkel bir irade türüdür. Genel alışkanlık ve fikir genel olarak hemfikir olsalar da alışkanlıklarında yine de çatışma ve mücadelenin tohumları bulunur. Düşünce sürekli olarak zihnin baskın unsuru olma eğilimindedir ve insan bu sebeple daha insan olur.

Olağan bireysel anlamıyla irade, bireysel kişi için ne anlama geliyorsa -ister yalnızca gevşek bir ilişki olsun ister formel bir birlik ve kalıcı bir birliktelik- toplumsal irade de herhangi bir topluluk veya toplum için aynı anlamı taşır. Peki, bu anlam nedir? Alışkanlığı irdelerken bunu belirtmiştim ve burada daha genel bir ifade sunuyorum: Toplumsal irade, bireysel iradelerin düzenlenmesi ve yönetimine hizmet eden genel istemdir. Her genel istemin bir “yapacaksın” a tekabül ettiği düşünülebilir ve bir birey veya birliktelik bu “yapacaksın” ı kendisine yönlendirdiği zaman bu bireyin veya birlikteliğin otonomluğunu ve hür-lüğünü tanırız. Bunun zorunlu sonucu, bireyin bütün muhalif eğilimler ve fikirler; birlikteliğin muhalefetlerinin kendini gösterdiği herhangi bir yerde muhalif bireyler karşısında bir icbar olarak işlev görmeleri ve baskı tatbik etmeleri için iradelerini sürdürmek için en azından gayret göstermeleridir. Ve bu özünde o amaç için kullanılan araçlardan bağımsızdır. Bu baskılar en azından toplumsal anlamda bir gurur ve onur hissi, fiziki cebir şeklini alabilecek gerçek bir zorlama ve cezalandırma hissine hitap eden ikna önlemlerinden ortaya çıkar. *Sitte* en taviz vermez, baskın kuvvete dönüşür.

4. *Hukuk, Vicdan ve Genel İrade*¹¹

İngilizce dilinde onu (*Sittlichkeit*) karşılayan bir kelime

¹¹ Viscount Haldane, “Higher Nationality” [Daha Yüksek Milliyet] *International Conciliation*, Kasım 1913, No. 72, s. 4-12’den alınmıştır.

yok ve bu da üzücü zira belirli bir ismin olmayışı hem düşünce hem ifade karışıklığına neden oluyor. *Sittlichkeit* yasal olmaktan ziyade etik olan; vatandaşın görmezden gelmesinin “kötü şey” veya “istenilmeyen” olduğu bütün zorunlulukları kapsayan alışkanlık veya geleneksel davranış düzenidir. Hakikaten de bu zorunlulukların dikkate alınması sıklıkla yalnızca “dışlama” şeklindeki toplumsal ceza ile emredilmiştir veya kuşkuyla karşılanır. Fakat düzen yine de o kadar genel kabul görmüştür ve o kadar el üstünde tutulur ki hiç kimse, böyle yaptığı için başkalarından bir şekilde cefa görmeksizin onu görmezden gelmeye kalkışamaz. Bir adam karısına ve çocuklarına kötü davranır veya sokakta kendisi gibi vatandaşlarla itişmeyi alışkanlık haline getirir veya açıkça bencil veya yakışsız hareketlerde bulunursa sonunda kendisini kötü kabul edilen bir azınlık içinde bulacağı son derece kesindir. Fakat yalnızca bunları yapmanın iyi bir karşılığı olmaması değildir mesele; düzgün kişi bunları yapmayı istemez. Daha kişisel hayatı ile bireysel vicdanının diktelerinden ortaya çıkana benzer bir his onu kısıtlar. Günlük hayatın sıradan gidişatında kendisini bu şekilde kısıtlanmış olarak bulur. Fakat davranışlarına kılavuzluk eden, vicdanda söz konusu olduğu gibi salt içsel bir his değildir. Vicdan ve hatta hukuk, hakkında konuştuğum toplumsal zorunluluk sahasının bazı kısımlarında çakışır. Bir davranış kuralı hakikaten de birden fazla alanda ortaya çıkabilir ve bunun bir sonucu olarak iki yönlü bir müeyyidesi olabilir. Fakat vatandaşın en çok baktığı kılavuzluk, iyi kanaatlerine saygı duyduğu ve sahip olmak istediği vatandaşlardan oluşan bir topluluk tarafından tanınan standarttır. Etrafı, iyi insanların birbirlerine ve ait oldukları topluluğa karşı davranışlarında bulunan ibretlerle sarılıdır. Bu türden davranışlar ve dayatıkları kısıtlamalar olmaksızın katlanılabilir bir toplumsal hayat olmazdı ve müdahaleden gerçek anlamda hür olmanın zevkine varılamazdı. Özgürlük ve rahatlığın kaynağı,

günlük hayatta ve davranışlarda ne yapılması ve ne yapılmaması gerektiğine dair içgüdüsel anlayıştır. Toplumun esas temeli, bu içgüdüsel zorunluluk hissidir. Onun gerçekliği nesnel bir şekil alır ve kendisini aile hayatı ile diğer medeni ve sosyal kurumlarımızda gösterir. Tek bir türle sınırlı değildir ve kendisini yeni şekillerde gösterebilir ve eski şekilleri geliştirebilir ve değiştirebilir. Hakikaten de medeni topluluk, siyasi bir yapıdan fazlasıdır. Bireysel hayat ile aile, okul, kilise, yasama ve icranın içinde ve sayesinde etkilendiği bütün sosyal kurumların içinde barındırır. Bunların hiçbirisi diğerlerinden izole şekilde mevcut olmaz; bunlar ve bu türden diğer kurumlar hep birlikte tek bir organik bütünü, millet olarak bilinen bütünü meydana getirirler. Buradaki amaçlarım doğrultusunda *Sittlichkeit* derken bu organik bütünlüğün ilham verdiği ve zorunlu kıldığı ruh ile yaşam alışkanlığını kastediyorum.

Sitte, Almanca gelenek demektir ve *Sittlichkeit* da gelenek ile bir zihin ve eylem alışkanlığı anlamına gelir. Aynı zamanda biraz daha fazla şey ifade eder. Fichte bunu alıntılamağa değer kelimelerle tanımlar ki ben bunları çevirip buraya koyacağım:

İlk olarak, *Sitte* ne ifade ediyor ve bu kelimeyi hangi anlamda kullanıyoruz? Bizim için anlamı ve ona yaptığımız her kesin atıftaki anlamı, birbirleriyle ilişkilerinde insanları denetleyen ve erişilen kültür seviyesinde alışkanlık ve ikinci doğa haline gelen ve dolayısıyla açıkça farkında olmadığımız davranış ilkeleridir. Onlara ilkeler diyoruz çünkü rastgele olan veya rastgele şekillerde belirlenen türden davranışlardan değil, eyleminin yönü sapmamış olan ve bu sayede ne yapacağını son derece kesin olarak kestirebileceğimiz insanda mevcut olduğunu varsaydığımız saklı ve yeknesak bir davranış temelinden bahsediyoruz. İkinci doğa haline gelen ve açıkça farkında olmadığımız ilkeler diyoruz. Dolayısıyla bireysel seçime dayalı olan bütün dürtüler ve güdüleri, *Sittlichkeit*'in dâhili unsurunu, yani ahlâklılığı ve aynı zamanda harici unsurunu veya hukuku da dışarıda bırakıyoruz. Zira bir insanın

önce üzerinde düşünmesi ve sonradan hür şekilde çözüme kavuşturması gereken şey onun için davranışta bir alışkanlık değildir ve alışkanlık belirli bir yaşla ilişkilendirildiği ölçüde, Zamanın Ruhu'nun bilinçdışı aracı olarak görülür.

Bir topluluktaki etik alışkanlık sistemi baskın karakterdedir çünkü bütün topluluğun kararı ve etkisi o sosyal alışkanlıkta saklıdır. Bu türden davranış sistematik olduğundan ve toplum sahasının tamamını kapsadığından birey, onun sayesinde topluluğun iradesi ve ruhuyla yakından ilişkilidir. Bu ilişkiden, bireyin davranışını yeterince kontrol etme gücü doğar. Şayet bu güç başarısız olur veya zayıflarsa topluluk yozlaşır ve parçalara ayrılır. Farklı milletler *Sittlichkeit*'lerinde farklı şekillerde zirveye çıkarlar. Topluluğun ruhu ve idealleri büyük farklılıklar gösterebilir. Düşük seviyede *Sittlichkeit* söz konusu olabilir ve elimizde bu şekilde yozlaşmış ulusların temsili vardır. Düelloda olduğu gibi hukuk ve ahlâklılıkla çatışması muhtemeldir. Fakat bir ulustaki seviyesi yüksek olduğunda sisteme hayranlık duyarız çünkü yalnızca onun bir halka kılavuzluk ettiğini ve onları milli gayret için bir arada tuttuğunu değil, aynı zamanda günlük hayatta alışkanlık olarak Genel İrade ile uyum içinde davrananlara en büyük düşünce ve eylem özgürlüğünü bahsettiğini görürüz.

Dolayısıyla ister şehir olsun ister devlet, topluluk söz konusu olduğunda kuvvet tatbiki söz konusu olmadan kurala itaat edilmesini zorunlu kılmaya yetecek bir müeyyide örneği mevcuttur. Bu türden müeyyide son derece mücbir nitelikte olabilir ve çoğu zaman bireyin, topluluğun iyiliğini kendi iyiliğine tercih etmesi noktasına kadar uzanabilir. Sosyal kurumlarımızın çoğunun, hastanelerimizin, üniversitelerimizin ve bu türden diğer kuruluşların gelişimi bunun hangi merhaleye eriştiğini ve ne derece tesirli olduğunu gösterir. Fakat her ne kadar o türden zorunluktan farklı olsa da vicdan zorunluluğu seviyesine çok yaklaştığı daha yüksek türleri de vardır. Ne kastettiğimi

örneklerle açıklamaya çalışacağım. Bir kimse, ait olduğu ve yurttaşlarının gözünde edimlerinin onaylandığı bir toplumda duyduğu birlik hissi nedeniyle yüksek türden bir eylemde bulunmak zorunda hissedebilir. Böylesi bir durumda yaptıkları onun için doğaldır ve ödül veya ceza düşüncesiyle yapılmaz; toplum tarafından teşkil edilen ve sırf toplum onları teşkil ettiği için kabul gören davranış standartlarına atıfları söz konusudur. Müteveffa Sör Alfred Lyall'ın bu türden davranışta erişilebilen yüksek seviyeyi örneklendiren bir şiiri var. Şiirin adı *Theology in Extremis* [Ölüm Anında Teoloji] ve Hint İsyanı sırasında Müslüman asiler tarafından esir alınan bir İngiliz adamın duygularını anlatıyor. Kendisi acımasız bir ölümle karşı karşıyadır. *Kur'an*'dan bir bölümü tekrarlaması halinde hayatını bağışlamayı teklif ediyorlar. Şayet itaat ederse muhtemelen bunu hiç kimse bilmeyecek, İngiltere'ye ve sevdiği kadına dönebilecektir. Dahası -ki asıl mesele bu- kendisi zaten Hristiyanlığa da inanmamaktadır. Dolayısıyla mesele Mesih'i inkâr meselesi de değildir. Ne yapmalı? Kurtuluş kolay ve sunduğu rahatlık ve avantaj da tarif edilemez derecede büyük olacak. Fakat hiç tereddüt etmez; bir yarı-kast olan bir diğer mahkûmun talep edilen sözleri hevesle tekrarladığını duyduğu zaman da aklındaki en küçük şüphe gölgesi de ortadan kalkar.

Bu sefer Antik Yunan edebiyatından, bir başka örneği alalım. *Diyaloglar*'ının en kısa ama son derece etkililerinden biri olan *Kriton*'da Platon bize bir filozof olarak değil, iyi bir vatandaş olarak Sokrates'in karakterinden bahseder. Kendisi, devletin çıkarlarına düşman olmak suçlamasıyla Atinalılar tarafından haksızca mahkûm edilmiştir. Kriton, onu kaçmaya ikna etmek için hapiste yanına gelir. Aralarında çocuklarına karşı görevleri de olmak üzere kendisine birçok sav sunar. Fakat Sokrates reddeder. Topluluk içinde herhangi birinin yapabileceği şeyi değil, ideal bir vatandaşın teşkil etmesi gereken emsali izlemeyi seçer. Her ne kadar hükmün farklı olması gerektiğine inansa da ait olduğu

Atina'da usulünce verilen hükümden kaçmak, görevinin ihlali olacaktır. Zira hüküm, şehir devletinin müesses adaletinin hükmüdür. "Kaçağı oynamayacaktır". "Dinle Sokrates, biz seni büyütenleri" sözlerini duyar ve yanıt olarak gitmeyi reddedip şu son sözleri söyler: "Mistik kişinin kulaklarında flütün sesi gibi kulaklarımda mırıldandığını duyuyor gibi olduğum ses bu; bu ses, diyorum ben, kulaklarımda mırıldanıyor ve bir başka sesi duymamı engelliyor. Ve biliyorum ki söyleyebileceğiniz daha başka şeyler boşunadır."

Cephede liderlik ederken veya son derece farklı türden kritik anlarda olabilir; bu türden insanlar neden böyle hareket ederler? Bence bunun nedeni onların yalnızca bireylerden fazlası olmalarıdır. Birey olmasına bireyler ama birey olarak bile yalnızca aile, şehir, devlet gibi mensubu oldukları organik ve sosyal bütünlerle olan ilişkileri bağlamında tamamen gerçekler. Gerçekten teşkilatlı her toplulukta, o topluluğu meydana getiren kişilerce istenen ve bunu istemekle izole erkekler ve kadınlardan fazlası olan kişilerce istenen bir Ortak İrade söz konusudur. Hakikaten de birbiriyle alakasız atomlar halinde yaşamamışlardır. Çocukluğun kavrayıcı günlerinden erişkinliğe dek bir ibret ve genel gelenek atmosferi içinde büyümüşler ve hayatları bir küçük dünyadan başka ve daha yüksek dünyalara doğru genişlemiştir. Bu şekilde, hayatta birbiri ardına gelen konumlarda bulunmak suretiyle içinde hareket ettikleri ve varlıklarını içinde barındıran toplumsal bütünün hayatını giderek daha fazla kendi hayatları kıırlarlar. Başkalarının bireyselliklerine atıfta bulunmaksızın kendi bireyselliklerinin sınırlarını çizemez veya onları tanımlayamazlar. Böylece bilinçsizce kendilerini sistemin nabız atışının bir parçası olarak; kendilerini bütün bir sistem haline gelmiş olarak bulurlar. Sistem onlarda, onlar da sistemde gerçekleşirler. Yalnızca toplumsal oldukları için gerçeklerler. Bireyin gerçekliğin en yüksek şekli olduğu, bireylerin ilişkisinin yalnızca sözleşme ilişkisi olduğu düşüncesi, Hobbes ve

Bentham ve Austin'in düşüncesinin son derece yetersiz olduğu ortaya çıkıyor. Günlük bir sözleşme olan evlilik üzerine bile bunun sözleşme sahasından çıkacak bir sözleşme olduğu ve bunun yalnızca sözleşmedeki taraflar hâlihazırda o sahanın üstünde ve ötesinde olduklarından mümkün olduğu söylenmiştir. Bu alanlardaki gözlemlerine çok şey borçlu olduğumuz modern yazar Oxfordlu F. H. Bradley'nin de gayet güzel söylediği gibi: "Ahlâki organizma yalnızca bir hayvani organizma değildir. İkincide mensup kendisinin bu şekilde farkında değilken birincide kendini bilir ve dolayısıyla kendi içinde bütünü bilir. İnsanın kısıtlı harici işlevi, insanın tamamı değildir. Onun bizim gözü-müzle göremeyeceğimiz bir hayatı vardır ve bunun farkına varışı olmayan ve bu şekliyle bilinmeyen bir görev yoktur. Önemli olan görünür olan harici iş değil, o işin yapıldığı ruhtur. Hayatımın sahası arayışlarımın çokluğu veya diğer insanlar arasında kapladığım alanla değil; benim olarak bildiğim bütün hayatın dolgunluğuyla ölçülür. Şu veya bu insan olarak bize bağlı olanın şimdi daha az olduğu doğrudur; bu nedenle bireyselliğimizin azaldığı, bu nedenle içimizde daha az şey olduğu doğru değildir."

Bu görüşe göre, iyi vatandaşın iradesinin uyum içinde olduğu bir Genel İrade söz konusudur. Kişisel iradesinin onunla uyum içinde olmaması halinde kendisinden nefret edeceğini hisseder. Bu türden bir iradenin gerçekliği düşüncesi yeni bir düşünce değildir. Ahlâki düzen ile şehir devleti yakından ilişkili gören Yunanlar kadar eskidir ve bu düşünceyi, kendisini görmeyi ummadığımız modern kitaplarda da buluruz. Jean Jacques Rousseau, dünyada muhtemelen *Toplum Sözleşmesi*'nin ilk bölümünün başındaki şu meşhur sözlerle tanınır: "İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur. Kendini başkalarının efendisi sanan kişinin, yönettiklerinden daha fazla köle olması muhtemeldir". Bir sonraki paragrafta bize güç ve etkilerini düşünecek olsa bir milletin itaat etmeye zorlanması ve itaat etmesi durumunda iyi yaptığını ama boyunduruğun-

dan kurtulabileceği ve kurtulduğu zaman daha iyi yaptığını söyleyeceğini ifade ederek devam eder. 1762 yılında yazdığı bu sözler, Fransız Devrimi'nin öncüleri için bir metin haline gelmiştir. Fakat kitabın ilerleyen bölümlerini de okusalar di iyi ederlerdi. Rousseau devam ettikçe farklı bir kavramsallaştırmayla karşılaşırız. Toplumsal bir sözleşmenin kurgusallığını değerlendirmekten, bir halkın halk olmasını sağlayan Genel İrade'nin birey üzerindeki gücünü tartışmaya geçer. Bu Genel İrade'yi -*Volonté Générale*- yalnızca bireysel iradelerin sayısal toplamı olan *Volonté de Tous*'dan ayırıştırır. Bu belirli iradelerinin kendilerinin üzerine çıkmaz. Öte yandan Genel İrade, iradesi oldukları toplumu meydana getirenlerin bireysel istemlerinden büyük olan bir şeyi temsil eder. Bu daha yüksek irade zaman zaman daha belirgin hale gelir. Fakat şayet toplumsal rehavet söz konusuysa salt sesler toplamını bir kalabalığın iradesinden ayırt etmek zor olabilir. Enteresan olan, çoğu zaman son derece başka türden bir doktrinle ilişkilendirilen Rousseau'nun sonunda topluluğu gerçekten bir arada tutan şey olarak bir Genel İrade bağını tanımasıdır. İlkeye ilişkin daha açık bir kavrayışa sahip olanlar için olduğu gibi onun için de Genel İrade'yi istemekle yalnızca hakiki özümüzü gerçekleştirmekle kalmaz, aynı zamanda en sıradan zihin alışkanlıklarımızın üzerine çıkabiliriz. İzole haldeyken erişemeyeceğimiz veya her halükarda çoğumuzun ulaşamayacağı yüksekliklere ulaşabiliriz. Bütün bir ulusun her şeyden önce bir kriz döneminde gösterebileceği muhteşem birlik ve konsantrasyondan etkilenmeyen pek az gözlemci vardır. Bunu savaş zamanlarında, bir ulus bekası veya büyük bir dava için mücadele verirken görürüz. Tarihin dolup taşıdığı, Genel İrade'nin içinde mevcut olduğu tek tek vatandaşların pek azının rüyalarında dahi farkında olmadıkları yüksekliklere ulaşmış olmalarının örneklerine hayranlıkla bakmışızdır.

Liderlik vasıtasıyla müşterek bir idealin bir halkın ruhuna nüfuz etmesi ve onu ele geçirmesi sağlanabilir. İdeal

son derece yüksek olabilir veya tefekkür gayreti göstermeksizin farkında olmayacağımız kadar sıradan olabilir. Fakat mevcut olduğu zaman gündelik davranışı etkiler ve yönlendirir. Bu türden idealizm, yalnızca müşterek korunma ve adil eylemin özgürlüğü için gerekli olanı temin eden hukukun sahasının ötesine geçer. Öte yandan özel ve bireysel vicdanı -ama sadece bunu- yöneten, dolayısıyla sıradan ve günlük sosyal hayat için yetersiz kılavuzluk sunan bir buyruk olan ve Kant'ın Kategorik Emperatif dediği diktelerin niteliği bakımından eksik kalır. Yine de bahsettiğim ideal daha az bağlayıcı değildir ve o kadar bağlayıcı görülür ki bütün iyi insanların davranışları ona uyar.

C. KİŞİLİK VE SOSYAL BENLİK

1. Kişilik Olarak Organizma¹²

Organizma ve onun en yüksek temsili olarak beyin, gerçek kişiliği meydana getirir ve içinde şimdiye dek ne olduklarımızın ve bundan sonra da olacaklarımızın olasılıklarını barındırır. Bireysel karakterin tamamı faal ve pasif istidatlarıyla, sempatileri ve antipatileriyle; deha, yetenek veya ahmaklıklarıyla; değerleri, kötülükleri, uyuşuklukları veya eylemleriyle birlikte oraya kazanmıştır. Bütün bunlar arasından öne çıkan ve gerçekten bilince ulaşan, her ne kadar hâlâ faal olsa da aşağıda gömülü kalmayı sürdürene kıyasla yalnızca küçük bir unsurdur. Bilinçli kişilik her zaman fiziksel kişiliğin yalnızca çelimsiz bir parçasıdır.

Bunun bir sonucu olarak egonun birliği, spiritüalistlerin çoklu fenomenlere ayrılmış bir-varlığı değil, desteklerini vücutlarımızın müphem hissinden alan belirli sayıda aralıksız yeni oluşmaya başlayan durumların koordinasyo-

¹² Th. Ribot, *The Diseases of Personality* [Kişilik Hastalıkları], Fransızcasından tercüme edilmiştir. (The Open Court Publishing Co., 1891), ss. 156-57'den alınmıştır.

nudur. Bu birlik yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya geçer; egonun birliği bir ilk değil, nihai noktadır.

Gerçekten mükemmel bir birlik var mıdır? Görülen o ki katı, matematiksel anlamda hayır. Görece bir anlamda bununla nadiren ve tesadüfen karşılaşılır. Hedef alma eylemi içindeki zeki bir nişancıda veya zor bir ameliyat gerçekleştiren yetenekli bir cerrahda her şeyin hem fiziksel hem zihinsel anlamda bir araya geldiği görülür. Yine de sonuca dikkat edelim: Bu koşullarda gerçek kişilik farkındalığı ortadan kalkar; bilinçli birey bir düşünceye indirgenir; buradan bilinçlilik ve farkındalığın mükemmel birliğinin birbirini dışladığı sonucu ortaya çıkar. Başka bir yoldan yine aynı sonuca varırız; ego bir koordinasyondur. Var olmayı sonlandırdığı iki uç nokta arasında salınır, yani mükemmel birlik ve mutlak koordinasyonsuzluk. Aradaki bütün merhalelerle karşılaşılır ve sağlıklı olan ile hastalıklı olan arasında herhangi bir sınır çizgisi olmadığından biri diğerrinin alanını ihlal eder.

Normal durumda bile koordinasyon genellikle birkaç serinin ayrı ayrı bir arada var olmasını mümkün kılacak kadar gevşektir. Hareketlere dair belirsiz ve fasılalı bir bilinçlilikle yürüyebilir veya bedensel iş yapabilir, aynı anda şarkı söyleyebilir, bir şeylere kafa yorabiliriz fakat düşünce eylemi artarsa şarkı söyleme sonlanacaktır. Çoğu kişi için bu zihinsel eylemin bir tür yedeği, düşünme ve düşünmeme arasında ortada bir haldir.

Dolayısıyla psikolojik anlamda egonun birliği belirli bir zaman boyunca daha az açık bilinçlilik durumları ile diğerleri gibi bilinçliliğin eşlik etmediği ama en az bunlar kadar, hatta bunlardan daha fazla işleyiş gösteren bir psikolojik durumlar çokluğunun eşlik ettiği belirli sayıda açık bilinçlilik durumlarının bağıntısıdır. Birlik, esasen koordinasyon anlamına gelir. Yukarıda söylenenlerden çıkarılması gereken sonuç, bilinçliliğin mutabakatının organizmanın mutabakatına tâbi olması bakımından egonun birliği sorununun nihai şekliyle biyolojik bir sorun olduğudur.

Organizmaların ortaya çıkışı ve onların tamamlayıcı parçalarının dayanışmasını açıklama işi -şayet bunu yapabilirse- biyolojiye aittir. Psikolojik yorumlama ancak onu takip edebilir.

2. Kompleks Olarak Kişilik¹³

Fikirler bilinçte deneyimlendikten sonra hareketsiz hale gelirler (fizyolojik eğilimler olarak muhafaza edilirler) ve sonradan bilinçte anılar olarak yeniden canlanabilir veya canlanmayabilirler. Bu türden çoğu fikir, bazılarına aşina olduğumuz koşullar altında gönüllü veya gönülsüz anılarımızın bir kısmını meydana getirme eğilimindedir ve çoğu da bunu yapmaz. Fakat durum böyle olduğunda anılar genellikle belirli bir zihinsel deneyimin tamamını değil, yalnızca bölümlerini ve özetlerini içerir. İnsan hafızasının ve onun sonucu olan şahitliğin güvenilirliğinin nedenlerinden biri de budur.

Şimdi, özel şartlar altında belirli bir anda bir deneyimi meydana getiren fikirler bir sistem veya bütünlüğe doğru örgütlenme eğilimindedir; böylece sonradan deneyimi düşündüğümüzde veya ona ait olan herhangi bir düşüncüyü hatırladığımızda kompleks bir bütün olarak yeniden canlanır. Hafıza mekanizmasının altında yatan ilkelerden biri budur. Dolayısıyla hafıza büyük oranda komplekslerden meydana geliyor olabilir. Bu kompleksler, temel fikirlerin zayıf şekilde bir arada olacağı halde son derece gevşek meydana gelmiş olabilir; bu durumda orijinal deneyimi hatırlamaya çalıştığımızda yalnızca bir kısmını hatırlarız. Veya bir kompleks onu oluşturan koşullar nedeniyle son derece kuvvetli şekilde meydana gelmiş olabilir; o zaman deneyimin büyük bir kısmı hatırlanabilir. Bu durumda kompleksteki bir unsurla ilintili herhangi bir fikir, bağlantı yasası nedeniyle orijinal kompleksin tamamını canlandırır-

¹³ Morton Prince, "The Unconscious" [Bilinçdışı], *Journal of Abnormal Psychology*, III (1908-9), ss. 277-96, 426'den alınmıştır.

bilir. Örneğin uyarıcı olayların, hayat kaybının vs. içinde olduğu bir demir yolu kazası yaşamışsak “demir yolu”, “kaza”, “ölüm” kelimeleri veya ani bir çarpışma sesi veya kan görüntüsü veya bir trene binmek bile deneyimi veya deneyimdeki baskın unsurları veya başka bir deyişle, teşekkül olunan kadarını baştan sona hatırlatabilir. Bu deneyimin büyük bölümünün anısı iyi teşekkül edilmiştir, daha önceki olaylar ve kazadan sonrakiler ise gönüllü hatırlamanın bütün olasılıkları dışına çıkmış olabilir.

Son derece yaygın olan ama benim çok yakınlarda gözlemlediğim bir örneği ele alalım: Bir itfaiyeci, bir yangına yetişmeye çalıştığı esnada hortum vagonunun bir telgraf direğine çarpmasıyla vagondan düşerek ağır şekilde yaralanmıştır. Ölümünden kıl payı kurtulmuştur. Olayın üzerinden üç yıl geçmiş olmasına rağmen hâlâ bir yangına giderken kazanın tümü zihninde canlanmadan vagona binmemektedir. Bindiği zaman da çarpışmadan hemen önce durumunu fark edip dehşete kapıldığı andaki düşünceleri dâhil olmak üzere kazayı baştan yaşamakta ve korkunun organik fiziksel ifadeleri olan terleme, titreme ve kas zayıflığını yeniden göstermektedir. Burada söz konusu olan iyi teşekkül olunmuş ve hayli sınırlı bir komplekstir.

Çoğu bireydeki ve muhtemelen hepimizdeki gevşek teşekküllü kompleksler arasından doğal eğilimleri, arzuları ve faaliyet usullerini temsil eden ve şu veya bu nedenle bastırma eğiliminde olduğumuz veya tam izin veremediğimiz hayat görüşü eğilimleri vardır. Örneğin çoğu kişi ciddi hayatlar sürmek adına görev ve sorumluluklarını yerine getirmeleri için zorlanır. Dolayısıyla hayatın daha hafif keyiflerine dalmalarına izin verilmez. Yine de doğal olarak bütün insanlara hitap eden ve çoğunun da peşinden gittiği zevklere iştirak etme yönünde bir eğilim söz konusudur. Bunlara duyulan özlem zaman zaman tekrarlanır. Zihin onları düşünür, hayal gücü heyecanlanır ve bir kompleksle ilişkili hale gelen bir resimler, düşünceler ve duygular örüntüsü meydana getirir. Bir isyan ve “boşa kü-

rek çekmek” ve dolayısıyla sürecin tamamında daha güçlü bir teşekkül meydana getiren duygusal kuvvetin özgürleşmesi söz konusu olabilir. Bu türden bir kompleksin nüksetmesi “ruh hali” dediğimiz şeyin bir türüdür ve onun da kendine ait ayırt edici bir duygusal tonu vardır. Bu duygu tonunun canlandırılması ilişkili fikirleri canlandırma, ilişkili fikirlerin canlandırılması da bu duygu tonunu canlandırma eğilimlidir. Böylesi bir duygu-fikir kompleksinden genellikle bir insanın zaman zaman oynamasına izin verilen bir “karakter parçası” olarak bahsedilir. Veya bunun tam tersi de geçerli olabilir ve hayatını daha hafif zevklere adayan bir kimsenin daha ciddi arayışlarla ilişkili amaçları ve özlemleri olabilir ve bu itibarla hayal gücü benzer bir şekilde kendisini bir ruh haliyle ifade edebilecek bir kompleks meydana getirebilir. Dolayısıyla bir insanın genellikle “karakterinin çok tarafları” olduğu söylenir ve anormal durumlar olarak ortaya çıkanların normal prototipleri olarak görülebilecek belirli kişilik değişimleri gösterir.

Komplekslerin oluşumuna ilişkin söylenenlerin çoğu, alelade hakikatlerin bir ifadesidir ve belirli anormal koşullarda eğilim, özne ve diğer kompleksler -gevşek teşekküllü olsalar da- genellikle önemli bir rol üstlenmiyor olsalardı bunu burada tekrarlamazdım. Burası ayrışık kişiliğe dair bir açıklamaya girişilecek yer değil ama bu türden koşullarda bazen örneğin eğilim komplekslerinin yüzeye çıktılarını ve bir kişiliği meydana getiren diğer kompleksleri yerlerinden ettiklerini veya onların yedeği işlevi üstlendiklerini görüyoruz. Normal bir bireyin yalnızca bir ruh hali veya “karakterin bir yönü” olan bir kompleks, ayrışma durumlarında yeni kişiliğin esas, belki de tek, komplike ve temel karakteristiği haline gelebilir. Örneğin Bayan Beauchamp söz konusu olduğunda Bı olarak bilinen kişilik neredeyse tamamen, orijinal özün bir tarafını meydana getiren dinî ve etik düşüncelerden oluşuyordu. Sally olarak bilinen kişilikte çoğunlukla gençlik zevkleri ve spordan alınan

keyfi, genellikle görev ve sorumlulukların dayattığı kalıplaşmış davranışlar ve yapay kısıtlamalardan özgürleşmeyi temsil eden kompleks vardı. Bıv'de kompleks, tatbikî hayatın amaç ve eylemlerini temsil ediyordu. Ayrışma olmaksızın, normal halinde bir bütün olarak Bayan Beauchamp'da "karakterin bir yönü" olarak bu üç eğilimin hepsini görmek kolaydı, gerçi hepsi, diğerlerinin etkisini düzeltmek suretiyle doğru düzgün sınırlar içinde tutuluyordu. Bı, Sally ve Bvı karakteristiklerinin baskın kişilik olarak ortaya çıkması için onu ister dinî, toplumsal, zevk düşkünü veya entelektüel olsun kendi karakteristiklerinden birini kuvvetle telkin eden insanlarla ilişkilendirmek için yalnızca onu bir veya diğer tarafı teşvik eden bir ortama yerleştirmek yeterliydi. Ardından karakterinin bu farklı taraflarının münavebeli oyunları söz konusu oluyordu.

Esasen, bir bütün olarak ve çevreye verdikleri reaksiyon, toplumsal hayatın çeşitli koşullarındaki davranışları, kabiliyetleri, duygu tonları, "alışkanlıkları" ve yetileri bakımından değerlendirilen komplekslerimizin tamamı büyük oranda geçmişin zihinsel deneyimleri ile bu deneyimlerden tortu olarak geriye kalan anı izlerince önceden belirlenir. Biz, geçmişimizin zürriyetiyizdir.

Fikirlerimizin büyük bir kısmı, orijinal deneyimin anıları bölündüğü ve dolayısıyla büyük bir bölüm -herhangi bir zamanda kıymetleri bilinse bile- unutulduğu için kaynağından bihaber olduğumuz çağrışımları kapsar. Hepimizin önyargıları, sevdiğimiz ve sevmediğimiz şeyler, zevk aldığımız ve tiksindiğimiz şeyler vardır; bunların kaynaklarına dair yeterli bir psikolojik taktir sunmak zekâmızı zorlayacaktır. Bunlar uzun zaman önce ayrıntılarını yıllar önce unutmuş olabileceğimiz eğitimsel, sosyal, kişisel ve diğer türden deneyimler içinde doğmuştur. Geriye kalan ve kişiliğimizin özellikleri olarak sürdürülen komplekslerle ilişkili hale gelen, bu deneyimlerin tortusudur.

3. Bireyin Rolünü Kavraması Olarak Benlik¹⁴

Telkin, yeni bir kişiliğin oluşturulmasında amaç ve sonuç olabilir. Deney yapan kişi daha sonra teşvik etmek istediği türden kişiliği seçer ve deneği onu gerçekleştirmeye mecbur eder. Çok sayıda uyurgezerde başarıya ulaşan ve genellikle çok enteresan sonuçları olan bu türden deneyler uzun süredir bilinmekte ve tekrarlanmaktadır; son birkaç sene içinde doygunluğa ulaştıkları söylenebilir.

Uyanırken ve bütün yetilerimize sahipken, normalde tecrübe ettiğimizden farklı hisler tasavvur edebiliriz. Örneğin masamda sessizce oturmuş bu kitabı yazmakla meşgulken bir askerin, bir kadının, bir sanatçının veya bir İngiliz'in şu veya bu durumda tecrübe ettiği hislerin neler olduğunu algılayabilirim. Fakat oluşturduğumuz algılar ne kadar fantastik olursa olsun bununla beraber kendi kişisel varlığımızın bilincinde olmayı bırakmayız. Hayal gücü uzayda uçuşa geçmiştir ama kendimizin anısı her zaman geride kalır. Her birimiz kendimizin bir başkası değil kendimiz olduğunu, dün şunu yaptığımızı, daha yeni mektup yazdığımızı, yarın bir mektup daha yazmamız gerektiğini, bir haftalığına Paris dışına çıktığımızı vs. biliriz. Normal kişiliğimizin bilinçliliğini meydana getiren bu yaşanmış hakikatlerin anısı; zihinde her zaman mevcut olan bir anıdır. M. Richet'nin ele aldığı iki kadın, A-- ve B-- örneğinde ise durum tamamen farklıdır.

Uyutulan ve belirli etkilere maruz bırakılan A-- ve B-- kimliklerini, yaşlarını, kıyafetlerini, cinsiyetlerini, toplumsal konumlarını, milliyetlerini, hayatlarının yer ve zamanını unuttular; bunların hepsi tamamen ortadan kaybolmuştur.

Geriye yalnızca tek bir fikir -tek bir bilinçlilik- kalmıştır; bu da hayal güçlerinde kendisini gösteren fikir ve yeni varlığın bilincidir.

¹⁴ Alfred Binet, *Alterations of Personality* [Kişilik Değişimleri] (D. Appleton & Co., 1896), ss. 248-57'den alınmıştır.

Son varoluşlarına dair fikri kaybetmişlerdir. Tam olarak kendilerine telkin edilen türde yaşar, konuşur ve düşünürler. Bu türlerin nasıl muazzam bir yaşam yoğunluğuyla meydana getirildiğini yalnızca bu deneylerde hazır bulunan kişiler bilebilir. Betimleme, ona dair yalnızca zayıf ve kusurlu bir fikir verebilir.

Bir karakteri basitçe tahayyül etmek yerine onu gerçekleştiren, nesneleştiriyorlar. Bu, imgelerinin -bir seyirci gibi- kişinin gözünün önünde belirdiği bir halüsinasyona benzemez. Daha ziyade tutkunun ele geçirdiği, oynadığı oyunun kurgu değil gerçeklik olduğunu ve ruhen ve bedenlen kendisinin hayat verdiği kişiliğe dönüştüğünü tahayyül eden bir aktöre benzer.

Bu kişilik dönüşümünün ortaya çıkması için bir kelimeyi biraz otoriter bir şekilde söylemek yeterli. A--'ya "Sen yaşlı bir kadınsın" diyorum; kendisinin yaşlı bir kadına dönüştüğünü düşünüyor ve çehresi, duruşu, duyguları yaşlı bir kadınınkilere dönüşüyor. B--'ye "Sen küçük bir kızsın" diyorum ve anında küçük bir kızın dilini, oyunlarını ve zevklerini benimsiyor.

Ani dönüşümlerin kendileriyle kıyaslandığında bu sahnelerin anlatıları son derece sıkıcı ve renksiz olsa da yine de bazılarını betimlemeye çalışacağım. M--'nin *nesneleştirmelerinden* bazılarını alıntılıyorum:

Bir köylü olarak—Gözlerini ovuşturur ve gerinir. "Saat kaç? Sabah dört!" Terliklerini sürüyormuş gibi yürür. "O zaman kalkmam lazım. Atura gidelim. Kalk bakalım, kızıl! Kalk, yola düş!" Bir ineği sağıyor gibidir. "Beni yalnız bırak Gros-Jean, beni yalnız bırak diyorum sana! İşim bitince. İşimin bitmediğini gayet iyi biliyorsun. Ah evet, evet, sonra."

Bir aktris olarak—Yüzü az önceki ifadesiz ve kayıtsız halinden ziyade gülümser bir ifade takınır. "Eteğimi görüyor musunuz? Eh, menajerim bana bu kadar uzun giydiriyor. Bu menajerler pek yorucu. Bana kalsa etek ne kadar kısa olursa o kadar çok seviyorum. Her zaman çok fazla var. Basit bir incir yaprağı! *Mon Dieu* [Tanrım], bu yeterli! Bir incir yaprağından fazlası gerekmediğinde benimle aynı fikirdesiniz, değil mi canım? Şu koca pasaklı Lucie'ye bakın; bacakları nerede ki?"

Bir rahip olarak—Paris Başpiskoposu olduğunu tahayyül eder. Suratı son derece ciddileşir. Sesi hafif tatlı ve yavaştır ki bu da bir generalken sahip olduğu sert, katı tonla büyük bir tezat oluşturur. (Bir yanda.) “Fakat vazifemi tamamlamam lazım.” Başını eline yaslar ve düşünür. (Yüksek sesle.) “Ah! Bu sizsiniz Mösyö Piskopos; benimle ne işiniz var? Rahatsız edilmek istemiyorum. Evet, bugün Ocak’ın biri ve benim katedrale gitmem gerekiyor. Bu insan kalabalığı pek saygılı, sizce de öyle değil mi, mösyö? Ne yaparlarsa yapsınlar insanlarda ziyadesiyle din mevcut. Ah! Bir çocuk! Kutsanmak için bana gelsin. İşte, çocuğum.” Öpmesi için çocuğa hayalî piskopos yüzüğünü uzatır. Bu sahnenin tamamı boyunca sağ eliyle her yöne doğru takdis hareketleri yapmaktadır. “Şimdi, yerine getirmem gereken bir görevim var. Gidip Cumhurbaşkanına saygılarımı iletmem lazım. Ah! Sayın Cumhurbaşkanı, size bağlılığımı sunmak üzere geldim. Kilisenin dileği, daha çokça seneler yaşamanızdır. Kilise biliyor ki Cumhuriyet’in başında böylesine onurlu bir adam olduğu sürece, acımasız saldırılara rağmen korkacağı hiçbir şey yoktur.” Sessizdir ve dikkatlice dinliyor gibidir. (Bir yanda.) “Evet, makul vaatler. Şimdi dua edelim!” Diz çöker.

Dindar bir rahibe olarak—Hemen diz çöker ve çok defalar haç çıkararak dualar etmeye başlar, ardından ayağa kalkar. “Şimdi hastaneye. Bu koşušta yaralı bir adam var. Eh, dostum, bu sabah biraz daha iyisiniz, değil mi? O zaman sargınızı çıkarayım.” Sargı çözme hareketi yapar. “Çok nazikçe yapıyorum, sizi rahatlatmıyor mu? İşte! Benim zavallı dostum, acı karşısında, düşman karşısında olduğunuz kadar cesur olun.”

A-- örneğinden diğer nesneleştirmeler alıntılayabilirim; yaşlı kadın, küçük kız, genç adam, neşeli kadın, vs. Fakat sunulan örnekler, kişiliğin şu veya bu hayalî türe dönüşümüne ilişkin biraz fikir veriyor gibi görünüyor. Bu basit bir rüya değil, bu bir *yaşanan rüya*.

Bu nesneleştirmelerin en az enteresan fenomeni, duyguların tamamen dönüşüme uğraması değildir. A-- çekingen ama kendisini cesur biri olarak düşündüğünde son derece cüretkâr oluyor. B-- sessiz fakat konuşkan bir kişiyi temsil etti-

ğinde konuşkan oluyor. Dolayısıyla mizaç tamamen değişiyor. Eski zevkler ortadan kalkıyor ve yerini, temsil edilen yeni karakterin sahip olduğu varsayılan yeni zevklere bırakıyor.

Bay Ferrari ve Bay Hericourt'un işbirliği içinde hazırladıkları daha yakın tarihli bir makalede Bay Richet, önceki deneylere enteresan bir ayrıntı eklemiştir. Kendisinde bir kişilik değişimi zorlanan denegin yeni kişiliğe yalnızca konuşması, hareketleri veya davranışlarıyla uyum göstermekle kalmadığı, el yazısının bile değiştiği ve bilincini devralan yeni fikirlerle ilişki içine girdiği gösterilmiştir. Bu el yazısı değişikliği bilhassa ilginç bir buluştur çünkü mevcut kuramlara göre el yazısı bir tür taklitten başka bir şey değildir. Bu yazarlardan birtakım örnekler alıntılıyorum.

Genç bir öğrenciye sırasıyla sinsî ve kurnaz bir köylü, ardından bir beyefendi ve son olarak da çok yaşlı bir adam olduğu telkin ediliyor. Denegin yüz hatları ve davranışları genel olarak değişip telkin edilen kişilik fikrine uyum gösterirken aynı zamanda el yazısının da daha az belirgin olmayan benzer değişikliklere uğradığını gözlemliyoruz. Her yeni kişilik durumuna has özel bir karakteri var. Kısacası, grafik hareketler de genel olarak davranışlar gibi değişiyor.

Histerik hastaların el yazısına ilişkin bir notta telkin edilen duyguların etkisi altında veya duygusal dürtülerin etkisi altında histerik bir hastanın el yazısının değişebileceğini göstermiştim. Örneğin dinamojen uyarımda el yazısı büyür.

Az önce incelediğimiz telkinin karakteristik niteliği, münhasıran algı veya hareketle, yani sınırlı bir ruhani unsurla ilgisinin olmamasıdır ama kapsamlı telkinler de vardır. Denek üzerinde zekâsı ve hayal gücünün bütün kaynaklarıyla geliştirmek zorunda olduğu bir konu empoze ederler ve gözlemler dikkatlice incelendiğinde bu telkinlerde algı yetilerinin, ideleştirmeye aynı standartlarla etkilendiği ve saptırıldığı görülecektir. Dolayısıyla denek, sö-

züm ona kişiliğinin etkisi altında dış dünyayı var olduğu şekliyle algılamayı bırakır. Yeni psikolojik kişiliğiyle bağlantılı olarak halüsinasyonlar görür. Bir piskoposken *Notre Dame*'da olduğunu düşünür ve bir inananlar topluluğu görür. Generalken etrafının bölüklerle sarılı olduğunu düşünür vs. Telkinle uyumlu olan şeyler hayal edilir. Bilinçlilik hallerinin bu sistematik gelişimi her türden telkinde vardır ama belki de en belirgin olduğu yer bu kişilik dönüşümle-ridir.

Öte yandan, telkinle bağdaşmayan her şey yasaklanır ve deneğin bilincinden çıkar. Daha önce söylendiği gibi, kişilik değişimleri bellek yitimi fenomenlerine işaret eder. Kurgusal kişiliğe bürünebilmek için deneğin gerçek kişiliğini unutarak başlaması gerekir. Geçmiş deneyimini temsil eden ve normal egosunun temelini teşkil eden sınırsız sayıdaki anı şimdilik silinir çünkü bu anılar telkinin idealiyle bağdaşmamaktadır.

4. Doğal İnsana Karşı Sosyal ve Geleneksel Benlik¹⁵

Biraz Dr. Jekyll ve Mr. Hyde tarzında iki ayrı kişiliğim varmış gibi görünüyor; ikisi de aynı anda mevcut ama Jekyll-Hyde kombinasyonundaki gibi çarpıcı bir tezat sunmuyorlar. Neredeyse eşit derecede faziletli. Temel farklılıkları yaş farkıymış gibi görünüyor; biri diğerinin on sene kadar önünde.

Zaman zaman birlikte uyum içindeler, zaman zaman da zıtlık. Eşit derecede gelişmemiş gibiyim. Bir parçam, tevazuyla diğer parçamın dizlerinin dibinde oturuyor, tavsiye ve komut alıyor. Bir parçam, diğer parçama neyi yanlış yaptığını itiraf etmeye mecbur hissediyor ve süklüm püklüm azar işitiyor. Bir parçam, diğer parçamı şoke etmeye,

¹⁵ L. G. Winston, "Myself and I"dan [Kendim ve Ben], *American Journal of Psychology*, XIX (1908), ss. 562-63'den alınmıştır.

daha oturaklı parçayı kötü davranmaya ve kıkırdamaya ve kibar toplumda doğru bulunmayan şeyler yapmaya zorlamaya çalışıyor.

Daha genç olan parçam, daha yaşlı olana takılmayı, onun güdülerinden şüphe duymayı ve düşüncelerini bölmeyi seviyor. Daha yaşlı olan özüm daha ciddiyken daha genç olan oynamak istiyor. Daha genç olan özüm yalnızca on iki yaşında. Bu benim gerçek özüm. Kendi zihnimde ben hâlâ kısa elbiseli ve lüleli küçük bir kıyım. Benlik düşüncem bir nedenle hiçbir zaman bu noktadan ileriye gitmedi. Uzun elbise ve yukarıda toplanmış saçlar bana hiçbir zaman doğal gelmeyecek. Bazen bu ikilikten zevk alıyor, bazen de almıyorum. İki parça bazen tatlı tatlı birbirine karışıyor, bazen de acımasızca hırlaşıyorlar; bu esnada ben de (üçüncü bir parçam varmış gibi görünüyor) oturup sonucu izliyorum.

Daha yaşlı olan parça, daha genç olandan önce yoruluyor. Hâlâ taze ve keyfi yerinde olan daha genç parça, daha yaşlı olan için eğlence temin etme görevini üstleniyor. Kendimi sık sık yorulmuş ve bitkin halde yatağa atıp daha genç parçamın muziplikleriyle gülmekten katılacak noktaya gelmişimdir. Bunlar hakikaten de muzipliklerdir. Bu durumlarda arkadaşlarla -gerçek arkadaşlar- nüktelerle dolu sohbetleri sürdürür ve her iki parçayı kendisi de üstlense geçiştirme ve hücum keyif vericidir.

Fakat daha genç olan parçam zaman zaman ters olur. İki taraf da kendileri olup (kombinasyon olarak) benim çok sevdiğim ve hiçbir şikayetimin olmadığı kimselerle sabah-tan akşama kadar tartışmalar -alevli tartışmalar- yapar. Bunlar daha yaşlı benliğim için büyük sıkıntıdır.

Başka günlerde ise bana hayalî dehşetlerle işkence etmekten büyük zevk alıyor gibidir. Ben, benden geriye ne kaldığını merak edene dek boğazımı keser, gözlerimi yuvalarından söker, tümörleri alır ve uzuvlarımı keser. Bunların hepsini anestezi olmadan yapar ve benim dehşete düşmemden ve iğrenmemden zevk alıyor gibi gözükür.

Yine küçük bir tekerleme veya şarkı hoşuna gider ve ben âdeta aklımı kaçırana kadar bunu kendi kendine tekrarlar. Bazen bu yalnızca tek bir kelimedir ama onun için bir büyüleyiciliği var gibidir ve uyku buna bir son verene kadar o kelimeyi dilinin altında tatlı bir lokma gibi yuvarlar. Yine (kombinasyon olarak) ben hasta olursam -hiçbir zaman hangisi olduğunu bulamadım- bir parçam sürekli olarak hiç de hasta olmadığını, yalnızca numara yaptığımı ima eder. O kadar ki bu bende başlangıç aşamasında olan hastalığın bilindik bir belirtisi haline gelmiştir.

Dahası, daha genç ve daha yaşlı olan hiçbir zaman bir meselenin aynı tarafında değildir. Biri bilgeliğe yönelir, diğeri eğlenceye. Ben kendisine karşı bölünmüş bir haneyim. Daha genç olan dans etmek, tiyatroya gitmek ve kart oynamak ister ki daha yaşlı olan bunların hiçbirini tasvip etmez. Daha genç olan daha yaşlı olanla alay eder, yaşlı olan neredeyse kendisi de buna inanıp onun iddialarına teslim olana dek ona ikiyüzlü ve başka şeyler der. Genç olan Paskalya kıyafetini düşünür veya vaizle dalga geçerken yaşlı olan ağırbaşlı şekilde vaazı dinler.

Daha genç olan yaşlı bir bakire olma düşüncesini reddederken daha yaşlı olan hiçbir zaman evlenmeyeceğini beyan eder. Fakat genç olan daha yaşlı olanın rızasını alsa bile bu pek yeğ olmayacaktır; idealleri söz konusu olduğunda hayli farklıdır.

Bu farklılık toplumda daha belirgindir. Bir hami ve hami edilen kombinasyonu gibiyim. Daha yaşlı olan rahat gibidir, daha genç olan ise çekingen ve tuhaf; henüz sosyeteye takdim edilmemiştir. Birisi ona bir şey söyleyecek olsa daha yaşlı olan imdadına koşana dek kafa karışıklığına sürüklenir. Ben daha genç olana sempati duyuyorum ama ben -kombinasyon- bugün bile söyleyecek bir şey olmadığına bir şey söylememenin cazibesine nadiren karşı koyabiliyorum.

Bu kadar uyuşmaz iki unsurun bu Siyam ikizlerini andıran tanziminde bana trajik gelen bir şey var. Tek ve aynı

anda öğrenci ve öğretmen, fail ve hâkim, oyuncu ve eleştirmen, hami ve hami edilen; ciddi, kesin, yaşlı bir bakire ve şamatalı bir okul kızı, bir erkek fatma ve iffetli kadın, günahkâr ve azizim. Böylesi bir kombinasyondan ortaya ne çıkabilir? İyi geçiniyor olmamız bir mucize. Fakat bazı günler şahane geçiniyoruz, bir parçam diğerine iltifatlar ediyor; her birimiz kendimiz ve ötekine karşı eşit hissedecek ve en mutlu halimizde olacak kadar iyi düşüncelere sahip olana dek günlerin tamamı buna adanıyor.

Fakat birbirimize sırt çevirdiğimiz günler ne kadar korkunç! Birbirimiz için hissettiğimiz hor görüyü ifade etmeye yetecek kelime yok. Birbirimizi köşeye sıkıştırıyor gibiyiz ve bir bütün olarak kombinasyon son derece bedbaht oluyor.

Kendim ve Ben'in Şahsım'dan ortaya ne çıkaracağını merak edip bunun keyfini çıkarmak ve sonucu görmekten başka elimden bir şey gelmiyor.

5. Bölünmüş Benlik ve Ahlâki Bilinçlilik¹⁶

Hayata iki şekilde bakmak, sırasıyla, bir kere doğması gereken, sağlam zihinliler dediklerimiz ile mutlu olabilmek için iki kere doğması gereken hasta ruhların karakteristik özelliğidir. Sonuç, tecrübe ettiğimiz evrene dair iki farklı kavrayıştır. Bir kere doğanın dininde dünya, takrirleri bir adlandırmada tutulan, kısımları doğal olarak sahiplermiş gibi gözüken değerlere sahip olan ve artılarla eksilerin basit cebirsel toplamının net değeri verdiği doğrusal veya tek katlı bir şeydir. Mutluluk ve dinî mutluluk, hesabın artı kısmında yaşamaya bağlıdır. Öte yandan iki kere doğanın dininde dünya çift katlı bir gizemdir. Huzura basitçe artıların toplanması ve hayattan eksilerin çıkarılmasıyla ulaşamaz. Doğal iyi yalnızca miktar olarak yetersiz ve geçici değildir; bizzat var oluşunda bir sahtelik gizlidir. Ölüm,

¹⁶ William James, *The Varieties of Religious Experience* [Dinsel Deneyimin Çeşitleri] (Longman, Green & Co., 1902), ss. 166-73'ten alınmıştır.

hatta daha önceki düşmanlar tarafından hepsi geçersiz kılınsa da nihai bir denge sunmaz ve hiçbir zaman kalıcı tatpınmamız için niyet edilen şey olamaz. Bizi hakiki iyimizden uzak tutar ve bunun feragati ve çaresizliği bizim hakikat doğrultusundaki ilk adımımızdır. İki hayat vardır - doğal olan ile ruhani olan- ve birine iştirak etmeden önce birini kaybetmemiz gerekir.

Uç türleri olan salt doğacılık ve salt selametçilikte bu iki tür şiddetli tezat içindedir; oysaki çoğu diğer mevcut sınıflandırmada olduğu gibi burada radikal uçlar bir tür ideal soyutlamalardır ve en sık olarak karşılaştığımız somut insanlar aradaki çeşitlilikler ve karışımlardır. Fakat tatbikî olarak hepiniz farkın ayırımına varırsınız: Örneğin Metodist mühtedinin salt iyimser sağlam zihinli için hissettiği horgörüüyü anlarsınız ve benzer şekilde sağlam zihninlinin, Metodist'in hastalıklı öznellik olarak gördüğü şeyden, yani bir taraftan yaşamaya can atarken bir taraftan doğal görünümleri Tanrı'nın hakikatının özü haline getiriyor oluşundan tiksiniyor oluşuna katılırsınız.

İki kere doğan karakterin psikolojik temeli, öznenin tabii mizacındaki belirli bir uyumsuzluk veya heterojenlik, eksik olarak birleşik bir ahlâki ve zihinsel oluşummuş gibi görünmektedir.

Alphonse Daudet "*Homo duplex, homo duplex!*" diye yazar. "Ağabeyim Henri'nin ölümünde, babam son derece dramatik şekilde 'Öldü, öldü!' diye ağlıyorken bunu ilk algıladığım zaman iki yaşındaydım. İlk benliğim ağlarken ikinci benliğim 'O ağlama ne kadar doğaldı, tiyatroda ne kadar iyi olurdu' diye düşünüyordu. O zaman on dört yaşındaydım. Bu korkunç ikilik bana çoğu zaman üzerine düşünecek bir şey vermiştir. Ah, bu korkunç ben; diğeri ayakta, hareket eder, yaşar, acı çeker, kendisini harekete geçirirken hep oturur. Hiçbir zaman kendinden geçiremediğim, gözyaşı döktüremediğim veya uyutamadığım bu ikinci ben. Ve nasıl olayların içini görüyor, nasıl da alay ediyor!"

Bazı insanlar daha başlangıçtan uyumlu ve dengeli olan bir dâhili tıynetle doğarlar. Dürtüleri birbirleriyle tutarlıdır; istekleri, zihinlerinin kılavuzluğunu sıkıntısız takip eder; tutkuları aşırı değildir ve hayatlarında peşlerini bırakmayan pek az pişmanlık vardır. Diğerlerinin tıyeti aksi yöndedir ve bu, yalnızca tuhaf veya saçma bir tutarsızlıkla sonuçlanacak kadar hafif olan bir şeyden sonuçları en aşırı derecede uygunsuz olabilecek bir uyumsuzluğa uzanan farklı derecelerdir. Daha masum heterojenlik türleri arasından Bayan Annie Besant'ın otobiyografisinde iyi bir örnek görüyorum.

Her daim zayıflık ve güçlülüğün tuhaf bir karışımı oldum ve zayıflığın bedelini ağır ödedim. Çocukken çekingenliğin eziyetlerini çekerdim ve eğer ayakkabımın bağcığı çözülecek olsa utançla herkesin gözünün talihsiz bağcıkta olduğunu hissederdim. Genç kızken yabancılardan kaçınır, istenmediğimi ve sevilmediğimi düşünürdüm. Bu yüzden beni fark etme nezaketini gösteren herkese karşı hevesli bir minnet içerisindeydim. Bir evin genç hanımı olarak kendi hizmetçilerimden korkardım ve hatalı kişiyi paylamanın acısını çekmektense özensiz işe göz yumardım. Kürsüde ruh noksanlığı olmaksızın ders verip münazara ederken, otelde zile basıp garsonun getirmesini sağlamak yerine istediğim şeyin olmasını tercih ederdim. Kürsüde önem verdiğim herhangi bir davanın savunmasında kavgacıyken evde tartışma veya onaylanmamaktan kaçınırdım ve toplum içinde iyi bir savaşıyken özelde kalbimde bir korkağım. Cesaretimi toplayıp görevimin beni paylamaya zorladığı bir astın hatasını bulmak için ne kadar sık mutsuz saatler geçirmişimdir, bir genç erkeği veya genç kadını işlerini kötü yapmakla suçladığımdan ezilip büzülürken yiğit kürsü savaşçısı rolü oynadığım için kendimle ne kadar sık alay etmişimdir. İncitici bir bakış veya kelime, bir salyangoz gibi kabuğuma çekilmeme neden olmuştur; kürsüde ise muhalefet sayesinde söyleyeceklerimi en iyi şekilde söylerim.

Bu miktarda tutarsızlık yalnızca yumuşak başlı zayıflık olarak görülecektir ama daha kuvvetli dereceden bir heterojenlik, öznenin hayatında yıkım yaratabilir. Şimdi bir eğilim, sonra başka bir eğilim baskın gelirken var oluşları bir dizi iniş çıkıştan başka bir şey olmayan insanlar vardır. Ruhları tenleriyle savaş halindedir, çelişkiyi arzularlar, en temkinli planları tutarsız dürtülerle bölünür ve hayatları uzun bir pişmanlık ile kabahat ve hataları düzeltme gayretinin yarattığı dramdan ibarettir.

Heterojen kişiliğin nedeni ne olursa olsun psikopatik mizaçta bunun uç örneklerini buluruz. Bu mizaçla ilgili bütün yazarlar tanımlarında iç heterojenliği baskın kılmıştır. Hakikaten de sıklıkla bir insana mizaç isnat etmemizi sağlayan yalnızca bu özelliiktir. Bir *dégénéré supérieur* basitçe çoğu yönden hassastır; manevi hanesini düzen içinde ve sabanını düz tutmada olağandan daha fazla zorluk çeker çünkü duyguları ve dürtüleri fazla keskindir ve birbirlerinden çok farklıdır. Etraflıca belirgin oldukları zaman psikopatik mizacı kuşatan kişinin peşini bırakmayan ve ısrarcı düşüncelerde, mantıkdışı dürtülerde, dehşet verici şüphe, korku ve yasaklarda heterojen kişiliğin üstün örneklerini buluruz. Bunyan'ın, zihninde yüzlerce defa dönen "İsa'yı şunun için sat, bunun için sat, sat onu, sat onu" kelimeleriyle bir takıntısı vardı, ta ki bir gün nefessiz bir şekilde "Satmayacağım, satmayacağım" diye sertçe cevap verene, "İstiyorsa bırakın" diyene dek. Savaşta bu kayıp onu bir seneden uzun bir süre boyunca çaresizlik içinde bıraktı. Azizlerin hayatları her zaman doğrudan Şeytan'ın işi olarak görülen bu türden dine hakaret içerikli takıntılarla doludur.

Aziz Augustine'in örneği, uyumsuz kişiliğin klasik bir örneğidir. Kendisinin Kartaca'da yarı pagan, yarı Hıristiyan şekilde büyütüldüğünü, Roma ve Milano'ya göç ettiğini, Maniheizm'i benimsemesini ve ardından gelen şüpheciliğini, hayatta yorulmak bilmeksizin hakikat ve saflık

aradığını ve nihayet göğsündeki iki ruhun mücadelesiyle dikkati dağılmış; tanıdığı ve adlarını bildiği çok sayıda kişi kösnüllüğün zincirlerini kırıp kendilerini iffet ve daha yüksek amaçlı bir hayata adanmışken kendi irade zayıflığından utanmış şekilde bahçede bir sesin ona “*Sume, lege*” [Al ve oku] dediğini ve kendisinin İncil’i rastgele açıp “namussuzluk ve amaçsızlık içinde değil” metnini gördüğünü ve bunun doğrudan ona yollanmış gibi göründüğünü, içindeki fırtınayı sonsuza dek dindirdiğini hepiniz hatırlarsınız. Augustine’in psikolojik yaratıcılığı, hiçbir zaman aşılmamış bir bölünmüş benliğe sahip olmanın sıkıntısının bir özetini sunar.

Sahip olmaya başladığım yeni irade, uzun süreli müsahahanın güçlendirdiği diğer iradeden henüz daha güçlü değildi. Böylece bu iki irade -biri eski diğeri yeni, biri bedeni diğeri ruhani- birbiriyle çarpıştı ve ruhumu rahatsız etti. Okuduğum “Ten Ruh’a, Ruh da tene aykırı olanı arzular” cümlesini kendi deneyimimle anladım. İki iradede de hakikaten ben vardım ama kendimde onayladığımda, kendimde onaylamadığımdan daha çok kendimdim. Fakat alışkanlık benim üzerimde o kadar sert bir hâkimiyeti benim aracılığımla elde edebildi çünkü istemediğim yere isteyerek gelmiştim. Hâlâ yeryüzüne bağlı kalarak reddettim, Oh Tanrım, senin yanında savaşmayı; onlar tarafından tuzığa düşürülmekten korktuğum kadar bütün bağlarımdan özgürleşmekten de korkuyordum.

Dolayısıyla aracılıklarıyla senin üzerine kafa yorduğum düşünceler, uyanmak isteyen ama uykunun galip gelmesiyle kısa süre sonra yeniden uykuya dalan birinin çabaları gibiydi. Uzuvarına ağır uyku çöken bir insan genelde onu üzerinden silkeleyemez; onaylamasa dahi uykuyu güçlendirir; bu durumda bile kendi şehvetlerime boyun eğmektense senin sevgine teslim olmanın daha iyi olduğundan emindim ama yine de önceki yol beni ikna etse de ikincisi bana zevk verdi ve ellerimi bağladı. İçimde senin “Uyan, ey uyuyan” çağrısına yanıt verecek hiçbir şey yoktu; yalnızca ağır, uyuşuk “Şimdilik;

evet, şimdilik; biraz bekle” kelimeleri vardı. Ama “şimdilik”te “şimdi” yoktu ve “biraz” uzadı. Zira beni çok erkenden duyacağından ve tükendiğini görmektense doyunluğa ulaştırmak istediğim şehvet hastalığımı birdenbire iyileştirmenden korkuyordum. Sözden kamçılarla ruhumu nasıl da cezalandırdım... Yine de tekrar büzüldü; sunacak bir mazereti olmasa da reddetti. Kendi kendime şöyle dedim: “Gel, olup bitsin artık” ve bunu söylediğim anda kesin karar noktasındaydım. Yaptım ama yapmadım. Ve bir çaba daha gösterdim ve neredeyse başarılı da oldum ama yine de ölümüne ölmek ve yaşam için yaşamaktan tereddüt ederek ona ulaşamadım, onu kavrayamadım ve çok alışık olduğum kötülük, beni denemediğim daha iyi hayattan daha sıkı kavradı.

Daha yüksek arzuların kabuğu kırmasını ve hayata tam olarak müdahil olmasını; daha aşağı eğilimleri sonsuza dek teskin etmesini sağlayan o son keskinliğe, o patlayıcı yoğunluk dokunuşuna, (psikologların jargonunu kullanmak gerekirse) o dinamojen niteliğe sahip olmadığı o bölünmüş iradenin daha mükemmel bir tanımı olamaz.

6. Bireylerin ve Halkların Kişiliği¹⁷

Benim görüşüme göre kişilik yalnızca düşünce ve eylemi kontrol eden birleştirici ve yönlendirici bir ilke değil, aynı zamanda bireylerin kendileri gibi bireylerle olan ilişkisini tanımlayan bir ilkedir. Kişilik kavramı, dürtülerin dâhili birliği ve koordinasyonunun yanı sıra bireyin harici dürtülerini düzenleme şeklinde belirlenen, dış dünyaya yönelik kesin bir tavır da içinde barındırır.

Bu tanımda, kişiliğin nesnel yanı, öznel olanın üzerindeymiş gibi vurgulanır. Psikolojik meselelerde öznel tanımlarla yetinmememiz gerekir. Zihinsel yaşam yalnızca öznel deneyimlerin toplamı değildir, aynı zamanda kendi-

¹⁷ V. M. Bekhterev (W. v. Bechterew), *Die Persönlichkeit und die Bedingungen ihrer Entwicklung und Gesundheit* [Kişilik ve Gelişim ile Sağlık Sorunları] (J. F. Bergmann, 1906.), ss. 3-5'ten tercüme edilmiştir.

sini değişmez olarak belirli bir nesnel ifadeler dizisinde de gösterir. Bu nesnel ifadeler, kişiliğin harici toplumsal çevresine yaptığı katkılardır. Dahası, yalnızca bu nesnel kişilik ifadeleri dış gözleme açıktır ve yalnızca onların nesnel değeri vardır.

Ribot'ya göre gerçek kişilik, en yüksek seviyeden beyinde temsil edilen bir organizmadır. Beyin bütün geçmişimiz ile geleceğimizin bütün olasılıklarını kapsar. Faal ve pasif bütün hususiyetleri, bütün antipatileri, dehaları, yetenekleri, aptallıkları, erdemleri ve kötülükleri, atalet ve enerjisiyle bireysel karakter, beyinde önceden belirlenmiştir. Nesnel bakış açısından kişilik, bütün orijinal karakterleriyle psişik bireydir; sosyal *milieu*'söyle [evre] serbest çağrışım içinde olan bir birey. Ne zihinsel yetenek, ne yaratıcı enerji ne de irade dediğimiz şey kendi başlarına kişiliği meydana getirmez. Objektif bakış açısından insan kişiliğini, bir kimseyi diğerinden ayıran ve onun pozitif bireyselliğini belirleyen özellikler dâhil olmak üzere fiziksel tellilerin bütününden daha az bir şeyin meydana getirdiği söylenemez.

Farklı kültürel seviyelerdeki kişilerin entelektüel ufku farklılık gösterir ama hiç kimse bu nedenle (entelektüel astlık nedeniyle) evresi karşısında bir birey olarak doğruluğunu kaybetmemesi ve kendi kendine karar veren bir kişi olmayı sürdürmesi halinde, bir insan olarak tanınma hakkını kaybetmez. İnsanı tamamen kişilikdışı kılan, bu kendi kendine karar verme bireyselliğinin yitirilmesidir. Bireysel doğallık kuvvetsizce ortaya koyulduğunda tam tanımlanmamış veya "pasif" bir kişilikten bahsedebiliriz. Kısacası nesnel bakış açısından kişilik, zgn bir doğası ve etrafındaki toplumsal dünyada kesin bir statüsü olan, kendi kararlarını kendisi alan bireydir.

şimdi, bu tanıma dayanarak kişiliğin toplumsal ve kamusal hayattaki önemini belirtmek istersek, kişiliğin, her türlü sosyal kurumun, hareketlerin ve koşulların, kısacası sosyal hayatın bütün fenomenlerinin yaslandığı temel ol-

duđu ortaya çıkar. Bizim çađımızdaki insanlar artık Altın ađ'dakiler gibi kendini ifade edemeyen kitleler deđildir. Műşterek çıkarlarla, kısmen ırksal kűkenle ve bazı temel ruhsal űzellikler benzerliđine dayalı olarak birbirine bađlı olan az çok aktif kişilikler bűtűnűdűrler. Halk, belirli etnik ve psikolojik karakteristiklere sahip olan, műşterek siyasi amaçlar ve siyasi geleneklerce harekete geçirilen bir tűr kolektif kişiliktir. Halkların ilerlemesi, medeniyetleri ve kűltűrleri dođal olarak onları meydana getiren kişiliklerin ilerlemesi tarafından belirlenir. İnsanın boyunduruk altında olma durumundan űzgűrleşmesinden beri halkların ve toplulukların yaşamları, topluluđun her bir mensubunun herkesin amacını temsil eden műşterek refaha aktif katılımına bađlı olmuştur. Kendi kendini belirleyen psişik bir birey olarak gűrűlen kişilik, kendisini tarihsel olayların genel ilerleyişinde; bir halk, kişilik haklarının verilmediđi boyunduruk altında olma durumundan ne kadar uzaklaşmışsa o kadar daha enerjik şekilde ortaya koyar.

Her faaliyet alanında daha gelişmiş kişilik "yeni bir çığır açar". Boyunduruk altında doğan pasif kişilik yalnızca taklit etmeye ve tekrarlamaya eğilimlidir. Modern devletlerin varoluğu ham fiziki kuvvet ve onun kişileştirilmiş temsillerinden ziyade ulusu meydana getiren kişiliklerin ahlaki uyuşmasına bağlıdır.

Zamanın bařlangıcından beri sebat eden yalnızca ahlaki deđerler olmuştur. Kuvvet, devleti yalnızca geçici olarak ayakta tutabilir. Bir ulus ahlaki kuvvetleri gűrmezden gelir ve kurtuluđu silahların ham çarpışmasında ararsa kendi içinde kendi yıkımının tohumlarını barındırıyor demektir. Dűnyada ahlaki temeli sarsılmış bir devletin bekasını sađlayacak kadar gűclű bir ordu yoktur. Zira ordunun gűcű, maneviyatına bađlıdır.

Kişiliđin halkların tarihsel yařantısındaki űnemi, sosyal koşulların sosyal hayatın hareketini hızlandırdıđı dűnemlerde kendini gűsterir. Diđer bűtűn kuvvetler gibi kişilik de azami noktasına direnişle karřılaştıđında, çatışma ve

rekabette, savaşta ulaşır; ulusların, bilhassa da doğal felaket ve dışarıdan düşmanların söz konusu olduğu dönemlerde, sanayi ve kültürdeki dostane rekabetinin değerli olmasının sebebi budur. Bireysel gelişimin meyveleri sosyal değerlerin müşterek kaynağına katkıda bulunduğundan, diğer şeyler sabit kalmak koşuluyla en gelişmiş ve aktif kişiliklere sahip olan topluluklar ve halkların medeniyetin zenginleşmesine en çok katkıyı sağladıkları açıktır. Ulusların barışçıl rekabetinin ve başarılarının, onları meydana getiren kişiliklerin gelişimine bağlı olduğunu göstermek gerekli görünmemektedir. Eğer bir ulusu meydana getiren bireyler ve diğer sosyal birimler zayıfsa, bu ulus kendisini, daha gelişmiş kişiliklerin oluşturduğu bir diğer ulusa karşı koruyamayacaktır.

D. BİYOLOJİK VE SOSYAL KALITIM

1. Doğa ile Çevre¹⁸

Modifikasyonların aktarılabilirliğine dair bilimsel konunun ancak aktif kuşkuculuk tutumu olması gerektiğini gördük. Kesinliği destekleyen ikna edici bir delil olmadığı gibi, olumsuz bir sonuca ulaşmak da güçlü bir varsayımdır. Modifikasyon, “çevre”de meydana gelen bir değişim nedeniyle bireyde meydana gelen kesin değişimdir. Bu türden herhangi bir bireysel kazanım veya kaybın bu şekilde veya herhangi bir temsilî seviyede aktarılabilmesine dair kesin bir kanıt yoktur. Bu, bizim “çevre”nin önemine ilişkin değerlendirmemizi nasıl etkiler? Bilimsel yanıt olduğuna inandığımız kuşkucu veya olumsuz yanıt bizim eğitim, fiziksel kültür, işlevin iyileştirilmesi, çevrenin ıslahı vs. ile ilişkin pratiğimizi nasıl etkilemelidir? Söylediklerimize dair tatbikî bir vurgu yapalım.

¹⁸ J. Arthur Thomson, *Heredity* [Kalıtım] (G. P. Putnam's Sons, 1908), ss. 244-49'dan alınmıştır.

a) Kendisini gelişimiyle gerçekleştiren her kalıtın uygun bir çevreye ihtiyaç duyar. Çevre, kalıtımın tam ifadesi için gereken özgürleştirici uyaranları temin eder. Bir insanın karakteri ve fiziği "doğa" ile "çevre"nin fonksiyonudur. Bilgelerin eski mesellerinin dilinde, verilenin takas edilmesi gerekir. Bir erkek çocuğu gerçekten ebeveyninin kopyası olabilir ama kendisini ne derece gösterdiği "çevre"ye bağlıdır. Çevre koşulları, kalıtımın ifadesinin tam mı yoksa kısmi mi olacağını belirler. (Kalıtımsal) bir ferdiyetin kuvvetinin kendisini adeta uygunsuz çevre karşısında ifade edecek türden olabileceğini söylemeye pek gerek yoktur. Tarih bunun örnekleriyle doludur. Goethe'nin dediği gibi, "İnsan her daim imkânsızı başarmaktadır." Corot, başarılı bir kadın şapkacısı ve zengin bir tüccarın oğluydu; doğa üzerine eğitim almak için buradan ayrıldığında otuz yaşındaydı.

b) Modifikasyonlar oldukları gibi veya temsili bir derecede aktarılıyor gibi görünmeseler de bunların veya ikincil sonuçlarının bazı durumlarda zürriyeti etkileyebileceğine şüphe yoktur. Bilhassa doğumdan önce anne ile doğmamış yavru arasında uzatmalı (*placental*) bir bağlantının olduğu memelilerde durum böyledir. Bu türden durumlarda zürriyet bir süre boyunca annenin bedeninin âdeti bir parçasıdır ve bu nedenle modifikasyonlardan -yani iyi veya kötü beslenme koşullarından- etkilenmeye açıktır. Diğer durumlarda da alkol veya diğer türden zehirlenmelerin sonuçları gibi esasen beslenmeye dair ebeveynsel modifikasyonların üreme hücresini ve dolayısıyla zürriyeti etkilemesi olasıdır. Bir hastalık bedeni toksinler ve atık maddelerle işba edebilir ve bunlar da zararlı tohum varyasyonlarına neden olabilir.

c) Değişen "çevre" nedeniyle ortaya çıkan modifikasyonlar aktarılabilir gibi görünmeseler de her kuşak üzerinde yeniden tesir edebilirler. Dolayısıyla "çevre" bizim gözümüzde daha az değil daha çok önemli hale gelir.

Amerikalı bir yazar tuhaf ve acınası bir şekilde "Bü-

yükbabamın çevresi benim kalıtımım değil mi?” diye soruyor. Eh, eğer değilse “büyükbabanın çevresi”nde tedrici evrimi mümkün kılan o faktörleri kendimiz ve çocuklarımız için sağlama alalım ve başka yöne meyleden faktörlerden sakıyalım.

Değişen çevre nedeniyle ortaya çıkan modifikasyonlar zürriyete istilzam edilmiş değil midir? Belki de böylesi daha iyidir, zira yetiştirmede henüz acemiyiz! Dahası, aktarılamazlık iki türlü etki eder: Şayet bireysel modifikasyon kazanımları aktarılmıyorsa, o halde aynısı kayıplar için de geçerlidir. “Doğa” -yani tohumsal tıynet- kuşaktan kuşağa aktarılan her şey, bireysel vurgunculuk olmaksızın toplam sermaye ise o halde en azından medeniyetimizi biçimsizleştiren çok sayıdaki zararlı işlev ve çevrenin düşüncesiyle ortaya çıkan yersiz karamsarlıktan kurtulmuşuz demektir. Edinilmiş çoğu zararlı karakter etrafımızı sarmış gibidir ama aktarılabilir değillerse, kalıcı olmaları gerekmez.

“Karakter”in gelişimi büyük oranda ilk yetiştirme, eğitim ve genel olarak etraftaki etkilere bağlıdır ama bireyin bunlara nasıl yanıt verdiğinin büyük oranda kalıtımına bağlı olması gerekir. Birey hakikaten kendi karakterini kendisi meydana getirir ama bunu (kalıtımsal olarak belirlenmiş) yapısının etrafındaki etkilere müzmin adaptasyonu ile yapar. Çevre ahlâki kalıtımın ifadesi için uyaran temin eder ve kalıtımın kendisini hangi noktaya kadar ifade edebileceği çevreyle kısıtlanmıştır; çevrenin sonucu olarak mevcut uyaranlar elbette üzerinde işleyiş gösterdiği kalıtımsal olarak belirlenmiş doğa tarafından koşullanır. Mutat hissetme, düşünme ve hareket etme usullerinin bir sonucu olduğundan karakterden kalıtımsal olarak bahsedilemeyeceği ama bedensel karakterin de hayati deneyime bağlı bir ürün olduğunda ısrar edilebilir. Bazı çocukların “doğuştan iyi” veya “doğuştan kötü” olduklarını inkâr etmek, bize bazı çocukların güçlü bazılarının zayıf, bazılarının enerjik bazılarının “yorgun” veya “yaşlı” doğduklarını inkâr etmek kadar boş geliyor. Mizacın görünürde ka-

litımsal iyiliği veya kötülüğünün hangi noktaya kadar annenin doğumdan hem önce hem sonraki yetiştirme etkilerine bağlı olduğunu kestirmek zor olabilir. Annenin yetiştirme etkisinden son derece ayrı olarak iyi mizaç, güçlü sempati, iyi huyluluk ve iyi niyetliliğe dair hakiki bir kalıtım olduğuna yönelik fikrimizde haklı mı haksız mı olduğumuzu okuyucunun deneyimi ve gözlemine bırakmamız gerekir. Gerçekten organik olan karakterin çevre etkileri nedeniyle yarı gizlenmiş veya âdet ve gelenek şeklindeki harici miras tarafından baskılanmış olabileceği şeklindeki diğer zorluklar daha az enteresan görünmektedir çünkü edinilmiş bir diğerkâmlığın bencilliği, hırsızlar arasındaki onur kadar tanındıktır.

İyilik veya kötülük eğilimlerinin, bireysel hayatın içinde başladığı protoplazmik birimde içkin oluşunu tasavvur edemeyişimizin zorluğundan çekinmek faydasızdır. Her ne kadar durumun doğası gereği eğitim, örnek, çevre ve bunun gibi unsurların etkileri burada yapısal nitelikler bakımından daha nüfuzlu olsa da ahlâki karakterin ilk adımlarının bir dereceye kadar aktarılabilir oldukları gerçeği su götürmez. Niteliğin değişebilirliği hepimize umut veren bir hakikat olsa da dişi domuzun kulağından ipek çanta yapamayız. Bunu açıklayamayız ama karakterin hammaddesinin aktarımı bir hakikattir ve Sör Thomas Browne’la birlikte tekrar etmemiz gerekir: “Atina’da doğduğun için değil, çok sayıda farklı referans arasında doğduğun için kendini kutsa; ana baban dürüst olduğu; alçakgönüllülük, tevazu ve dürüstlük aynı yumurtada oldukları ve seninle birlikte dünyaya geldikleri için bir elini göklere kaldır.”

2. Orijinal Doğanın Kalıtımı¹⁹

Kalıtım ilkeleri (şu şekilde yinelenebilir):

¹⁹ C. B. Davenport, “The Method of Evolution” [Evrin Yöntemi], Castle Coulter, Davenport, East ve Tower, *Heredity and Eugenics* [Kalıtım ve Öjenik] (The University of Chicago Press), ss. 269-87’den uyarlanmıştır.

Öncelikle birim-karakter ilkesinin faydalı olduğunu görürüz. Bu ilkeye göre karakterler büyük oranda birbirlerinden bağımsız olarak kalıt alınırlar ve her özellik bir birim olarak kalıt alınır veya bu şekilde kalıt alınan karakterlere bölünebilir.

Daha sonra karakterlerin kendi başlarına kalıt alınmadıklarının teslim edilmesi gerekir. Kesin olarak oğlum benim burnuma sahip değil çünkü burun hâlâ bende; aktarılan şey, onun burnunun şeklini belirleyen bir şeydir ve buna da kısaca "belirleyici" denir. Dolayısıyla ikinci ilke, birim-karakterlerin, üreme hücrelerindeki belirleyiciler vasıtasıyla kalıt alındığıdır.

Ve son olarak ebeveynden çocuğu bir kalıtım olmadığı, ebeveyn ve çocuğun aynı irsiyet plazmasından türedikleri için birbirlerine benzedikleri, onların aynı tahtanın kıymıkları oldukları ve oğlun, babasının bir diğer anneden yan kardeşi olduğu kabul edilir.

Bu üç ilke, bugün bildiğimiz şekliyle kalıtımın üç temel taşı; her biri genetik kalıtımda bir belirleyiciden türeyen bağımsız birim-karakterlerin ilkeleridir.

İnsanoğlunda kalıtımın bilinen gerçeklikleri bu ilkelerle ne derecede uyumludur? Bütün insan özelliklerinin bu ilkelerle uyumlu olarak kalıt alındığına şüphe yoktur ama bu alandaki bilgi yavaş ilerleme göstermektedir.

İlk örnek olarak insanın göz rengini ele alabilirim. İris, içinde mavi rengi veren asılı partiküllerin olduğu bir lif iskelesinden oluşur. İlâveten, çoğu gözde miktarı az olabilen ve göz bebeği etrafında toplanan veya irisin tamamını kaplayıp onu tamamen kahverengi yapan kahverengi pigment oluşur. O halde, görüldüğü üzere kahverengi iris, maviye ilave bir şeylerce meydana getirilir. Ve kahverengi pigment belirleyicisine bağlı olarak kahverengi iristen *pozitif* nitelik; kahverengi belirleyicisinin noksanlığına bağlı olarak maviden *negatif* nitelik olarak bahsedilebilir.

Şimdi, ebeveynin ikisinin de gözleri kahverengiyse ve kahverengi gözlü atalardan geliyorsa o halde üreme

hücrelerinin tamamının kahverengi iris pigmentasyonu belirleyicisine sahip olması muhtemeldir. Dolayısıyla ikisi de belirleyiciyi taşıyan bu üreme hücreleri bir araya geldiklerinde döl, hanenin her iki tarafından da belirleyiciyi alacaktır; bunun bir sonucu olarak belirleyiciler vücutlarında çifttir ve ortaya çıkan iris pigmentasyonunun *dubleks* olduğu söylenebilir. Bir nitelik, bir bireyde *dubleks* olduğu zaman bunun anlamı üreme hücrelerinin o bireyin bedeninde olgunlaştığında her birinde bir belirleyici olduğudur. Dolayısıyla birey, o özelliğini eksilmemiş yoğunlukta aktarmaya muktedirdir.

Bir ebeveynin mavi gözleri varsa bu, onu meydana getiren birleşmiş üreme hücrelerinin ikisinde de iris pigmentasyonu belirleyicisi olmadığının delilidir; bunun bir sonucu olarak kahverengi iris pigmentasyonu bakımından böyle bir kimsenin *nullipleks* olduğu söylenebilir. Şimdi, böyle bir insan bütün üreme hücrelerinin belirleyiciye sahip olduğu, göz renginin *dubleks* olduğu biriyle evlenirse her çocuk hanenin yalnızca bir tarafından iris pigmentasyonu belirleyicisini alacaktır. Bu belirleyici elbette pigmentasyon ortaya çıkaracaktır ama bu pigmentasyon yalnızca tek bir belirleyici tarafından ortaya çıkarıldığından *simplekstir*. Bunun sonucu olarak pigmentasyon zayıf olma eğilimindedir. Pigment belirleyicileri hanenin bir tarafından gelen bir kişi üreme hücreleri meydana getirdiğinde yarısında belirleyici olacak, yarısında olmayacaktır. Böyle bir kimse üreme hücrelerinin tamamı iris pigmentasyonu belirleyicisini içeren bir yol arkadaşıyla evlenirse çocukların hepsi elbette iris pigmentasyonunu alacak ama bu yarısında *dubleks*, diğer yarısında *simpleks* olacaktır. Ebeveynlerin ikisi de her birinde üreme hücrelerinin birleşmesinde üreme hücrelerinin yarısında belirleyicinin olup yarısında olmayacak şekilde *simpleks* ise ortaya çıkma ihtimali eşit olan dört olay vardır: (1) belirleyicinin olduğu bir yumurta, belirleyicinin olduğu bir spermle birleşir; (2) belirleyicinin olduğu bir yumurta, belirleyicinin olmadığı bir sperm-

le birleşir; (3) belirleyicinin olmadığı bir yumurta, belirleyicinin olduğu bir spermle birleşir; (4) belirleyicinin olmadığı bir yumurta, belirleyicinin olmadığı bir spermle birleşir. Dolayısıyla nitelik bir durumda dubleks, iki durumda simpleks ve bir durumda nulliplekstir; yani dördünden birinde kahverengi pigment olmayacaktır veya mavi gözlü olacaktır. Ebeveynlerden birinin üreme hücrelerinin belirleyiciye eşit oranda sahip olduğu ve olmadığı şekilde simpleks ve diğeri nullipleks ise o halde çocukların yarısının göz pigmenti simpleks, yarısının nullipleks olacaktır. Son olarak, eğer iki ebeveynin de göz pigmentasyonları nullipleks ise (yani mavi gözlülerse) o halde üreme hücrelerinin hiçbirinde belirleyici olmayacak ve çocukların hepsi nullipleks veya mavi gözlü olacaktır. Göz rengi kalıtımı, herhangi bir birim-karakterin kalıtım yöntemi için bir paradigma işlevi görür.

Şimdi insanın kahverengi göz rengiyle aynı kuralı izleyen, genetik aktarımdaki kesin bir belirleyici nedeniyle açıkça pozitif olan bazı fiziki özelliklerini ele alalım.

Saç rengini ortaya çıkaran, kitle halinde siyah gözüken altın-kahverengi bir pigment veya kırmızı bir pigmenttir. Daha açık renkler, bazı pigment granüllerinin noksanlığı bakımından daha koyu olanlardan ayrılır. İki ebeveyn de saçta büyük oranda pigment granülleri üretme kapasitesine sahip değilse o halde çocuklar da bu kapasiteye sahip olamaz, yani lepiska saçlı iki ebeveynin yalnızca lepiska saçlı çocukları olacaktır. Fakat koyu saçlı bir ebeveyn simpleks veya dubleks olabilir ve dolayısıyla böyle iki ebeveyn açık saçlı çocuklar meydana getirebilir ama ihtimal dörtte birden daha fazla değildir. Çocukların saç rengi genel olarak daha koyu saçlı ebeveynin saçından daha koyu değildir. Deri pigmenti de benzer bir kural izler. Deri pigmentinin sıradan kalıtım kuralına uyuyor oluşu modern çalışmaların sürprizlerinden biridir; zira genellikle karıştığı düşünülürdü. Deri renginin kalıtımı ırka bağlı değildir; iki sarışının asla kumral çocukları olmaz ama kumralların sarışın

çocukları olabilir. Uç durum, derilerinde, saçlarında ve irislerinde pigment olmayan albinolar örneğidir. İki albinonun yalnızca albino çocukları olur ama albinolar pigmentli iki ebeveynden gelebilir.

Benzer şekilde, düz saçlı ebeveynde kıvrıkcık saçlılık yoktur ve iki düz saçlı ebeveynin yalnızca düz saçlı çocukları olur. Aynı zamanda uzun boylu ebeveynin yalnızca uzun boylu çocukları olur. *Kısa boyluluk* esastır; uzun boyluluk ise negatif özelliktir. Ayrıca iki ebeveynde de şişmanlık olmadığında (ince olduklarında) bütün çocuklarda da olmama eğilimindedir.

Şimdi, yukarıdaki ilkelerin onlar için de ne kadar geçerli olduklarını görmek için belirli patolojik veya anormal durumların kalıtımını göz önünde bulundurabiliriz. Anormal durum zaman zaman yeni bir özellik nedeniyle pozitifdir ama bazen de aksine normal durum pozitif olanıdır ve özelliğin nedeni bir kusurdur.

İşitme engelinin nedeni bir kusurdur ama kusurun doğası, farklı durumlarda değişim gösterir. İşitme engeli o kadar çeşitlidir ki akrabalık ilişkisi bulunmayan iki işitmeyen insanın sık sık duyabilen çocukları olabilir. Fakat işitme engelli ebeveyn kuzen ise, engelin aynı birim kusura bağlı olma ihtimali artar ve çocukların hepsi muhtemelen işitme engelli olacaktır.

Dr. Goddard ve diğerlerinin çalışmalarından iki ebeveynin de zihinsel engelli olması durumunda çocukların hepsinin de öyle olacağı sonucu çıkmaktadır; bu sonuç defalarca test edilmiştir. Fakat ebeveynden biri normalse ve normal atalara sahipse, çocukların hepsi normal olabilir. Öte yandan eğer normal kişide kusurlu üreme hücreleri varsa zihinsel engelli bir kadından olan çocuklarının yarısı kusurlu olacaktır.

Çoğu suçluda, özellikle de kişilere karşı suç işleyenlerde –zekâ geriliği birlikteliklerinde ortaya çıkmalarının gösterdiği gibi- zekâ geriliği vardır veya ebeveynleri böyledir. Akrabaların zihinsel durumu testi, hâkimlerin bir saldırı-

ganın suçluluğuna karar verirken uygulayabilecekleri bir test olabilir.

Yalnızca kusurlu zihinsel gelişim koşulu değil, sinir sistemi üzerinde strese karşı koyma becerisi de kalıt alınabilir. Dr. Rosanoff ve birlikte çalıştığı kişilerin çalışmaları, ebeveynin ikisinin de manik depresif bozukluk veya zamansız bunamadan mustarip olmaları halinde bütün çocukların de nöropatik olacaklarını; ayrıca ebeveyninden biri etkilenmiş ve zayıf bir soydan geliyorsa çocukların yarısının delirme eğiliminde olacaklarını ve bu türden sinirsel yıkımların ebeveynin ikisinin de sağlam soydan olmaları halinde asla ortaya çıkmadıklarını göstermiştir.

Son olarak, ailelerle yapılan bir araştırma o sinirsel kusura son derece benzeyen bir kalıtım yöntemi ortaya koyar. Şayet iki ebeveyn de renk sanatçısıysa veya yüksek dereceden ses kabiliyetleri varsa veya yüksek dereceden edebiyatçılarsa o halde çocuklarının hepsi yüksek dereceden olma eğilimindedir. Ebeveyninden birinin yüksek kabiliyeti var ve diğeri yüksek kabiliyetli atalara sahip olmakla birlikte düşük kabiliyetliyse o halde çocuklarının bir kısmı yüksek kabiliyetli, bir kısmı düşük kabiliyetli olacaktır. Yüksek kabiliyetin, zihinsel engellilik ve deliliğin kalıt alınması gibi bir belirleyicinin yokluğu nedeniyle kalıt alınması, olağanüstü bir sonuç gibi gözükmektedir. Bu durum bize şairi hatırlatıyor: "Büyük dehalar delilikle elbette müttefiktir." Bu ilişkiye dair kanıt, deha sahibi kişilerin genellikle yetenek ve deliliğin bir arada bulunduğunu gösteren şecereleridir. "Hayal gücünün kaçışları"na müsaade eden o kontrol noksanlığı zihinsel zayıflık veya kusurun karakteristik niteliği olan gelgeçlikle alakalı olamaz mı?

Zihinsel kusurun kalıt alınmasına dair bu çalışmalar, zihinsel olarak kusurlu kimselerden nasıl imtina edileceği sorusunu ortaya çıkarır. Bu büyük önemi haiz bir konudur çünkü bir yandan zihinsel kusurun toplumsal sorunlarımızın çoğunun temelinde yattığı yeni yeni fark edilmeye başlamıştır. Aşırı alkolizm genellikle içki isteğinin öz dene-

timinin noksan olduğu zihinsel teşekkülün bir sonucudur. Yoksulluk, dünyanın rekabetinde yoksul kimsenin tutu-
namamasına neden olan zihinsel kusurların bir sonucudur. İki cinsiyette de cinsel ahlâksızlık çoğunlukla sonuçların
farkına varamamak şeklinde, sebep ve sonucun kaçınıl-
mazlığını canlandıramama şeklinde belirli bir beceriksizli-
ğin bir sonucudur ki bunlara zaman zaman seks hipereste-
zisi ile öz denetim eksikliği eşlik eder. En kötü hallerinde
mücrimlik benzer şekilde ahlâki fikirleri idrak etme veya
onları özümseme eksikliği nedeniyle ortaya çıkar.

Bu kusurların kaynağının ne olduğunu bilmek istiyor-
sak bunun çok kadim olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bunlar muhtemelen maymunu atalarımızdan türemiştir
ki onlarda *normal* özelliklerdi. İnsanda, daha yüksek dere-
cede gelişmiş medenileşmiş kimselerin karakteristik niteli-
ği olan ket vurma özelliklerini henüz edinmemiş bir yön
ortaya çıkar. Bunun kanıtı, ne kadar geriye gidersek gide-
lim kusurlu kalıtımın kara izini hâlâ görüyor oluşumuz-
dur.

Şimdi kusurların kalıtımı yasalarının öjenik tatbiki so-
rusunu yanıtlamamız gerekiyor. Öncelikle, bir belirleyici-
nin noksanlığı nedeniyle ortaya çıkan özelliklerin karakte-
ristik niteliğinin, kuzen evliliklerinin bol olduğu durum-
larda sıklıkla ortaya çıktıkları için, özellikle ebeveyn nor-
mal olduğunda şeceredeki olağan seyreklikleri olduğu be-
lirtilebilir. Çünkü kuzenler kendileri normal olsalar da ge-
netik aktarımda aynı kusurları taşıma eğilimindedir; aynı
soya ait veya aynı kusuru ihtiva eden soylara ait iki nor-
mal ebeveyn bazı (yaklaşık yüzde 25) kusurlu çocuğa sa-
hipken etkilenmiş iki ebeveynin münhasıran normal ço-
cukları olduğu için. Fakat saf bir normalle evlenmiş kusur-
lunun kusurlu zürriyeti olmayacaktır.

O halde açık öjenik yasa şudur: Anormaller, kusurdan
bir iz olmaksızın normallerle evlensin ve onların normal
zürriyeti güçlü soylarla evlensin; böylece kusur bir daha
asla ortaya çıkmaz. Kusurlu soydan normaller, normal ata-

ları olan normallerle evlenebilir ama akraba evliliğinden bilhassa imtina etmeleri gerekir.

Sosyolojik sonuç şudur: Zekâ geriliği olanların, ayyaşların, yoksulların, cinsel suçluların ve suç eğilimlilerin kendileri gibi olanlarla veya kuzenleriyle veya nöropatik soydan herhangi biriyle evlenmesi önlensin. Tatbikî olarak bu türden insanları, bir kuşağın üreme dönemi boyunca ayrı tutmak iyi olabilir. Bu durumda kusurluların mahsulü neredeyse sıfıra indirgenecektir.

3. Edinilmiş Doğanın Kalıtımı: Gelenek²⁰

Sosyal evrimde, organik evrimde kalıtıma tekabül eden faktör gelenektir ve aktarım unsuru, genetikten ziyade çeşitli “duyuları” vasıtasıyla sinir sistemidir. Aktarım organları cinsiyet organları değil; göz, kulak, dil ve benzerleridir. Gelenek terimi -varyasyon ve seçilim gibi- geniş anlamıyla alınmıştır. Doğada varyasyon dölün ebeveynden ve birbirinden farklılaşmasına neden olur; âdetlerde varyasyon ise bir döneme (veya yere) ait olanların kendilerinden önce gelenlerden ve bir dereceye kadar kendi aralarında farklılaşmalarına neden olur. Değişimin temelindeki hayati hakikattir. Doğada kalıtım zürriyetin mevcut türe benzemesine veya onun tekrar etmesine neden olur; sosyal evrimde kalıtım bir dönemin âdetlerinin önceki dönemin âdetlerini tekrarlamasına neden olur. Her biri sıkı birer muhafızdır. Varyasyon zenginlik; kalıtım ve gelenek ise türün muhafaza edilmesi demektir. Kalıtım veya gelenek kuvveti olmasaydı doğal veya sosyal türlerin bir sistemi veya sınıflandırması olamazdı; makul olan tek şey varsayım olurdu, zira bir soy kuramına dair bir temel olamazdı. Varyasyon olmasaydı doğanın tamamı ve insani kurumların hepsi, çöldeki kum taneleri gibi tekdüzelik gösterirdi. Şu veya bu doğrultuda kuşaklar boyunca uzanarak kalıtım

²⁰ Albert G. Keller, *Social Evolution* [Sosyal Evrim] (The Macmillan Co., 1915. İzinle yeniden basılmıştır.), ss. 212-15'ten alınmıştır.

ve gelenek, mükerrer seçim yoluyla sırasıyla organik veya toplumsal varyasyonların birikmesini mümkün kılar. Kısacası, organik âlemde kalıtımın genel etkileriyle ilgili söyleyebileceklerimizi, âdetler alanında gelenek için de söyleyebiliriz. Aktarımın bir durumda cinsiyet organları ve irsiyet plazmasıyla, diğerinde ise ses telleri, işitme sinirleri vs. yoluyla gerçekleşmesi, serbest bırakılan işlevlerdeki özsel kimlikle kıyaslandığında ufak öneme sahiptir.

Gelenek -bir anlamda ve eğer bu türden bir mukayese faydalıysa- kalıttan daha muhafazakârdır. Geleniğin muhteviyatında, genetik aktarımda olduğu gibi ikili bir terkip olsaydı mevcut olamayacak bir değişmezlik söz konusudur. Bu noktada, şimdiye dek başka bir açıdan baktığımız âdetlerin belirli hayati niteliklerini hatırlamamız gerekir. Gelenek, aktarılacak unsuru meydana getiren olarak her zaman âdetlere bel bağlar. Fakat âdetler, tatbiklerinde muvafakat tesis edildikten sonra, sosyal ve hakikaten bireysel refaha vesile oldukları şeklinde bir kanı içerir hale gelirler. Bu noktada tam anlamıyla âdetler olarak adlandırılmaya başlarlar. Grubun refah politikası haline gelirler ve gençler, daha yaşlı olanlara teamül ve törelerin belleği olarak bakarken bu âdetlerin etkisi altında büyütülür. Fakat kısa süre sonra daha yaşlı olanlar ölür ve zamanın düşünceleriyle uyumlu olarak yaşayanların kendilerine karşı sorumluluklarının olduğu ve iradelerini çatıştırmak istemedikleri daha yüksek kuvvetten varlıklar haline gelirler. Hayalet korkusunun müeyyidesi bu şekilde, grubun refah politikası olarak hâlihazırda kalıplaşmış bir nitelik kazanmış olan âdetlere yayılır. Bu şekilde daha yüksek dereceden "yeknesak, grup için evrensel, pozitif ve mecburi" olurlar. "Zaman geçtikçe giderek daha keyfi, pozitif ve mecburi bir hal alırlar. Kendilerine neden belirli durumlarda belirli şekilde hareket ettikleri sorulacak olsa yabancı halklar her zaman bunun nedeninin kendilerinin ve atalarının her zaman böyle yapmaları olduğunu söyleyeceklerdir." Dolayısıyla törelerin aktarımı en yüksek dereceden

muhafazakârlık ve en düşük dereceden değişim olasılığını kapsayan bir süreç haline gelir. Bu durum, toplumun yaşam koşullarına adaptasyonunu temsil eder; varyasyonların intikalinin hızı nedeniyle (etnosentrizm veya din gibi) evrimsel harekette belirli bir denge ve itidali korumak için yoğun derecede muhafaza edici bir kuvvete ihtiyaç varmış gibi gözüktür.

Törelerin aktarımı taklit veya telkin aracılığıyla gerçekleşir: İnisiyatif biri veya diğeri aracılığıyla sırasıyla alan veya veren tarafça alınır. Telkin en geniş anlamıyla eğitimi içinde barındırır fakat bu terim genellikle eğitimcinin (gence karşı) takındığı kesin -korumacı diyelim- tavra işaret ettiği için daha geniş ve daha renksiz adlandırma seçilmiştir. Kültürlenme -kültür veya medeniyet ister taklit ister telkin yoluyla alınmış olsun- grubun veya halkların bir diğerinden öğrenme sürecidir. Temas olması gerektiği için kültürlenme zaman zaman "bulaşma"ya isnat edilir.

4. Mizaç, Gelenek ve Milliyet²¹

Benim tasavvur ettiğim şekliyle Zencinin [eserin kaleme alındığı dönemde siyaseten doğru ifade olan "black" yerine bugün dile getirilmesini ayıpladığımız "Negro" kelimesi yaygın kabul görmektedir. Nitekim çalışma da genel olarak bugün açıkça "ırkçı" bulacağımız tespitler içermektedir --ç.n.] mizacı, fiziki teşekküllerce belirlenen ve biyolojik olarak aktarılan birkaç temel ama ayırt edici niteliğe dayanır. Bu nitelikler kendilerini dost canlısı, neşeli ve sosyal bir temayülde; öznel durumlar ve iç gözlem nesnelerinden ziyade harici, fiziki şeylere ilgi ve bağlılıkta; teşebbüs ve eylemden ziyade ifade temayülünde gösterir.

Bu mizacın tecellilerinde meydana gelmiş değişimler,

²¹ Robert E. Park, "Education in Its Relation to the Conflict and Fusion of Cultures" [Kültürlerin Çatışması ve Kaynaşmasıyla Olan İlişkisinde Eğitim] içinde, *Publications of the American Sociological Society*, XIII (1918), ss. 58-63.

yaşayan bütün canlıların karakteristik niteliği olan, değişen bir çevrede sebat etme ve kendini muhafaza etme şeklindeki fıtrî ve doğal bir güdü tarafından harekete geçirilmiştir. Bu türden değişimlerin yaşamak ve çevresini kendi mevcudiyetini ilerletmek ve tamamlamak gayretinde olan herhangi bir organizmada ortaya çıkması olasıdır.

Bunun sonucu, bu ırksal mizacın erişimin olduğu kitlesel kültürel malzemeden, varoluşunun belirli bir dönemindeki ihtiyaçlarını karşılayacak teknik, mekanik ve entelektüel araçları seçmiş olmasıdır. Kendisini, becerebildiği veya kullanmasına izin verilen yeni âdetler, alışkanlık ve kültürel formlarla donatmış ve zenginleştirmiştir. Dahası, bu görece harici şeylere değişen deneyimi ve değişmeyen ırksal bireyselliğinin gerektirdiği sağlam anlamlar yüklemiştir. Her yerde ve her zaman eylemden ziyade ifadeyle ilgilenmiştir; yeniden üretimi veya yeniden şekillendirilmesinden ziyade hayatın kendisine ilgi duymuştur. Doğal yaradılışı bakımından Zenci, ne Yahudi gibi entelektüel veya idealist, ne Batı Hintli gibi düşünceli içebakışçı ne de Anglosakson gibi bir öncü veya sınırların adamıdır. Öncelikle, hayatı hayat olduğu için seven bir sanatçıdır. Onun *metier*'si eylemden ziyade ifadedir. Tabiri caizse o, ırkların hanımefendisidir.

Zencinin yaradılışının talihlerini, Zencinin Amerika'daki hayatının harici olaylarında tecelli ettiği şekliyle gözden geçirmekle tahlilimiz, Zencinin bu ırksal karakterinin her durumda kendisini rüya-hayatın Freudcu analizinde isteğin rolü gibi gösterdiğini düşündürmektedir. Burada bulunduğu bireyin hatıraları gibi harici kültürel formlar, ırksal isteğin -yani Zenci yaradılışının- kendisini donattığı malzemeleri temin etmiştir. Bu formların beyaz adamdan Zenciye aktarılışlarının bir sonucu olarak üstlendikleri iç anlam, hissiyat, vurgu ve duygusal renk Zencinin kendisinininkiler olmuştur. Deneyimi ve bu ülkede biriktirdiği gelenek tarafından değiştirilmiş olan mizacını temsil etmişlerdir. Mizacı Afrikalıdır ama gelecek Amerikalıdır.

Zenci bilinen tanıdık nesneler, yerler ve kişilere olan doğal bağlılığı nedeniyle muhafazakârlık ile yerel ve kişisel sadakatlere önceden uyum sağlamışken, Yahudi'nin entelektüelliği nedeniyle doğuştan idealist, enternasyonalist, doktriner ve devrimci olduğu doğruysa -eğer bunlar doğruysa- o zaman eninde sonunda bunları tatbiki olarak hesaba katmamız gerekir. Zencinin yeknesak olarak kölelik boyunca efendisine sadakat eğilimi ile özgürlük boyunca Güneye ve bir bütün olarak ülkeye sadakat eğilimi gösterdiği kesindir. Son derece iç karartıcı koşullarda da sadakat tutumunu muhafaza etmiştir. Bir seferinde ırkının liderleri ve öğretmenlerinin en kalenderi olan Kelly Miller'ın topluluk içinde yaptığı bir konuşmada, Zencinin bu ülkede yaşadığı en büyük zorluklardan birinin vatansever olmasına izin verilmemesi nedeniyle yaşadığını söylediğini duymuştum.

Elbette bu öne sürülen ırksal niteliklerin hepsinin hem pozitif hem de negatif bir önemi vardır. Her bireyde olduğu gibi her ırk, erdemlerinin kıskacılarına sahiptir. Sözüm ona ırksal niteliklerin ne dereceye kadar gerçekten ırksal, yani biyolojik, ne dereceye kadar çevresel koşulların etkisi olduğu sorusu hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Tekrar ifade etmek gerekirse, bu çalışmanın savı (1) ilgi ve dikkatin dayanağı olan temel mizaç niteliklerinin seçici aracılıklar işlevi gördükleri ve bu şekliyle her ırkın kültürel çevrede hangi unsurları seçeceğini; daha geniş toplumsal teşekkülü hangi bölgede arayacağını ve uğraşısını bulacağını belirlediği; (2) öte yandan teknik, bilim, aksam, aletler, alışkanlıklar, disiplin ve medenileşmiş insanın birlikte yaşadığı ve çalıştığı bütün entelektüel ve mekanik aletlerin, grubun isteği olarak adlandırabileceğimiz şeyi meydana getiren önemli tutum ve değerlerin iç özüne görece harici kaldıklarıdır. Bu ırksal istek elbette büyük oranda sosyaldır; yani sosyal tecrübe tarafından değiştirilir ama son kertede ırksal olan bir irsi nitelikler kompleksine dayanır.

Birey, ikili bir kalıtıma sahiptir. Bir ırkın bir mensubu

olarak, ırkların karışması yoluyla bir biyolojik kalıtım aktarır. Öte yandan bir topluluğun veya toplumsal grubun bir mensubu olarak, iletişim yoluyla bir toplumsal kalıtım aktarır. Bir ırksal grubun bireylerine karakteristik niteliğini veren kalıtsal nitelikler kompleksi, ırksal mizacı meydana getirir. İletişim ve eğitimle aktarılan belirli alışkanlıklar, uyuşmalar, hisler, tutumlar ve idealler bir toplumsal gele-neği meydana getirir. Bu mizaç ve bu gelenek arasında - genel olarak teslim edildiği gibi- son derece yakın bir ilişki vardır. Benim varsayımım mizacın ilgi alanlarının temeli olduğu, bu şekliyle uzun vadede dikkatin genel gidişatını belirlediği ve bunun da nihayetinde birey örneğinde uğraşısını, ırksal grup örneğinde kültürünü belirlediği şeklin-dedir. Bu demek oluyor ki mizaç bireyin ve grubun nelere ilgi duyacağını; genel kültürden erişimleri olan hangi un-surları özümseyeceklerini; pedagojik olarak ifade etmek gerekirse ne öğreneceklerini belirler.

Aynı ırk ve dolayısıyla aynı mizaçtan kişilerin ilişkili oldukları durumlarda mizacî ilgi alanlarının birbirlerini pekiştirecekleri ve grubun mensuplarının dikkatlerinin tamamen ırksal mizaca tekabül eden belirli nesneler ve de-ğerlere odaklanacağı açıktır. Bir milliyet grubu, ırksal kalı-tımlar temelinde teşekkül edilmiş salt kültürel ve zamanla siyasal bir topluluk olmak kaydıyla ırksal nitelikler bu şe-kilde milliyetlerin temeli haline gelirler.

Öte yandan, ırk ayrımı kırıldığında ve bir ırksal grubun mensupları dağınık olduklarında tam tersi etki ortaya çı-kacaktır. Bu, ırksal niteliklerin büyük homojen topluluk-larda kendilerini olağanüstü şekilde ortaya koydukları şeklindeki sıklıkla yorum ve gözlem konusu olmuş fenomenleri açıklar. Bir ırkın kitlesel bir araya gelişi ile bir di-ğerinin benzer bir araya gelişi arasındaki tezat bilhassa çarpıcıdır. Bu koşullar altında, durum başka türlü olsaydı hiçbir şekilde farkına varılmayacak karakteristik ırk ve mi-zaç farklılıkları ortaya çıkar.

Bir grubun fiziki birliği, ebeveyn ve çocukların intika-

liyle devam ettirildiği zaman, içindeki temel tutumlar ve değerler dahil olmak üzere ırksal mizaç sağlam kalır. Fakat topluluk büyüdüğü ve göç ile uyum göstermeyle devam ettirildiğinde, ırkların birbiriyle karışmasının bir sonucu olarak, ırkın mizacını meydana getiren biyolojik olarak kalıt alınmış nitelikler kompleksi bozulur. Bu da âdet ve geleneklerde ve nihayetinde topluluğun kurumlarında değişim ortaya çıkarır. Fakat ırksal mizaçtaki modifikasyonlardan çıkan değişiklikler toplumsal geleneklerin harici formlarını yalnızca bir nebze değiştirecek fakat bunların içerik ve anlamını derinden değiştirmeleri muhtemel olacaktır. Elbette diğer faktörler, bireysel rekabet, sınıfların oluşumu ve özellikle iletişimin artması hep birlikte durumun tamamını daha da karmaşık hale getirir ve tecrit halinde işleyen ırksal faktörlerin ortaya çıkaracağı etkileri değiştirir.

III. DEĞERLENDİRME VE MESELELER

1. *Dinsel ve Siyasal Doktrinlerde İçkin Olan İnsan Doğası Anlayışları*

Sistematiik araştırması yakın tarihli olsa da insan doğasına ilişkin her daim belirli miktarda gözlem ve çok sayıda varsayım mevcut olmuştur. Hukuk, tarih, teoloji ve siyasete ilişkin ilk sistematiik incelemeler, insanın doğasına ilişkin az çok safça varsayımlardan hareket eder. Roma hukukunun sahası genişlerken tebaaya ilişkin ayırım *jus gentium* ile *jus naturae*, yani belirli bir halka mahsus yasalara karşılık her halkta müşterek olan ve insanın doğasından türeyen âdetler ve yasalar arasında yapılıyordu. Macauley, kendilerinden hareketle bir hükümet teorisi geliştirilebilecek “insan doğasının ilkeleri”nden bahseder. Tanrı’nın insanla ilişkisine yönelik mantıksal bir düşünce sistemi oluştururken teologlar, insan doğasının belirli kavramları temelinde hareket ederler. İlk günah, insanın doğuştan günahkâr oluşu, doğa insanı ile manevi insanın savaşı doktrinleri insanın düşüşü, iman sayesinde kurtuluş ve yeryüzünde hayatın deneme niteliği dogmalarında rol oynamıştır. Rousseau gibi toplumsal devrimciler, teologların insan doğasına ilişkin karamsar tutumuyla çarpıcı bir tezat içinde toplumsal kurumları doğaları gereği kötü olarak görmüş ve iyimser bir şekilde insanın doğası gereği iyi olduğuna güvenmişlerdir.

Bu incelemelerin hepsinde insan doğasına ilişkin varsayımlar ya peşin hükümler ya da hukuki, ahlâki, dinsel veya siyasal düşünce sistemine özgü deneyimlerden çıkan ussallaştırmalardır. Bunun bir sonucu olarak bu inceleme-

lerde insanlara atfedilen niteliklere ilişkin ayrıntılı bir tanımlama veya analiz yoktur ya da çok az analiz vardır. Kesinlikle doğasına ilişkin nesnel bir incelemeyle insan davranışına ilişkin bir anlamaya varma gayretine dair bir kanıt söz konusu değildir.

İnsan doğasına ilişkin tarihsel varsayımlar -ne kadar fantastik veya bilim dışı olurlarsa olsunlar- yine de grup eylemi üzerinde geniş kapsamlı bir etki ortaya koymuşlardır. Kurumlarda yalnızca kötüyü ve insan doğasında yalnızca iyiyi algılayan kuramcılar, toplumsal devrim dönemlerini haber verir. Öte yandan, insan doğasının güdülerine güvenmeyen "toplum muhafızları" gelenekler ve var olan toplumsal örgütlenme şekillerine bel bağlar. Komünistik topluluklar insan doğasına ilişkin belirli düşünceler temelinde örgütlenmiş ve onlara ilham veren bu inanışlar grubun mensuplarının davranışlarını denetlediği sürece hayatta kalmışlardır.

Filozoflar, Sokrates'in zamanından beri değişmez olarak ahlâki ve siyasal kuramlarını insan doğasına ilişkin bir tanım olmasa da bir kavramsallaştırma temelinde meşru kılmaya çalışmışlardır. İki klasikten bahsedecek olursak Aristoteles *Politika*'sında ve Hobbes *Leviathan*'ında insan doğasına ilişkin oldukça farklı yorumlamalar sunarlar. Aristoteles insanın diğerkâm niteliklerini vurgulamış, Hobbes egoist mizacının altını çizmiştir. İnsan davranışına ilişkin bu zıt anlayışlar sarıhtir ve her iki durumda da delillerle sunulur. Yine de bunları okuyanlar kısa süre içinde iki filozofun da anlayışlarını geliştirirken bir gaye veya gizli amaçtan yoksun olmadıklarının farkına varır. Bu tanımlar ortaya çıktıkları bağlamda değerlendirildiklerinde bir siyasi kuram için geliştirilmiş formüllerden ziyade bir insan doğası tahlilinin yan ürününü daha az andırırlar. Aristoteles ideal devleti tanımlıyordu; Hobbes ise mevcut toplumsal düzenin güvenliğiyle ilgileniyordu.

Yine de toplumsal ve siyasal filozofların yaptıkları katkı gerçektir. Yetersiz ve bilim dışı olsalar da insan davranışı-

na ilişkin tanımları en azından insan doğasını anlamanın, toplumsal yeniden örgütlenmenin bir önkoşulu olduğunun farkına varmışlardır. Felsefi kavramsallaştırmaların ve ideal inşaların kendilerinin toplumsal kuvvetler oldukları ve bu bakımdan sıklıkla yerleşik çıkarları temsil ediyor oluşları hem toplumsal hem fiziksel bilim için bir engel teşkil etmiştir.

Comte'un her bilimsel disiplinin, pozitif bilim karakterine sahip olmadan önce bir teolojik ve metafizik evreden geçmek zorunda olduğu düşüncesi, sosyoloji söz konusu olduğunda doğru görünmektedir. Machiavelli, olduğu şekliyle insan doğasını siyaset bilimin temeli olarak kabul etmeyi teklif ettiğinde zamanının ahlâki anlayışını, hatta bütün zamanların ahlâkçılarını şaşırtmıştı. Herbert Spencer "kurşundan içgüdülerden altından davranış" beklemenin yararsızlığında ısrarcıydı. Kendi döneminin ütopyacı toplumsal reformcularına, sonuçların istenenin tam tersi olduğu İngiltere'deki bir dizi refah önlemi göstermişti.

İnsan doğasına ilişkin bu peşin hükümlü kavramlar ve spekülasyonlara ilişkin negatif eleştiri, önyargısız gözlem ve mukayesenin yolunu açtı. Belirli modern eğilimler ve hareketler, insan davranışının objektif araştırmasına hız kazandırdı. Etnologlar, ilkel halkların davranışlarına ilişkin objektif betimlemeler topladılar. Psikolojide çocuğun incelenmesi ile insan ve hayvan davranışının karşılaştırmalı incelemesine ilgi duyulmaya başlandı. Histeri ve çoklu kişilik gibi belirli anormal davranış türleriyle meşgul olan psikiyatr, insan davranışını objektif olarak incelemek zorunda kaldı. Bunların hepsi, objektif ve önyargısız gözlemlerde temellenen bir insan doğası ve toplum biliminin önünü açtı.

2. Edebiyat ve İnsan Doğasının Bilimi

"İnsanın tam anlamıyla inceleyeceği şeyin insan oldu-

ğunun" ilk farkına varan ve bunu objektif olarak ilk yorumlayanlar şairlerdi. İnsan doğasının ve kişiliğinin şair ve sanatçı tarafından tanımlanması ve kıymetinin bilinmesi, psikolog ve sosyoloğun sistematik ve mütefekkir tahlilinden önce gerçekleşti. Dahası, son senelerde hem edebiyatı hem tarihi "bilimsel" kılmak için çok bilinçli bir gayret söz konusudur. *Main Currents in Nineteenth Century Literature* [Ondokuzuncu Yüzyıl Edebiyatında Ana Akımlar]'da Georg Brandes, "ilk olarak ve öncelikle edebiyat ve hayat arasındaki bağlantının izini sürme"yi kendisine görev edinir. Taine'in *History of English Literature* [İngiliz Edebiyatı Tarihi] eseri, edebi yapıtlarda aktarıldığı şekliyle İngiliz mizaç ve karakterini tasvir etmeye çalışır.

"Eylem" ve "olay örgüsünü" vurgulayan romana zıt olarak "*milieu*" [çevre] ve "karakteri" vurgulayan roman, insan doğası ve toplumun tahlili için bir edebi araçtır. Emile Zola *Deneyisel Roman* adlı denemesinde karakteristik bir yüreklilikle kurgu eserleri, insan doğasının bilimsel teşrihi ve açıklaması için araçlar olarak sunmuştur.

Romancı hem gözlemci ve hem deneycidir. İçindeki gözlemci gerçekleri gözlemlediği şekliyle sunar, hareket noktaları ortaya koyar, karakterlerin üzerine basacakları ve fenomenlerin gelişeceği sağlam zemini gösterir. Sonra deneyci ortaya çıkar ve bir deney ortaya koyar, yani gerçeklerin intikalinin, inceleme altında olan fenomenlerin gerektirdiği determinizmin gereklilikleri gibi olacağını göstermek için karakterlerini belirli bir hikâye içinde harekete geçirir. Romancı, gerçek arayışıyla yola çıkar. Örnek olarak Balzac'ın *Kuzen Bette* eserindeki "Baron Hulot" karakterini ele alacağım. Balzac'ın gözlemlediği genel hakikat, bir adamın şehvetli mizacının evinde, ailesinde ve toplumda ortaya çıkardığı yıkımlardır. Öznesini seçer seçmez bilinen gerçeklerden yolar çıkar daha sonra deneyini gerçekleştirir ve Hulot'yu bir dizi sınamaya tâbi kılp tutkusunun karmaşık aksamının nasıl çalıştığını göstermek için onu belirli ortamlara sokar. O halde burada yalnızca gözlem değil, aynı zamanda deney de olduğu açıktır çünkü

Balzac topladığı gerçeklerin fotoğrafını çekmekle tatmin olmaz; karakterlerini belirli durumlara yerleştirmede doğrudan müdahil olur ve bunda da ustadır. Sorun, böyle ortamlarda ve bu koşullar altında işleyen bir tutkunun bir bireyin ve toplumun bakış açısından ne ortaya çıkaracağını bilmektir ve deneysel bir roman -örneğin Kuzen Bette- yalnızca romancının halkın gözleri önünde gerçekleştirdiği deneyin raporudur. Esasen, işlemin tamamı doğadaki gerçekleri almak, bu gerçeklerin mekanizmasını incelemek, doğa kanunlarından sapmaksızın koşulların ve ortamların değişimi vasıtasıyla onlara göre hareket etmekten ibarettir. Nihayetinde hem bireysel hem toplumsal ilişkilerinde insana ilişkin bilgiye, ona dair bilimsel bilgiye sahip olursunuz.¹

Fakat deneysel roman için ne söylenirse söylensin, öncelikli amacı -tarihinki gibi- kıymet verme ve anlamadır, genelleştirme ve soyut formüller değil. “Her şeyi anlamak her şeyi affetmektir” sözünde ifade edilen iç görü ve sempati, insan dayanışmasının gizemli hissi bu kurgunun sunduklarıdır. Ve bunlar sosyoloğun göz ardı edemeyeceği malzemelerdir. Şimdiye kadar egosantrik kişiliğe dair George Meredith’in *The Egoist*’i kadar ikna edici bir otobiyografi veya biyografi yoktur. Cimri, toplumsal bir tiptir ama George Eliot’ın *Silas Marner*’ı kadar duygudaş ve ızanlı bir vaka incelemesi söz konusu değildir. Vaka incelemesi tekniği, toplum biliminde, başka hiçbir dalda kriminolojideki kadar gelişmemiştir; yine de Dostoyevski’nin *Suç ve Ceza*’daki katilin öz tahlili betimlemesi, kurgudaki benzer çalışmaların dışında kalan bütün mukayeselere üstün gelir. Fakat psikolojik veya sosyolojik olarak adlandırılan romanın işlevi, tekil olay veya durumu sunmasıyla sona erer; okuyucunun deneyimi bakımından çekiciliğinin sınanmasıyla tatmin olur. İnsan doğasının bilimsel incele-

¹ Emile Zola, *The Experimental Novel* Fransızcadan çeviren: Belle M. Sherman (New York, 1893), ss. 8-9 [Türkçesi; *Deneysel Roman*, Çev.: Kıymet Zeyrek, İstanbul: Sel Yayınları, 2017]

mesi ise bir adım daha ileri gider; genelleştirmeler arar. Tarih ve edebiyatın vaka incelemelerinden insan davranışının yasa ve ilkelerini çıkarır.

3. Orijinal Doğa Alanındaki Araştırmalar

Arkeoloji, etnoloji ve halkbilimde insan doğasının incelenmesi bakımından değerli malzemeler toplanmıştır. *Folkways* [Âdetler] kitabında William G. Sumner etnolojik veriler üzerinde çalışmış ve onları sosyolojik olarak kullanılabilir hale getirmiştir. İlkel halkların âdetlerinin sınıflandırılması ve mukayese edilmesi yoluyla kültürel farklılıkların insan doğasındaki temel farklılıklardan ziyade âdetlerin ve geleneklerin çevreye uyum sağlamasındaki farklılıklarda temellendiğini göstermiştir.

Araştırmanın konusu, insanda orijinal ve edinilmiş doğa alanları arasında bir ayrım yapılmasını gerektirmiştir. Orijinal eğilimlerin incelenmesi gayet uygun biçimde kalıtımın incelenmesiyle bağlantılı olmuştur. Bu alandaki araştırma tarihi için araştırmacı genetik ve evrim üzerine incelemeler ile Lamarck, Darwin, DeVries, Weismann ve Mendel'in çalışmalarına yönlendirilir. Biyolojik kalıtım mekanizmasına ilişkin güncel çalışmalar yeni bir tatbikî bilim olan "öjeni"nin teşekkülünü yolunu açmıştır. Bu yeni bilim, ırksal özelliklerin iyileştirmesi için yetiştirme ve fiziki kalıtım araştırmalarında temellenen bir toplumsal program önermektedir. Öjeni alanındaki araştırmalar İngiltere'deki Galton Laboratuvarı ile Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Cold Spring Limanı Öjenik Kayıtlar Ofisi'nce geliştirilmiştir. Çalışmalar, zihinsel engelliliğin kalıt alınmasına odaklanmıştır. Goddard'ın *The Kallikak Family* [Kallikak Ailesi]'si, Dugdale'in *The Jukes* [Jukelar]'u ve M'Culloch'un *The Tribe of Ishmael* [İsmail Kabilesi]'i gibi zihinsel engelli aileler ve gruplar üzerinde yapılan araştırmalar zihinsel kusurun sanayi verimsizlik, yoksulluk, fahişelik ve suçta nasıl bir faktör olduğunu göstermiştir.

4. İnsan Kişiliğinin Araştırılması

İnsan doğasına dair araştırmaların yönelimi her zaman kişiliğin incelenmesi yönünde olmuştur. Kişilik sorunlarına bilimsel bakışı canlandıran, nedeninin organik olmadığı ve dolayısıyla psişik olduğu varsayılan histeri, hafıza kaybı vs. gibi anormal davranışların gözlemlenmesidir. Charcot, Janet ve Ribot'nun temsilcileri olduğu bir Fransız psikiyatrlar ve psikologlar ekolü, kişilik rahatsızlıklarının anlaşılmasına büyük katkıda bulunmuştur. Kişinin anlaşılması bakımından paha biçilmez olan bu alandaki araştırmalar, ikili ve çoklu kişiliklerin incelenmesini içerir. Freud, Jung, Adler ve psikanalizdeki diğer isimlerin çalışmaları zihinsel çatışma, bastırma ve isteklerin kişiliğin gelişimindeki rolüne ışık tutmuştur.

Sosyolojide kişilik yalnızca teşekkülüne ilişkin öznel bakış açısından incelenmez; nesnel yönleri ve kişinin grup içindeki rolü bakımından daha fazla incelenir. "Davranış türlerine" ilişkin ilk sınıflandırmalardan biri, Aristoteles'in kendisini "insan doğasının bir talebesi" olarak tanımlayan öğrencisi *Theophrastus*'a atfedilmiştir. *The Characters of Theophrastus* [Theophrastus'un Karakterleri] "dalkavuk", "hırt", "ödlek" ve "boşboğaz adam" gibi yüzeysel olsa da esprili ve zekice şemalardan oluşur. İskender döneminde olduğu kadar modern hayat için de geçerlidirler. Theophrastus'un başlıca taklitçileri arasında 1688 yılında zamanının davranışlarına ilişkin bir denemeler dizisini çağdaşlarının portreleriyle örneklendiren *Les Caractères ou les mœurs de ce siècle* [Karakterler yahut Bu Yüzyılın Adetleri]'i yayımlayan La Bruyère gelir.

Otobiyografi ve biyografi, hem öznel hayatın hem de bireyin sosyal rolünün incelenmesi için kaynak malzemeler sunar. Kişisel anlatıların yazılmasına ilham veren üç büyük otobiyografinin kendisi farklı türleri temsil eder: Büyük yığıtliklerinin objektif ve kişilikdışı tanımlarıyla Sezar'ın *Commentaires*'i [Yorumlar]; samimi benlik analizi ve

yoğun öz eleştirisiyle *Confessions of St. Augustine* [Aziz Augustine'in İtirafı] ile daha az bilinen Cardan'ın *De Vita Propria Liber'i* [Yaşamımın Kitabı]. Bu sonuncusu, ciddi bir bilimsel öz-sınama denemesidir. Yakın zamanda dikkat, psikiyatri ve psikanalizin bakış açısından yorumlanan oto-biyografik ve biyografik malzemelere yoğunlaşmıştır. Dr. Ferdinand Probst'un *Der Fall Otto Weininger*'i [Otto Weininger Vakası] bu türü temsil eden bir monografidir. Bu yöntemin ve sosyolojik yorum için kullanılışının üstün örneği, Thomas ve Znaniecki'nin üçüncü cildi olan *The Polish Peasant* [Polonya Köylüsü] kitabındaki "Bir Göçmenin Hayat Kaydı"dır. *Cleveland Vakfı'nın* Rekreasyon Araştırması ile *Carnegie Kurumu'nun* Amerikanlaştırma Araştırmaları ile ilişkili olarak hayat tarihçesi, araştırma tekniğinin bir parçası olarak geliştirilmiştir.

5. Bireysel Farklılıkların Ölçülmesi

Bireysel farklılıkların insan doğasındaki önemine ilişkin anlayış arttıkça bunların ölçülmesi yolunda girişimlere kalkışılmıştır. Fiziki ve zihinsel nitelik testleri şimdi bir doğruluk ve kesinlik evresine ulaşmıştır. Mizacı ve sosyal niteliklerin araştırması ise hâlâ ilk aşamadadır.

Fiziki özelliklerin ölçülmesi alanına "antropometri" denir. 19. yüzyılda insanın zihinsel ve ahlâki doğasının anlaşılması için kafatası ve fizyonomi ölçümlerinin önemine dair büyük umutlar vardı. Gall ve Spurzheim'in öncülük ettikleri frenoloji alanının çıkmaz yol olduğu ortaya çıktı. Cesare Lombroso'nun suçlu tipini belirli fizyonomi ve fiziki anomalilere göre tespit etmede temellendirdiği "bilimsel kriminoloji ekolü" olarak adlandırılan şey, Charles Goring'in yaptığı kontrollü araştırma tarafından çürütüldü. Şu anda uzman görüşünün mutabakatı, büyük fiziki gelişim anomalilerinin yalnızca küçük bir grup için anormal zihinsel ve duygusal reaksiyonlarla ilişkilendirilebileceğidir.

Binet ve Simon 1905-11 yılları arasında Fransız okul çocuklarının zihin yaşını belirlemek için bir dizi test geliştirdi. Zihinsel ölçümlerin amacı, doğuştan gelen zihinsel kapasiteyi belirlemektir. Dolayısıyla testler, özel sosyal tecrübeyle alakalı malzemeyi dışarıda bıraktı. Bu testlerin Amerika Birleşik Devletleri'ne gelmesiyle birlikte standardizasyon adına *Goddard* Revizyonu, *Terman* Revizyonu ve *Yerkes-Bridges* Nokta Skalası gibi belirli revizyonlar ve değişimler yapıldı. Zihinsel ölçümlerin farklı ırklara ve sosyal sınıflara tatbiki, tekil grupların sosyal tecrübe farklılıkları nedeniyle ne dereceye kadar farklılaştıkları sorusunu doğurdu. Orijinal eğilimleri deneyimdeki ifadelerinden ayırmak tamamen mümkün olmasa da uygulamada farklı sosyal çevreleri hesaba katacak testler geliştirmek mümkün.

İradeye ilişkin özellikler ve mizacın incelemesi hâlâ emekleme aşamasındadır. Mizaçların sınıflandırılmasına dair yakın tarihli denemelerin çoğu neşeli, melankolik, hiddetli ve soğukkanlı şeklindeki popüler dörtlü ayırım gibi izlenimci bir temele dayanmaktadır. Fakat mizaç farklılıklarını betimleme yönündeki iki gayret ilk elden vaka incelemelerine dayanıyor. Dr. June E. Downey, irade özelliklerini ölçmek için el yazısı materyaline dayalı bir dizi test geliştirdi. *The Will Profile* [İrade Profili] isimli kitapçığında on iki iradi özelliğin analizini sunuyor: Revizyon, sebat, dürtülerin koordinasyonu, ayrıntıya özen, motor gerilik, direniş, teminat, motor itki, karar verme hızı, esneklik, atletten hür olma ve hareket hızı. Birkaç yüz örneğin araştırmasından birey türlerine karakteristik niteliğini verdiği anlaşılan belirli irade örüntüleri tanımlamıştır. Deneğin irade testi derecelendirmesinin, zihinsel testi tamamlamada belirgin bir değeri olduğunu bulmuştur.

Anormal zihni durumlara ilişkin incelemesi temelinde Kraepelin, psikopatik kişiliklere ilişkin bir sınıflandırma sunar. Altı grup belirler: Uyarılğan, dengesiz, psikopatik eğilim, egzantrik, antisosyal ve kavgacı. Psikanalizde sık-

lıkla içedönükler veya içebakışçı ile dışadönükler veya “nesnel” birey türleri arasında daha basit bir ikili ayırım yapılır.

Toplumsal türlerin incelemesi henüz çalışılmamış bir alandır. Edebiyat ve hayat bizi kişiliklere dair artan uzmanlaşmayla kuşatır ama sınıflandırma gayretleri hâlâ izlenimci aşamadadır. Thomas’ın Cahil, Bohem ve Yaratıcı tipler ayırımı fikir verici olmakla birlikte elbette kişiliklerin zengin ve karmaşık çeşitliliğine ilişkin yeterli bir tanım sunmak için fazla basittir.

Bu çalışma orijinal doğa ve insan doğası arasındaki farklılıkları tanımlama ve ölçme gayretlerinin mevcut durumunu gösteriyor. Bireysel farklılıklara dair bilgi, toplumsal kontrolün her alanında önemlidir. Bu testlerin siyaset ve tıp, sanayi, eğitim ve ceza kurumları ile ıslah kurumlarındaki yönetim sorunlarına yönelik olarak geliştirilmiş olması önemlidir. Meslek analizi, personel idaresi, sınıflara ayrılmamış odalar, istisnai çocuklar için sınıflar, mesleki kılavuzluk bireysel farklılıkların ölçülmesi testlerinin gelişimiyle mümkün olan alanlara işaret eder.

Seçilmiş Kaynakça

I. ORİJİNAL DOĞA

A. Irksal Kalıtım

- (1) Thomson, J. Arthur. *Heredity*. Londra ve New York, 1908.
- (2) Washburn, Margaret F. *The Animal Mind*. New York, 1908.
- (3) Morgan, C. Lloyd. *Habit and Instinct*. Londra ve New York, 1896.
- (4) ----- . *Instinct and Experience*. New York, 1912.
- (5) Loeb, Jacques. *Comparative Physiology of the Brain and Comparative Psychology*. New York, 1900.
- (6) ----- . *Forced Movements*. Philadelphia ve Londra, 1918.
- (7) Jennings, H. S. *Behavior of the Lower Organisms*. New York, 1906.
- (8) Watson, John. *Behavior: An Introduction to Comparative Psychology*. New York, 1914.
- (9) Thorndike, E. L. *The Original Nature of Man*. "Educational Psychology" I. Cilt. New York, 1913.
- (10) Paton, Stewart. *Human Behavior*. Eğitimsel, toplumsal ve ahlaki sorunların incelenmesiyle ilişkili olarak. New York, 1921.
- (11) Faris, Ellsworth, "Are Instincts Data or Hypotheses?" *American Journal of Sociology*, XXVII (Eylül 1921).

B. Kalıtım ve Soy Islahı

1. Sistematiik İncelemeler

- (1) Castle, W. E., Coulter, J. M., Davenport, C. B., East, E. M. ve Tower, W. L. *Heredity and Eugenics*. Chicago, 1912.
- (2) Davenport, C. B. *Heredity in Relation to Eugenics*. New York, 1911.
- (3) Goddard, Henry H. *Feeble-mindedness*. New York, 1914.

2. Aile ve Toplulukların Kalıt Alınmış Düşüklükleri

- (1) Dugdale, Richard L. *The Jukes*. New York, 1877.
- (2) M'Culloch, O. C. *The Tribe of Ishmael*. Bir toplumsal alçalma çalışması. National Conference of Charities and Correction, 1888, 154-59; 1889, 265; 1690, 435-37.

(3) Goddard, Henry H. *The Kallikak Family*. New York, 1912.

(4) Winship, A. E. *Jukes-Edwards*. Bir eğitim ve kalıtım çalışması. Harrisburg, Pa., 1900.

(5) Estabrook, A. H. ve Davenport, C. B. *The Nam Family*. Bir ka-kojeni çalışması. Cold Spring Harbor, N.Y., 1912.

(6) Danielson, F. H. ve Davenport, C. B. *The Hill Folk*. Kalıtsal bozuklukları olan bir köylü topluluğuna ilişkin taktir. Cold Spring Harbor, N.Y., 1912.

(7) Kite, Elizabeth S. "The Pineys," *Survey*, XXXI (4 Ekim 1913), 7-13, 38-40.

(8) Gesell, A. L. "The Village of a Thousand Souls," *American Magazine*, LXXVI (Ekim 1913), 11-13.

(9) Kostir, Mary S. *The Family of Sam Sixty*. Columbus, 1916.

(10) Finlayson, Anna W. *The Dack Family*. Kalıtsal duygusal kontrol eksikliğine ilişkin bir çalışma. Cold Spring Harbor, N.Y., 1916.

II. İNSAN DOĞASI

A. İnsan Özellikleri

(1) Cooley, Charles H. *Human Nature and the Social Order*. New York, 1902.

(2) Shaler, N. S. *The Individual*. New York, 1900.

(3) Hocking, W. E. *Human Nature and Its Remaking*. New Haven, 1918.

(4) Edman, Irwin. *Human Traits and Their Social Significance*. Boston, 1919.

(5) Wallas, Graham. *Human Nature in Politics*. Londra, 1908.

(6) Lippman, Walter. *A Preface to Politics*. [Mevcut siyasetin, insan-doğa çalışmaları bakış açısından bir eleştirisi.] New York ve Londra, 1913.

(7) James, William. *The Varieties of Religious Experience*. İnsan doğasına ilişkin bir çalışma. Londra ve New York, 1902.

(8) Ellis, Havelock. *Studies in the Psychology of Sex*. 6 cilt. Philadelphia, 1900-1905.

(9) Thomas, W. I. *Source Book for Social Origins*. Chicago, 1909. [Ayrıntılı kaynakçalar içerir.]

B. Örfler

1. Kültürel Özelliklere İlişkin Karşılaştırmalı Çalışmalar

(1) Tylor, E. B. *Primitive Culture*. Mitoloji, felsefe, din, dil, sanat ve geleneklerin gelişimini araştırır. 4. Basım. 2 cilt. Londra, 1903.

(2) Sumner, W. G. *Folkways*. Kullanımlar, davranışlar, gelenekler, örfler ve ahlâkın sosyolojik önemine ilişkin bir çalışma. Boston, 1906.

(3) Westermarck, E. A. *The Origin and Development of the Moral Ideas*. London and New York, 1908.

(4) Ratzel, F. *History of Mankind* Çev. A. J. Butler. Londra ve New York, 1898.

(5) Vierkandt, A. *Naturvölker und Kulturvölker*. Leipzig, 1896.

(6) Lippert, Julius. *Kulturgeschichte der Menschheit in ihrem organischem Aufbau*. Stuttgart, 1886-87.

(7) Frazer, J. G. *The Golden Bough*. Büyü ve dine ilişkin bir çalışma. 3. Basım. 12 cilt. (12. Cilt, önceki ciltlerin bir kaynakçası niteliğindedir.) Londra ve New York, 1907-15.

(8) Dewey, John ve Tufts, James H. *Ethics*. New York, 1908.

2. Bireysel İnsanların Niteliklerinin İncelemesi

(1) Fouillée, A. *Psychologie du peuple francais*. Paris, 1898.

(2) Rhys, J. ve Brynmor-Jones, D. *The Welsh People*. Londra, 1900.

(3) Fishberg, M. *The Jews*. Irk ve çevreye ilişkin bir çalışma. Londra ve New York, 1911.

(4) Strausz, A. *Die Bulgaren*. Ethnographische Studien. Leipzig, 1898.

(5) Stern, B. *Geschichte der öffentlichen Sittlichkeit in Russland*. Kultur, Aberglaube, Sitten, und Gebräuche. Zwei Bände. Berlin, 1907.

(6) Krauss, F. S. *Sitte und Brauch der Südslaven*. Viyana, 1185.

(7) Kidd, D. *The Essential Kafir*. Londra, 1904.

(8) Spencer, B. ve Gillen, F. J. *The Native Tribes of Central Australia*. Londra ve New York, 1899.

C. İnsan Doğası ve Sanayi

(1) Taylor, F. W. *The Principles of Scientific Management*. New York, 1911 [Türkçesi: *Bilimsel Yönetimin İlkeleri*, Çev.: Bahadır Akın, İstanbul: Adres Yayınları, 2018].

(2) Tead, O. ve Metcalf, H. C. *Personnel Administration; Its Principles and Practice*. New York, 1920.

(3) Tead, O. *Instincts in Industry*. Çalışan sınıfın psikolojisine ilişkin bir çalışma. Boston, 1918.

(4) Parker, C. H. *The Casual Laborer and Other Essays*. New York, 1920.

(5) Marot, Helen. *Creative Impulse in Industry; A Proposition for Educators*. New York, 1918.

(6) Williams, Whiting. *What's on the Worker's Mind*. New York, 1920.

(7) Hollingnorth, H. L. *Vocational Psychology; Its Problems and Methods*. New York, 1916.

III. KİŞİLİK

A. Kişiliğin Ortaya Çıkışı

(1) Baldwin, J. M. *Mental Development in the Child and the Race: Methods and Processes*. Üçüncü gözden geçirilmiş basım. New York ve Londra, 1906.

(2) Baldwin, J. M. *Social and Ethical Interpretations in Mental Developments*. Bölüm ii, "The Social Person," s. 66-98. Üçüncü gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı. New York ve Londra, 1902.

(3) Sully, J. *Studies of Childhood*. Gözden geçirilmiş basım. New York, 1903.

(4) King, I. *The Psychology of Child Development*. Chicago, 1903.

(5) Thorndike, E. L. *Notes on Child Study*. New York, 1903.

(6) Hall, G. S. *Adolescence*. Psikolojisi ve fizyoloji, antropoloji, sosyoloji, seks, suç, din ve eğitimle ilişkisi. 2 cilt. New York, 1904.

(7) Shinn, Milicent W. *Notes on the Development of a Child*. University of California Studies. No. 1-4. 1893-99.

(8) Kirkpatrick, E. A. *The Individual in the Making*. Boston ve New York, 1911.

B. Kişi Psikolojisi ve Sosyolojisi

(1) James, William. *The Principles of Psychology*. Bölüm x, "Consciousness of Self", I, 291-491. New York, 1890.

(2) Bekhterev, V. M. (Bechterew, W. v.) *Die Persönlichkeit und die Bedingungen ihrer Entwicklung und Gesundheit*. "Grenz- fragen des Nerven- und Seelenlebens," No. 45. Wiesbaden, 1906.

(3) Binet, A. *Alterations of Personality*. Çev. H. G. Baldwin. New York, 1896.

(4) Ribot, T. A. *Diseases of Personality*. Yetkilendirilmiş çeviri, 2. gözden geçirilmiş basım. Chicago, 1895.

(5) Adler, A. *The Neurotic Constitution*. New York, 1917 [Türkçesi: *Nevrotik Sorunlar*, İstanbul: Say Yayınları, 2004].

(6) Prince, M. *The Dissociation of a Personality*. Anormal psikolojiye dair biyografik bir çalışma. İkinci basım. New York, 1913.

(7) ----- . *The Unconscious*. İnsan kişiliğinin normal ve anormal temel unsurları. New York, 1914.

(8) Coblenz, Felix. *Ueber das betende Ich in den Psalmen*. Ein Beitrag zur Erkläerung des Psalters. Frankfurt, 1897.

(9) Royce, J. *Studies of Good and Evil*. Felsefe ve hayat sorunlarına ilişkin bir dizi deneme. Bölüm viii "Some Observations on the Anomalies of Self-consciousness" ss. 169-97. Boston Medikal-Psikoloji Derneği'ne okunmuş makale, 21 Mart 1894. New York, 1898.

(10) Stern, B. *Werden und Wesen der Persönlichkeit*. Biologische und

historische Untersuchungen über menschliche Individualitaet. Viyana ve Leipzig, 1913.

(11) Shand, A. F. *The Foundations of Character*. Duygu ve hislerin eğilimlerine ilişkin bir çalışma. Londra, 1914.

C. Kişinin İncelenmesi İçin Kaynaklar

(1) Theophrastus. *The Characters of Theophrastus*. Yunancadan çeviren R. C. Jcbb. Londra, 1870.

(2) La Bruyère, Jean de. *Les caracteres, ou les moeurs de ce siecle*. Paris, 1916. Jean de La Bruyère'in "Karakterleri". Fransızcadan çeviren Henri Van Laun. Londra, 1885.

(3) Augustinus, Aurelius. *The Confessions of St. Augustine*. Latince'den çeviren E. B. Pusly. Londra, 1907.

(4) Wesley, John. *The Journal of the Rev. John Wesley*. New York ve Londra, 1907.

(5) Amiel, H. *Journal intime*. Çev. Bayan Ward. Londra ve New York, 1885.

(6) Cellini, Benvenuto. *Memoirs Benvenuto Cellini*. İtalyancadan çeviren J. A. Symonds. New York, 1898.

(7) Woolman, John. *Journal of the Life, Gospel Labors, and Christian Experiences of That Faithful Minister of Jesus Christ, John Woolman*. Dublin, 1794.

(8) Tolstoy, Count Leon. *My Confession*. Rusçadan çeviri. Paris and New York, 1887. *My Religion*. Fransızcadan çeviri. New York, 1885. [Türkçesi: *İtişahlarım*, Çev.: İpek Söylemez, İstanbul: Karbon Kitaplar, 2017 ve *Benim Dinim*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1996].

(9) Riley, I. W. *The Founder of Mormonism*. Joseph Smith Jr'a dair psikolojik bir çalışma. New York, 1902.

(10) Wilde, Oscar. *De Profundis*. New York ve Londra, 1905 [Türkçesi: *De Profundis*, Çev.: Roza Hakmen, İstanbul: Can Yayınları, 2015].

(11) Keller, Helen. *The Story of My Life*. New York, 1903 [Türkçesi: *Hayat Hikayem*, Çev.: Mehmet Ali Çelikel, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016].

(12) Simmel, Georg. *Goethe*. Leipzig, 1913.

(13) Thomas, W. I. ve Znaniecki, F. *The Polish Peasant in Europe and America*. "Life-Record of an Immigrant," III, 89-400. Boston, 1919.

(14) Probst, Ferdinand. *Der Fall Otto Weininger*. "Grenzfragen des Nerven-und Seelenlebens," No. 31. Wiesbaden, 1904.

(15) Anthony, Katherine. *Margaret Fuller*. Psikolojik bir biyografi. New York, 1920.

(16) Willard, Josiah Flynt. *My Life*. New York, 1908.

(17) -----. *Tramping with Tramps*. New York, 1899.

(18) Cummings, B. F. *The Journal of a Disappointed Man*, Barbellion, W. N. P. [mahlas] Giriş H. G. Wells. New York, 1919.

(19) Audoux, Marguerite. *Marie Claire*. Giriş Octave Mirabeau. Fransızcadan çeviren J. N. Raphael. Londra ve New York, 1911.

(20) Clemens, Samuel L. *The Adventures of Tom Sawyer*, Mark Twain [Mahlas]. New York, 1903 [Türkçesi: *Tom Sawyer'ın Maceraları*, Çev.: Bülent O. Doğan, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016].

(21) Hapgood, Hutchins. *The Autobiography of a Thief*. New York, 1903.

(22) Johnson, James W. *The Autobiography of an ex-Colored Man*. İsimsiz yayımlanmıştır. Boston, 1912.

(23) Washington, Booker T. *Up from Slavery*. Bir otobiyografi. New York, 1901.

(24) Du Bois, W. E. B. *The Souls of Black Folk*. Chicago, 1903.

(25) Beers, C. W. *A Mind That Found Itself*. Bir otobiyografi. Gözden geçirilmiş 4. Basım. New York, 1917.

IV. BİREYSEL FARKLILIKLAR

A. Bireysel Farklılıkların Doğası

(1) Thorndike, E. L. *Individuality*. Boston, 1911.

(2) -----. "Individual Differences and Their Causes," *Educational Psychology*, 111, 141-388. New York, 1913-14.

(3) Stern, W. *Ueber Psychologie der individuellen Differenzen*. Leipzig, 1900.

(4) Hollingworth, Leta S. *The Psychology of Subnormal Children*. Bölüm i. "Individual Differences." New York, 1920.

B. Mental Farklılıklar

(1) Goddard, H. H. *Feeble-mindedness*. Nedenleri ve sonuçları. New York, 1914.

(2) Tredgold, A. F. *Mental Deficiency*. 2. basım. New York, 1916.

(3) Bronner, Augusta F. *The Psychology of Special Abilities and Disabilities*. Boston, 1917.

(4) Healy, William. *Case Studies of Mentally and Morally Abnormal Types*. Cambridge, Mass., 1912.

C. Mizaç Farklılıkları

1. Sistematiik Çalışmalar:

(1) Fouillée, A. *Tempérament et caractere selon les individuals, les sexes et les races*. Paris, 1895.

(2) Hirt, Eduard. *Die Temperamente, ihr Wesen, ihre Bedeutung, für*

das seelische Erleben und ihre besonderen Gestaltungen. "Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens," No. 40. Wiesbaden, 1905.

(3) Hoch, A. ve Amsden, G. S. "A Guide to the Descriptive Study of Personality," *Review of Neurology and Psychiatry*, (1913), s. 577-87.

(4) Kraepelin, E. *Psychiatriec*. Ein Lehrbuch für Studierende und Aerzte. Cilt IV, bölüm xvi, s. 1973-2116. 8. basım. 4 cilt. Leipzig, 1909-15.

(5) Loewenfeld, L. *Ueber die geniale Geistesthaetigkei tmit besonderer Berücksichtigung des Genie's für bildende Kunst*. "Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens," No. 21 Wiesbaden, 1903.

2. Mizaç Tipleri:

(1) Lombroso, C. *The Man of Genius*. İtalyancadan çeviri. Londra ve New York, 1891.

(2) ----- . *L'uomo delinquente in rapporto all'antropologia, alla giurisprudenza ed alle discipline carcerarie*. 3 cilt. 5. basım. Torino, 1896-97.

(3) Goring, Charles. *The English Convict*. İstatistiksel bir çalışma. Londra, 1913.

(4) Wilmanns, Karl. *Psychopathologie des Landstreichers*. Leipzig, 1906.

(5) Downey, June E. "The Will Profile." İradeli örüntünün ölçümü için deneysel bir ölçek. *University of Wyoming Bulletin*, Laramie, 1919.

(6) Pagnier, A. *Le vagabond*. Paris, 1910.

(7)Kowalewski, A. *Studien zur Psychologie der Pessimismus*. "Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens," No. 24. Wiesbaden, 1904.

D. Cinsiyet Farklılıkları

(1) Ellis, H. H. *Man and Woman*. İkincil cinsiyet özelliklerine ilişkin bir çalışma. 5. gözden geçirilmiş basım. Londra ve New York, 1914.

(2) Geddes, P. ve Thomson, J. A. *The Evolution of Sex*. Londra, 1889.

(3) Thompson, Helen B. *The Mental Traits of Sex*. Erkekler ve kadınlardaki normal zihnin deneysel bir incelemesi. Chicago, 1903.

(4) Montague, Helen ve Hollingworth, Leta S. "The Comparative Variability of the Sexes at Birth," *American Journal of Sociology*, XX (1914-1 51, 335-70).

(5)Thomta, W. I. *Sex and Society*. Chicago, 1907.

(6) Weidensall, C. J. *The Mentality of the Criminal Woman*. Suç işle-

yen kadın, çalışan kız ve etkin çalışan kadına dair bir dizi zihinsel ve fiziksel test ile karşılaştırmalı bir çalışma. Baltimore, 1916.

(7)Hollingworth, Leta S. "Variability as Related to Sex Differences in Achievement," *American Journal of Sociology*, XIX (1913-14), 510-30. [Kaynakça]

E. Irksal Farklılıklar

(1) Boas, F. *The Mind of Primitive Man*. New York, 1911.

(2) *Cambridge Anthropological Expedition to Torres Straits*. 5 cilt. Cambridge, 1901-08.

(3) Le Bon, G. *The Psychology of Peoples*. Evrimleri üzerindeki etkisi. New York ve Londra, 1898. [Çeviri.]

(4) Reuter, E. B. *The Mulatto in the United States*. Boston, 1918.

(5) Bruner, F. G. "Hearing of Primitive Peoples," *Archives of Psychology*, No. 11. New York, 1908.

(6) Woodworth, R. S. "Racial Differences in Mental Traits," *Science*, yeni seri, XXI (1910), 171-86.

(7) Morse, Josiah. "A Comparison of White and Colored Children Measured by the Binet-Simon Scale of Intelligence," *Popular Science Monthly*, LXXXIVC (1914) 75-79.

(8) Ferguson, G. O., Jr. "The Psychology of the Negro, an Experimental Study," *Archives of Psychology*, No. 36. New York, 1916. [Kaynakça.]

Yazılı Temalar İçin Konular

1. Cooley'nin İnsan Doğası Anlayışı
2. İnsan Doğası ve İçgüdüler
3. İnsan Doğası ve Töre
4. Törenin Evrimi, İçki Yasası, Doğum Kontrolü ve Çocukların Sosyal Statüsüne İlişkin Çalışmalar
5. İnsan Doğasında Bir Sorun Olarak İşgücü İdaresi
6. Siyasette İnsan Doğası
7. Kişilik ve Benlik
8. Sosyolojik Bir Kavram Olarak Kişilik
9. Mizaç, Sosyal Çevre ve Sosyal Tipler; Siyasetçi, İşçi Lideri, Papaz, Aktör, Hukukçu, Taksi Şoförü, Koro Kızı vs.
10. Bohem, Cahil ve Dâhi
11. Dilenci, Serseri ve Aylak
12. Karakter İncelemesinin Kaynak Malzemesi Olarak Edebiyat
13. Seçili Bir Toplulukta Öne Çıkan Kişilikler
14. İnsan Doğası İncelemesinin Kaynak Malzemesi Olarak Otobiyografi
15. Bireysel ve Irksal Farklılıkların Mukayesesi
16. Biyolojik ve Sosyolojik Bir Ürün Olarak Deha Sahibi İnsan
17. Aşağı Grupların Yanıltmaları ve Soy Çalışmaları
18. Binet-Simon Testlerinin Tarihçesi
19. Zekâ Ölçümleri ve Mesleki Rehberlik
20. Psikiyatri ve Gençlerde Suç İşleme
21. Ergen Genç Kıza Dair Yakın Tarihli Çalışmalar
22. Zihinsel Düşüklük ve Suç

Tartışma Soruları

1. İnsan doğası, bütün bireylerde temel ve benzer olan mıdır yoksa bireylerde karşılaştığımız zaman insani olduklarını anladığımız ve teslim ettiğimiz nitelikler midir?

2. Orijinal doğa ve çevre arasındaki ilişki nedir?

3. Thorndike'in refleksler, içgüdüler ve doğuştan gelen yetenekler arasında yaptığı ayrımın temeli nedir?

4. Thorndike'in *Inventory of Original Tendencies* [Orijinal Eğilimler Katologu] eserini dikkatlice okuyun. Farklı orijinal özelliklere dair hangi tasvirleri ayırt ediyorsunuz?

5. Park'ın "İnsan, insan doğmamıştır" ifadesinden ne anlıyorsunuz?

6. "İnsan doğası bir üstyapıdır." Bu metafor ne değer taşımaktadır? Sınırlılıkları nelerdir? Orijinal doğanın edinilmiş doğayla ilişkisini daha layıkıyla ortaya koyan bir metafor önerin.

7. Hangi anlamda alışkanlığın, orijinal doğayı kontrol etmenin bir yolu olduğunu söyleyebiliriz?

8. Park'a göre karakterin içgüdü ve alışkanlıkla ilişkisi nedir? Kendisine katılıyor musunuz?

9. "Orijinal doğa kördür" ifadesinden ne anlıyorsunuz?

10. Bir idealin (a) içgüdü ve (b) grup yaşantısı ile ilişkisi nedir?

11. Hangi anlamda çocuktan "doğal insan" olarak bahsedebiliriz?

12. Irksal farklılıklar hangi derecede (a) orijinal doğaya bağlıdır (b) deneyimle kazanılmıştır?

13. Zihinsel niteliklere ilişkin cinsiyet farklılıklarının doğuştan gelmekten ziyade kazanıldığı görüşüne dair ne gibi kanıtlar mevcuttur?

14. Zihniyet ve mizacı birbirinden nasıl ayırt edersiniz?

15. Cinsiyetler arasındaki büyük başarı farklılıklarını nasıl açıklarsınız?

16. Cinsiyetler ve ırklar arasındaki mizaç farklılıklarına ilişkin ne gibi kanıtlar mevcuttur?

17. Gelecekte kadınlar, başında erkeklere denk olabilecekler mi?

18. Size göre bireysel farklılıkların menzili nedir? İrksal farklılıklar ve cinsiyet farklılıklarından daha fazla mıdır, daha az mıdır?

19. İçgüdülerle temsil edilen irksal miras ile doğuştan gelen bireysel farklılıklar arasındaki fark sizce nedir? Sizce ikisinin de orijinal doğanın birer parçası olarak görülmesi gerekir mi?

20. Eğitim ve iş bölümünün (a) içgüdüler ve (b) bireysel farklılıklar üzerindeki etkisi nedir?

21. Toplum için bireysel farklılıklar mı daha önemlidir, bireysel benzerlikler mi?

22. Sizce bireysel farklılıkların (a) toplum hayatı, (b) eğitim, (c) sanayi için önemi nedir?

23. "İnsan doğasının yeniden inşası" ifadesinden ne anlıyorsunuz? Bu ilke siyaset, sanayi ve toplumsal ilerleme açısından ne önem taşıyor?

24. Şu önermeleri açıklayın: "Alışkanlık doğanın on katıdır", "Alışkanlık ikinci doğadır".

25. Cooley'nin insan doğası tanımı nedir? Kendisine katılıyor musunuz, katılmıyor musunuz? Görüşünüzü ayrıntılandırın.

26. İnsan doğası ne derecede ırk ve coğrafi ortama göre farklılık gösterir?

27. Bu tanım ışığında Aristoteles ve Hobbes'un insan doğası kavrayışlarını nasıl yeniden yorumlarsınız?

28. Âdet ve örf arasındaki farklılıklara ilişkin ne gibi örnekler ortaya koyarsınız?

29. Şu davranış türlerini (a) âdet veya (b) örf olarak sınıflandırın: Şapka çıkarmak, bir polis memuruna selam vermek, kiliseye girmek, Şabat gereklerini yerine getirmek, alkol yasağı, vaftiz etmenin bir türü olarak suya batırma, İngilizlerin öğleden sonar çayı, ahlakın çifte standardı, On Buyruk, Altın Kural, Amerika Birleşik Devletleri Anayasası.

30. Sizce örflerin insan doğasıyla ilişkisi nedir?

31. Alışkanlık iradeyle ve gelenek genel iradeyle ne şekilde ilişkilidir?

32. Genel iradeyi (a) hukuktan, (b) gelenekten nasıl ayırt edersiniz?

33. Görgü kuralları, incelik, özsaygı, edep, iyi yetişme, gelenek terimlerden herhangi biri *Sittlichkeit* ile ifade edilene ilişkin kavramsallaştırmanızı içine alıyor mu?

34. Kişi veya grubun davranışını kontrol edenin vicdan veya hukuktan ziyade *Sittlichkeit* olduğu birkaç sağlam toplumsal durum betimleyin ve analiz edin.

35. Gelenekten ne anlıyorsunuz? Gelenek'in içgüdüyle ilişkisi nedir? Gelenek, sadakat, onur, vs. gibi insan doğasının bir parçası mıdır?

36. Örfler, törenler ve gelenek'in Hegel'in ifadesiyle "objektif akıl" olduğu sözüyle kastedilen nedir?

37. "Organizma ve onun en üst dereceden temsilcisi olarak beyin gerçek kişiliği teşkil eder." Bu tanımda kişiliğin hangi yönleri vurgulanmıştır?

38. Kişilik [*personality*] kavramının Latince *persona* (oyuncuların taktıkları maske) kelimesinden türetilmiş olmasının bir önemi var mıdır?

39. Geleneksel benlik alışkanlığın mı, *Sittlichkeit*'in mı, hukukun mu yoksa vicdanın mı bir ürünüdür?

40. Bireysel farkındalığın gelişmesi noktasında diğer insanlar ne önem taşır?

41. Bireysel farkındalık hangi şartlar altında ortaya çıkar?

42. Kompleks olarak ve zihinsel komplekslerin bütünü olarak kişilikten ne anlıyorsunuz?

43. Çift kişilik ve ruh hallerinde ortaya konduğu şekliyle kişiliğin hafızayla ilişkisi nedir?

44. Sizce Cooley "ayna benlik" derken ne kastediyor?

45. Bireyin kişiliğine ilişkin anlayışının, gruptaki statüsüne bağlı olduğunu ortaya koyacak nasıl bir örnek verirsiniz?

46. "Bütün dünya bir sahnedir ve bütün erkekler ve kadınlar sadece birer oyuncu." Kişilik, bireyin rolüne ilişkin kavramsallaştırması anlamında yeterli şekilde tanımlanabilir mi?

47. "Bir erdemin yoksa varmış gibi yap" sözünün sosyolojik önemi nedir?

48. Bechterew'e göre kişiliğin sosyal ortamla ilişkisi nedir?

49. "Halkların kişiliği"nden ne anlıyorsunuz? Halkların kişiliği ile halkları meydana getiren bireylerin kişiliği arasında nasıl bir ilişki vardır?

50. Doğa ile çevre arasındaki farktan ne anlıyorsunuz?

51. Kazanılmış nitelikler nelerdir? Nasıl aktarılırlar?

52. Mendel'in kalıtım ilkeleri olan (a) birim karakterler hipotezi, (b) baskınlık yasası ve (c) tecrit yasasından ne anlıyorsunuz?

53. İçgüdü ve gelenek arasındaki farkla ilişkin ne örnekler verirsiniz?

54. Pigmentasyonda bir bozukluk olarak mavi göz ile bozuk bir nitelik olarak düşük zekâlılık arasındaki fark nedir?

55. Belirli bir zihinsel seviyenin altındaki bütün mensupları ya tecrit ya da daha keskin yöntemlerle ortadan kaldırmak toplumun politikası olmalı mıdır?

56. Zayıf mizaç tutukluğunun biyolojik kalıtımla aktarılan bir özellik olarak olduğu gerçeğinden hareketle ebeveynler ve öğretmenler için pratik değeri bulunan hangi tedavi ilkeleri ortaya koyarsınız?

57. Biyolojik kalıtım ilkelerinin anlaşılması sosyoloji için neden önem taşımaktadır?

58. Keller'a göre kazanılmış nitelikler hangi iki şekilde gelenekle aktarılır?

59. Kişinin (a) biyolojik kalıtımı ve (b) toplumsal mirasından elde ettiği farklı türden şeylerin bir listesini çıkarın.

60. Aile mensuplarınızın belirgin mizaç, zihniyet, davranış veya karakter özellikleri nelerdir? Bunların hangileri kalıt alınmış, hangileri kazanılmıştır?

61. Toplumdaki hangi sorunlar insanın orijinal doğasındaki bozukluklardan kaynaklanır?

62. Hangi sorunlar âdet ve örflerin sonucudur?

63. İrsal mizaç ve gelenek, millî nitelikleri ne şekilde belirler? Zencinin dinî davranışı hangi ölçüde (a) mizaç, (b) beyaz kültürünün taklidi ile belirlenir? İskoç ekonomisini, İrlandalıların siyasete katılımını, Yahudi'nin zekâsını vs. nasıl açıklarsınız?

Robert Ezra Park

İnsan Doğası
Sosyoloji Bilimine Giriş IV

Robert Ezra Park (1864–1944): Amerikalı kent sosyoloğu. Erken dönem Amerikan sosyolojisinde en etkin kişilerden biri olarak kabul edilir. 1914'ten 1933'e kadar Chicago Üniversitesinde çalışmış ve burada Chicago Sosyoloji Ekolünün gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Sosyoloji giriş niteliği taşıyan çalışmalarının yanı sıra insan ekolojisi, ırk ilişkileri, göç, asimilasyon, toplumsal hareketler gibi alanlarda da devrimci katkıları olmuştur.

Çağla Taşkın: 1988 yılında Ankara'da doğdu. TED Ankara Koleji'ni bitirdikten sonra Hacettepe Üniversitesi'nde Sosyoloji lisansını tamamladı. Yüksek lisans derecesini ise Viyana Üniversitesi'nde Bilim ve Toplum Çalışmaları Bölümü'nden aldı. Editörlük ve çevirmenlik yapıyor; tarih, kültür, siyaset ve ekonomi alanlarında çeviri eserleri bulunuyor.

İNSAN DOĞASI

Sosyoloji Bilimine Giriş - IV

ROBERT EZRA PARK

“Sistematik olarak yakın tarihlerde araştırılmaya başlanmış olsa da insan doğasına ilişkin çok sayıda gözlem ve varsayım daima mevcut olmuştur. Hukuk, tarih, teoloji ve siyasete ilişkin ilk sistematik incelemeler, insanın doğasına ilişkin az çok safça varsayımlardan hareket eder. Roma hukukunun sahası genişlerken tebaaya ilişkin ayrım *jus gentium* ile *jus naturae*, yani belirli bir halka mahsus yasalara karşılık her halkta müşterek olan ve insanın doğasından türeyen âdetler ve yasalar arasında yapıliyordu.”

Robert Ezra Park bu kez insan doğasını ele alıyor. Biyolojiden psikolojiye, antropoloji ve sosyolojiden siyaset bilimine pek çok araştırmanın esas dayanağı olan bu mesele Park'ın döneminde sosyal bilimin ulaştığı aşamayı da gösteriyor. O güne kadar yayımlanmış çalışmalardan alınan kısa okuma parçaları, seçili bir kaynakça hatta bugün bile tartışmaya değer sorular eşliğinde, sosyal bilimin belki de en temel meselesi bu kitabın içeriğini oluşturuyor.

ISBN : 978-605-9460-56-9

